

МАРЦОВЕ
ПОЛЕ

КНИЖКА
ДРУГА

Київ
Видавництво
ЦК ЛКСМУ
«Молодь»
1989

ЛАЗАР БАРАНОВИЧ
ОЛЕКСАНДР БУЧИНСЬКИЙ-ЯСКОЛЬД
КЛИМЕНТІЙ ЗІНОВІЙ
ЛАВРЕНТІЙ КРЩОНОВИЧ
ЙОСИП ШУМЛЯНСЬКИЙ
АНДРІЙ ГАРАСИМОВИЧ
СТЕФАН ЯВОРСЬКИЙ
ІВАН ОРНОВСЬКИЙ
ПЕТРО ТЕРЛЕЦЬКИЙ
ДМИТРО ТУПТАЛО
ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ
ПИЛИП ОРЛИК
ЙОСИП ДАШКЕВИЧ
ФЕОФАН ПРОКОПОВИЧ
ГРИГОРІЙ ГРАБ'ЯНКА
ІНОКЕНТІЙ НЕРУНОВИЧ (?)
ЗАХАР ДЗЮБАРЕВИЧ
ГНАТ БУЗАНОВСЬКИЙ
МИХАЙЛО КОЗАЧИНСЬКИЙ
СТЕФАН ВІТИНСЬКИЙ
ТИХІН АЛЕКСАНДРОВИЧ
СЕМЕН ДІВОВИЧ
МАКСИМ ПЛИСКА
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА
ІВАН
ІРИНЕЙ ФАЛЬКІВСЬКИЙ
ПЕТРО СЕМЕНЧЕНКО
ВАСИЛЬ ДОВГОВИЧ
АНОНІМНІ ПОЕТИ

МАРЦОВЕ ПОЛЕ

КНИЖКА ДРУГА

ГЕРОЇЧНА
ПОЕЗІЯ
НА УКРАЇНІ

ДРУГА
ПОЛОВИНА
XVII-
ПОЧ. XIX
СТОЛІТЬ

БКБ 84Ук1-5я43
М28

Це друга книжка своєрідної тритомної антології давньої української поетичної творчості, де впорядкована вітчизняна героїчна поезія. У творах другої половини XVII — початку XIX століть, які насліджені високим почуттям патріотизму, оспівується боротьба народу проти чужоземних загарбників, яскраво зображуються битви, герої.

Это вторая книга своеобразной трехтомной антологии давнего украинского поэтического творчества, в которую входит отечественная героическая поэзия. В произведениях второй половины XVII — начала XIX веков воспевается борьба народа против иностранных захватчиков, ярко изображаются битвы, герои.

Упорядкування,
біографічні довідки та примітки
ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Редактор
М. Г. ВАСИЛЕНКО

Художник
ВАЛЕНТИН ГОРДІЯЧУК

М $\frac{4702640102-117}{M228(04)-89}$ БЗ.39.37.88

ISBN 5-7720-0430-1 (кн. 2)

ISBN 5-7720-0019-5

С Упорядкування,
біографічні довідки,
примітки, художнє оформлення
Видавництво «Молодь». 1989.

ПОЕЗІЯ
XVII
СТОЛІТТЯ
(ДРУГА
ПОЛОВИНА)

З РУКОПИСУ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

[ПРО ЖОВТОВОДИНСЬКУ БИТВУ]

1648

Висипався хміль із міха
І наробив ляхам лиха,
Показав їм розуму,
Вивернув дідьчу думу.
До Жовтої водиці
Наклав їм дуже хмельниці.
Не могли на ногах стояти —
Воліли утікати.
Гетьманчику-небоже,
Не іди ^а на Запороже!
Не найдеш гаразд шляху
У Сидоровім байраку ¹.
Чи не ти, Степанку-сараче ²,
Од козаків гарячий,
Не ти-сь ^б брав їм хутори.
Єсть інші тепер до пори!
Отже, побірки ^в прокляті
Під Очаковим — узяті,
І по пастуші табунці

^а В оригіналі помилково «туди».

^б Не ти-сь — чи не ти.

^в Побірки — ті, що збирають побори.

Приїхали к вам ординці.
 Не утікай же, ляху,
 З самого перестраху,
 Зажадай^а юнаків у табори,
 Готуй деньги за хутори.
 Юж^б не будеш їх хати
 Поганцям оддавати,
 Не будеш пересудів брати
 І ні їх воювати.
 Миліш вам жиди-збойці,
 Ніж запорожці-молодці.
 Хоть же маєте кримчухи^в,
 Дайте їм тепер кожухи.
 Отже, Хмельницький може —
 Поможи йому, боже,
 Тих куроїдів бити,
 Як жидів не живити^з.
 Юж утікають з валів,
 Боятся самопалів,
 Волять татарської юки^г,
 Ніж козацької руки.

^а За ж дай — чекай.

^б Ю ж — вже.

^в К рим ч у х а — кримський полон.

^г Ю ка — шкіряний пас, яким татари в'язали полонених.

Анонім

ІЗ «ЛІТОПІСУ, АБО ХРОНІКИ РІЗНИХ СПРАВ ТА ПОДІЙ»
 ІОАХИМА ЄРЛИЧА, ВАРШАВА, 1673 РОКУ

ПІСНЯ ПРО ПАНА МИКОЛАЯ ПОТОЦЬКОГО,
 КОРОННОГО ГЕТЬМАНА, І ПРО
 ХМЕЛЬНИЦЬКОГО, РОКУ БОЖОГО 1648

Глянь, обернися, стань, ^а задивися,
 котрий маєш много,
 Же ^а ровний будеш тому, у которого
 немає ж нічого,
 Бо той справує, що всім керує, —
 сам бог милостивий,
 Всі наші справи на своїй шалі
 важить справедливе.
 Глянь, обернися, стань, задивися,
 котрий високо,
 Умом літаєш, мудрості знаєш широко, глибоко.
 Не попсиуй мозку, мудруй потрошку,
 в собі обачайся^б.
 І тих рада не лиха, що ходять стиха,
 і тих поражайся^в.
 Глянь, обернися, стань, задивися, котрий воюєш,
 Луком, стрелами, порохом, кулями
 і мечем шермуєш^г.

^а Ж е — що.

^б Об а ч а й с я — будь обачний.

^в П о р а ж а й с я — і з тими радься.

^г Ш е р м у в а т и — вправлятися, діяти.

Бо теж рицере і кавалере перед тим бували,
Тим воювали, од того ж меча самі поумирали.
Глянь, обернися, стань, задивися

Наверни ока, і скинь з серця бунти,
Невинні душі, котрий з Потока ідеш ку Славути.
Короля не знаєш, береш за уші, вольность одеймуєш,
Гей поражайся, ради не дбаєш, сам собі сеймуєш.
Сам булавою не запалайся, бо ти рейментарюєш,
всею Польською, як сам хочеш, керуєш.

Мій бога в серцю, а не май в легце
шляхетської крові,
Бо світ чорніє, правда нічіє^а,

Гей, каштеляне, коронний гетьмане,
а все ку твоїй волі.
потреба нам згола^б,

Єще пам'ятати і поглядати на задні кола^в.
Жони і діти где ся мають подіти наші напо́том,
Гди нас молодці, тії запорожці
набавлять клопотом.

Глянь, обернися, стань, задивися,
що ся дієть з нами,
Поручниками і ротмистрами, польськими синами.
Глянь, обернися, стань, задивися,

Чи ти звоюєш, чи їм зголдуюєш^г,
видиш людей много,
бо то в руках бога^д.
Чини трактати, а кажи брати гроші за заслугу,
Бо то єсть здавна заслуга славна
запорозького люду.

^аНі чи є — зникає.

^бЗгола — цілком.

^вКола — колеса.

^гГолдувати — поклонятися.

^дВ оригіналі «божих», що порушує риму.

ВІДПОВІДЬ ПАНА ПОТОЦЬКОГО НА ЖОВНІРСЬКІ СЛОВА ТАК ЯК ТУТ НИЖЧЕ ОПИСАНО

Он глянув, як звір, внет^а крикнув, як лев,
на жолнірській слова,
Острая, як міч, а груба, як річ,
була йому тая мова.

Зараз синачка, свого одиначка
шле на Жолт[у]ю Воду,
Там на більшую і на гіршую собі і всім шкоду.
Бо скоро стали ляхи подле^б плавлі¹,
зараз построчили,

Хмельнички, ординчики обоз заточили.
А скоро привернули, зараз огорнули,
розкопали нічні вали,

Одних постреляли, других порубали,
третіх живцем в орду поодавали.
На том не досить, миру не просить
Потоцький здумілий,

На війну встає, штурми готує,
бо міл^в встид немалий.
Хочет битися, кривди мститися,
під Корсунь вступає,

А за собою, як за совою,
молодців-запорожців потягає.
Там же на филю всю свою силу жолнірську втрачає,
Стрельбу, штуки і риштунки запорожцям назичає.
Турецькі коні, дорогії убори оддає поневолі,
А сам іде і інших веде до татарської неволі.

^аВнет — зараз, скоро.

^бПолде — біля.

^вМіл — мав.

ПРОПОЗИЦІЯ ТОЇ ПІСНІ

От так пиха наробила лиха коронному Потоцькому,
 От так бута^а і тобі скрута польному Калиновському.
 От там, жолніре, ідіте сміле всі на зимовисько,
 В біле городе, у загороде — майте становисько.
 Нехай християне, ваше подоляне,
 Що виловили і виносили ваші[ї] джури, розплджують кури,
 А вї в татарях в тяжких кайданах
 Як ми од вас, так ви од нас до смерті сидіте,
 нужі потерпіте.

ПОДЯКА БОГОВІ ЗА ЗВИТЯЖСТВО

Честь богу, хвала, навіки слава війську Дніпровому,
 Же з божей ласки загнали ляшки ку порту Вислянному,
 А рід проклятий жидівський стятий², чиста Україна,
 А віра святая вцале⁶ зостала, добрая новина!
 А ти, Чегирине, місто українне, не меншую славу
 Тепер в собі маеш, коли оглядаеш в руках булаву.
 Зацного^в Богдана, мудрого гетьмана,
 Хмельницького, Чегиринського доброго молодця
 давнього запорожця.

^а Б у т а — пиха.

⁶ В ц а л е — цілком.

^в З а ц н и й — шляхетний.

Бог його вказав і війську подав,
 А жеби^а покорних од рук оних гордых аби їм справовав,
 Учини ж, боже, всім нам гоже, аби булавою
 Військо твоє славне, всьому світу явне —
 за його головою.

^а Ж е б и — щоби.

⁶ О б в а р у в а т и — уміцнити.

З ДРУКОВАНИХ ЛИСТКІВ XVII СТОЛІТТЯ

ДУМА КОЗАЦЬКА

про війну з козаками під Берестечком над рікою Стиром,
року теперішнього 1651, дня 28, 29, 30 червня
і потім 9 і 10 липня

На цю ноту: «Ой постив я сім понеділів,
восьму неділеньку»

Ой, ріко Стиру! Що Хміль за віру?
І що всьому миру,
Як в Дніпро впадаєш, оповідаєш:
радоші з війни чи миру?
Хан наступає, сам помагає козакам ляхів бити,
Під Берестечком, малим містечком,
мав їхню кров пролити.
На перевозі, чи пак у дорозі короля погромити,
Військом, гетьманом, королем-паном
татарам заплатити.
Хан згоду радить, та не порадить.
Козаки війну люблять!
Ой Казимиру! Вже тобі миру з козаками не буде!
Досі не знає, хоч посилає, звідки хан наступає,
Із ним годнесенько Хміль наш ранесенько
к королю зближає.
Була погода, та воевода руський¹ звістку посилає,
Він же про хана і про гетьмана королю звідомляє.
В середу спішно вся Орда вийшла,
хан і Хміль з козаками

Зрана збивають і наступають. Тихо межі ляхами.
Аж Конецпольський, хоружий польський,
найперший вибігає,
З ним Любомирський, муж той рицирський^a
межі військо впадає.
О Любомире! Тобі при мирі перед королем жити,
Не з козаками і татарами найпершому ся бити!
Ідуть дитини^b, як муж єдиний,
брат брату помагає,
А Вишневецький, зростом малецький,
своїх не одступає.
Скочили хутко, о, вже не шутки: козаки утікають,
За ними ляхи (були ж там страхи!)
вже в табір впадають.
Орда не радить, хоч хан провадить,
хоч їх наминає.
Перед ляхами, ой, юнаками, що живе, тікає.
Та то нічого, впало не много,
більш війська є Хмелеві,
Четвер поправить, поле поставить
хан і Хмель королеві.
Четвер надходить, військо виходить,
хан і Хмель з козаками,
Ой не Зборова²! Війна то нова,
не як під Пилявцями³.
Не утікають, кров проливають
і на татар не дбають,
В крові татарській і бусурманській
острий меч свій купають.
Тут Казановський, багатир польський
серця всім вділяє,
Для оборони Польщі-Корони голову покладає.
Б'ється, що живо, я ж маю диво на Осолінського,

^a Рицирський — рицарський.
^b Дитини — богатирі, юнаки.

«Хмеля не маєм⁸, панів приймаєм,
 Але старшину, татарів будем бити,
 Б'є страх немало, нашу дружину,
 Хмеля-гетьмана, гетьман Джеджалий⁹
 од злого хана ума не прибирає,
 Кепська вже справа, і переправу
 Та пак і мосту, лиху треба ладнати,
 Голод не тучить, (нема і хворосту)
 Вози постелим, кожухи стелим:
 В неділю з ночі, бог на помочі,
 Аж маєм страхи: аби лиш ляхи
 Ляхи пізнали, всю ніч не спали,
 Всі в поле вийшли, і нам не вийшло,
 А в понеділок позбулися ділок і борошна усього,
 Перебиваєм та погибаєм — щаслив,
 Тих постинали, інших піймали, хто уйшов злого.
 А кого в нетрях, в лісах, як вепра
 Ті запливають, по них стріляють,
 Ой буде тужа^а: в ставах ся потопляють,
 не одна мужа жона уже не має.

^а Тужа — туга.

Інше зло до того: посла нам турського
 Шкатулу Хмеля, а в ній до Хмеля
 Пропала слава. Од Владислава хоругви узяті¹⁰
 І від Казимира — недобра міра,
 Ой, нема слави! Там і булави гетьмани одиськали
 Власні, а наші на вічні часи хоругви там пропали [...]

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА XVII—XVIII СТОЛІТЬ

ГОВОРИТЬ ПОЛЬЩА ПРО КОЛИШНЮ
ХОРОБРІСТЬ СВОЮ

І ПРО ПОЛОНЕННЯ СВОЄ,

І ПРО ПОКОРЕННЯ БЛАГОЧЕСТИВОМУ ЦАРЮ

І ВЕЛИКОМУ КНЯЗЮ ОЛЕКСІЮ

МИХАЙЛОВИЧУ

Нині від жалю уся обмираю,
Щедро я слізьми своїх чад ридаю.
Матір я, в лютій сумую печалі,
Радості зникли і зовсім пропали.
Я ж бо раніше цвіла у прикрасах,
Вище над інші народи знеслася.
Ворога списи мої побивали,
Й сильні серця у війні страх пізнали.
Нині мечі і щити всі державні
Чад моїх сильних осмішно-неславні,
Вої великі в біду потрапляють,
Скіфські народи¹ їх скрізь побивають.
Меч свій у себе мої вої вбили,
І мене, матір свою, уразили.
Хлопців чудових, дівчаточок чинних
Повно в полоні у різних країнах.
Я плачу, Польща, і плачу невтішно,
Слізно ридаю із кровію змісно.
Чада мої всі разом пробували,
Страх несли всюди, де б не пробували.
Злотий вінець мій, що в Польщі поклали
Трьом моїм чадам², облісів немало.

Ляхи, Литва, Русь — оце мої діти,
Меч взяли в руки і стали гордіти.
Юного брата³ убить захотіли,
А мене, матір, отак поганьбили.
Юний народи до себе змовляє⁴,
Братню гординю збива й покоряє.
Я молю, матір, до згоди схилитись.
Але не хочуть між себе миритись.
З юним миритись вони не бажають,
І мене, матір, отак умертвляють.
Тож я красою уся прив'ядаю —
Вже аж до клубів мене оголяють.
Щит із мечем-бо на брата постали,
Щоб його збити хуткіш, забажали.
Юний так само на них ополчився,
В мужності власній велично підвівся,
Трупів наклавши від гір купи вищі,
Б'є їх, а хоче миритися лише⁵.
Вельми на нього вони наступали,
Та й найміцніші від юного впали.
Села, градове вкінець розкопали,
Скіфам мужів і жінок віддавали⁶.
Я ж, матір, вельми від того ридала,
Злоте волосся своє виривала,
Сина свого малого молила,
Щоби Вітчизну жалів, голосила:
«Слухай, мій сину, мене непомалу
Милість з'яви ти і матір пожалуй!»
Та ті братове повстали повторно⁷,
І мене, матір, зганьбили потворно.
Тож повеліла йому відступитись
І благовірцю царю покорився.
Юний-бо швидко до того схилився
І благовірцю царю покорився.
Рада і я ж бо царя в себе мати,
Владі його я бажаю віддатись⁸.

Царю, прийди-бо змири мої чада,
Бо не коряться вони мені радо,
Тим мою голість нарешті покриєш
І моїх діток заїлєть розсієш.

*ПРО ГОРДИХ І ГНІВЛИВИХ ЛЯХІВ,
КОТРІ ГОРДІСТЮ ХОТІЛИ РУССЮ ВОЛОДИТИ
І ПРАВОСЛАВ'Я В ЄРЕСЬ ПЕРЕТВОРИТИ*

Хто хоче, прийди і поглянь
Очима своїми на брань,
Що в світі в нас діє,
Що в нас самих спіє?
Таж війни-бо ізмножились,
Мечі усі нагострились,
Брат брата убиває,
Кров батька проливає.
Ненависть і міжусіб'я,
Сказати б: лихе надіб'я
Точить крові токи,
Падають отроки,
Дівчата і юнакове,
Матері всі наші — вдови.
«Ох! Ох!» — всюди тяжке,
Прийдіть, скажем таке:
«Країна славная такая,
Усім ворогам страшная
Паде! Паде! Мечем
Міжусібним січем».
Довкіл вороги раюють,
Веселії торжествують,
Зрять нас голих, млілих,
Зовсім спустошилих.
Усіх сильних — і княжаток —
Ведуть, наче отрочаток,

В путах воедино
У скіфські країни.
Поділля стогне, ридає,
Волинь плаче і зітхає
Над дітьми — скололи
І побили доволі.
Їх тьми, тисячі упали,
У полон узятих гнали,
Стала земля пуста,
Перед тим була густа.
Міста всі-бо попалили,
Пожильців їхніх побили,
Горе, горе тим, що є,
Більша біда настає.
О Гордине! Не до діла!
В нас Вітчизна вже не ціла!
Бог тебе смиряє,
Гордих повергає.
Ви панством-бо вельми дулись,
На смиренних лук напнули,
Кажете: їх згубим,
Радісно затрубим.
На бога брань піднесли ви,
Вуста в хулах розтулили,
Єресь примножили,
Вірних поганьбили.
На віру ополчілися,
Ще й клятвами ствердилися:
Згубим православних,
Завжди протиставних.
Та бог завіт ваш схоче збить
І гордих нині присмирить:
Хто комусь рів копає,
У нього й потрапляє.
На вірних бог завжди зважить,
Воедино їх пов'яже.

Тож кожен хай знає:
Коли сам — погибає.
Ляхове горделиві
Ви ярі і гнівливі,
Русь вас не боїться,
Вірою щититься.
Є в них-бо цар правовірний,
Благий, смирний і покірний^a,
Голови вам зітре,
Віру вашу потре^a.
Мій боже, дай поміч царю,
Великому государю
Ворога побити,
Сильних покорити.
Його ти сам підніс еси,
Його рід славно вознеси —
Всі тебе восхваляєм,
В пісні славу величаєм!

*ПРО ВЕЛИКУ РОСІЮ
І ПРО ЗМАГАННЯ З ЛЯХАМИ.
І ПРО МІСТО КИІВ*

Почуйте, люди, і зважайте,
Ви богові подяку давайте,
Співайте піснями, славословте з нами!
Створює чудес він стільки славних
У царствах, землях многодержавних,
Силою отсю своєю презначною.
Від нього сильні світу храбрують,
Царі і князьове в мирі мирують,
Царі ж море славить, земля і небо хвалить.
Росія¹⁰ завжди була преславна,
Вояцтвом знана хоробрим здавна,
Славою значною тезоіменитою.

^a Така рима в оригіналі: зітре — потре.

Від Рюрика, князя великого¹¹,
І Ігоря всезнаменитого¹²,
Й нині в Україні Російській¹³ неодмінно
Плід проростає боголюбивий,
У вірі міцний і святоблвний,
Чудовий, преміцний і всеблагопомічний.
Це Володимир, віри насадник,
Всім ворогам навдокіл досадник,
Богові догодив подвійних врагів побив.
А Ярослав¹⁴ у Києві-місті
Після отця на стільці зміг сісти,
В славі збудували Софію й уславляли.
По тім у русів гріх примножився,
І гнів господній на них пролився,
Скіфи їх ловили і вельми спустошили.
Відтоді ляхи були постали,
Свою державу розпросторяли,
Київ-град узяли і собі лишити змогли.
І Русь надвоє так розділили,
На довгий час у ній зацарили
І наче своїми уряджали усіми.
Великая Русь знизу взялася,
Милістю бога перейнялася
І кріпко розляглась — аж до моря дотяглась.
Царі там вірно в ній засіяли,¹⁵
Ляхам-Литві вони спротивляли¹⁵,
Та успіху мало в незгоді вони мали¹⁶.
Та бог гординю мудру укротив,¹⁷
Меч міжусібія на Литву пустив¹⁷,
Малі їх смиряли, а лихі покоряли.
Малая Русь образи приймала,
Від ляха люті гноблення мала,
До бога взиває, в крові меч потопляє.
На ляхів гордих їх бог поставив,
У силі власній вельми прославив,
Сильнії і князі в сітці смертній погрязли.

Росія знову тож єднається.
Всім ворогам жахна являється.
Цар-бо в ній царює, що у вірі красує¹⁸.
Та Київ-град не раз здобували,
Його вороги не раз розоряли¹⁹.
Тепер празникує, співає торжествує.
Поможи, боже, нашому царю,
Благовірному дай государю
Супротивних смирять і славно восцарювать.

* * *

Веселії слуги в густій купині,
Пливе розпростертий Дніпро в ширині.
Щось, видно, ходить козою неначе,
А ближче — пані оружну бачу.
Отож я подумав, що то є Беллона²⁰,
Кривава зброя, сама теж червона.
У часі, певно, із Марсом гуляла,
Щит і меч гострий у брані тримала.
Я ж бо приходжу туди, приступаю.
У тій купині густій розглядаю,
Побачив: гарна цариця незвісна,
Криваво плаче, говорить провісно:
«Сльзьми криваво моїх чад ридаю,
Немов Гекупа²¹ й Рахіль²² я зітхаю,
Немов Лагата²³ при дітях ідучи,
Про пекло й плач твій пророцтво несучи».
Отак і мати ридала Перпіні²⁴,
Як доню взято у темні глибини,
І в мене вії теж не просихають,
Летейських²⁵ більші плачі проливають,
Свою я згубу означить не можу,
В дорогу щасну уже не виходжу —
Синів Вітчизні своїх я віддав,
З них славний я, матір їм справжню назвав.

Лазар Баранович

Світське ім'я Лука. Народився за одними даними наприкінці XVI століття, а за другими — 1620 року в селянській чи міщанській родині, навчавсь у польських колежіумах. На початку 40-х років став наставником Києво-Могилянського колежіуму, викладав поезику і риторіку, а з 1650 року — його ректором. Із 1657 року був чернігівським єпископом, згодом архієпископом, блюстителем київської митрополичної кафедри. Визначний громадсько-політичний діяч другої половини XVII століття. Заснував у Новгороді-Сіверському власну друкарню, яку перевів згодом до Чернігова, об'єднав навколо себе чернігівський осередок поетів. Помер 3 вересня 1693 року. Автор численних проповідей, віршів, листів, полемічно-богословських трактатів. Писав польською та книжною українською мовою.

ІЗ КНИГИ: «АПОЛЛОНОВА ЛЮТНЯ».
КИЇВ, 1671 РОКУ

МЕЧ ЗГОРИ СПАДАЄ — В КРОВІ ПОТОПАЄ

Був меч над нами, а нині спадає,
Його із місця сваволя рушає.
Колись Аблова¹ на кров голосила,
Тепер кров більша наш край полонила.
Коли ти води вгамовуєш, Пане,
Вгамуй і кривцю, нехай перестане!
Потопом землю не дав ти залити,
В кривавім морі не дай нас втопити!

СВІТ СТЯСАЮТЬ ГРОЗИ
НА ЛЮДСЬКІІ СЛЪОЗИ

Пожалься, боже, що світ закурився,
Це за гріхи бог на всіх нас озлився!
Брат брату недруг, син батьку ворожий,
Скрізь недовіра і всі насторожі.
Свої тіні жахаються люди —
Гріхи це чинять, пануючи всюди!
Прямуйте, люди, мершій до покути,
Не так боятись ви будете скрути.
Бог любий мир вам почне посилати,
Од вас не буде лиця одвертати.
Немов на морі, так хвилі у світі,
У тому морі нелегко вціліти.
Щоб уціліти від лютої хвилі,
Потрібно злості покинуть заїлі.
Боже, дай людям святу твою згоду
І по негоді подай нам погоду.
На Україні
Постійно гинуть. Вкраїна — це море!
Воно червоне,
Хто сам — потоне, в гурті — переборе!
Хай Україна
Буде єдина, татарин хай згине,
Нехай на згоду
Візьме угоду, хай любить русина!
Боже, дай згоди святої Вкраїні,
Хай Україна у січі не гине!
Вже Україну в крові покупало,
Невинним людям надміру припало.
Мед-молоко по землі хай поплинуть,
Люди мечі хай покрушать і кинуть,
Хай переплавлять гармати на дзвони,
Щоб дзвоном славить тебе на всі гони,
Як пожаданий ти мир подаруєш,

Що завжди дітям своїм офіруєш,
Дай, Пане, миру, дай конче святого,
Так хочем того по довгому бою!

ТА ОЗНАКА В УКРАЇНІ,
ЩО ЗЕМЛЯ ЇЇ В РУЇНІ

Так, як на човен хвилі налітають,
На Україну лиха нападають.
Ні, іще гірше! Човен воду крає,
А Україна в крові потопає.
Пане, водою правиш і вітрами,
Хай же затихне буря ця над нами!

ЦЯ ВІЙНА СВІТ РОЗЛАДНА

Гріхи з воен намножились,
Бодай ті нам і не снились!
Ця труба зі сну розбудить
І людей даремно губить.
Вже ніхто не допоможе,
Тож на нас ти зглянься, боже!
Дай наш край утихомирить,
Бо війна нам лихо чинить.

У МИРУ НЕМА МИРУ

Миру без миру так важко пробути,
Миру мир хоче — у слові це чути!
Мор у цім світі — не мир бенкетує,
В світі людина людину мордує!
Мир тож — не мир вже, як миру немає:
Ходиш сьогодні, а завтра вмираєш!

ТАТАРИН ПЛЮНДРУЄ,
ЯК У СЕБЕ, КОЧУЄ

Як час наш жально бажаєш списати, —
Мов ліс, у ньому нас звикли рубати. —
Перо потрібно у кров умочити,
Та жаль зацікся! Такого не вжити!
Це не для мене, бо треба ридати
Найпередніше, а потім писати!
Кричить кров сильно, перо заглушає,
Біжить, волає, чи ж хто зупиняє?
Мойсея треба, щоб він у червоне
Ударив море, хай геть собі гоне!
Пожалься, боже! Коли не подіє
Мойсея ласка, хай хрест заясніє,
Вгамує кривцю, вже досить пролялось
Твоєї, Пане, — щоб не повторялось!
Нехай зірветься татарська тятива,
Що з турком разом на кров нашу хтива,
Нехай роздує татарських бахматих,
Хай в поле дике почнуть утікати,
Хай більше гостра нас шабля не голить,
Вже болю досить, нехай не неволить!

СВІТ НА ВСІ БОКИ
ПАЛАЄ ШИРОКО

Світ запалився — даремно гадаєм:
Хто запалив світ — неясно це знаєм.
Є самопали (як хто називає),
Щоб не палився — хто світ захищає?
Горе-горілка світ густо впоїла,
Слушно — горілка: вогнем запалила.
Як із душі ми її вилить зможем,
Бог нам пожежу почату знеможе.

*Вам до татар байдуже,
б'ється з собою,
Хворістю Україна
хворіє важкою.*

Лазар Баранович

Збий вогонь, Пане, зверни на татари,
Давній то ворог, добра він не дарить!
Бійсь самопалу, щоби не брав жару.
З нього хай ворог собі візьме кару!
Тож татарву обпали, самопале,
Стали татари зухвалі немало.
Паль, самопале, як каже це слово,
Будь на татари постати готово!
Нехай не фука,
Із свого лука хай наших не ранить.
Хай не шаліє,
А ми зумієм добряче їх зганить.
О самопале,
Ти нам немало докажеш всім слави,
Татарам диким
Зламаєш шики — не викажуть справи!^a
Не будеш цілий,
Зламає стріли, порвавши тятиви,
Зірве булати,
Поб'є бахматих, не лишиться гриви.
Народе давній
Мій руський, славний, подбай про свободу.
Дбай краще, бо то
Цінніше злота, жий без переводу!
Не так писали,
Як воювали. Кпить же Русь нікому
Не дозволяла,
А гості мала — не гнала із дому.
Русине-муже, стріла не здужа,
Воюй погани, не християни,
В християнині твоя кров гине,
Бий поганина, такого сина!
Русине славний, народ твій давній,
Міг турка бити, є що хвалити!

^a Не викажуть справи — нас не здолають.

Русине милий, назбируй сили,
Пізнай, на бога, де є дорога!
Бий турка сміло, і в цьому ділі
Дай поміч, бже, і їх знеможеш!

УКРАЇНЦЮ СКАЖЕШ: «ХЛОПЕ!»
ВІДПОВІДЬ ПОЧУЄШ: «ХОПЛЮ!»

Треба робить на шляхту — так шляхта бажає,
Годі хлопа до того примусить буває.
Стали хлопни за гору, і шляхта береться:
«Гей до роботи!» — в скелі луна тільки б'ється.
Так селянин працює: їх бити починає,
Хлоп український в цьому зупину не знає.
Бий, але знай, що бити: татар лютих бийте,
Вдарте, не дайте змоги поганину вийти.
Вам до татар байдуже, б'єтєся з собою,
Хворістю Україна хворіє важкою³.
Лікаря ж не знайдеться у світі над Тебе,
Битву цю нашу бачиш, царюючи в небі.
Мир подаруй із виші, хай буде на долі,
Бунти нехай затихнуть і висякнуть болі.
Кров протіка водою, човном пропливають
Люди в крові: у світі, як мухи, згибають.
Батько не вірить сину, син — батьку, буває,
Пане, згаси в Україні вогонь, що палає!

Поки не вчинеш, Пане, в Україні
Ти для нас миру, будем у загині.
Ні, не пророк я, краще помилюся,
Дай, Пане, миру — я тобі молюся!

ЩОБИ КОЗАЦЬКИЙ ЧОВЕН
НА ТУРКІВ ПЛИНУВ ЗНОВУ

О славна Русь, рушниця
Хай палить туркам в лиця,
Братів звільня доволі,
Що стогнуть у неволі.
Збулись любі браття —
Брат брата легко тратить!

Про брата дбання немає,
Що в турках вал насипає,
З кайданами ноги носить
І хліба жebraчить, просить!
Суворі літа — треба знати,
Як брат забуває брата!
Негарно удома скаче,
А брат його в Турках плаче.
Жона сама собі в домі,
Муж в турка лежить на соломі,
І доти чека із сльозами,
Аж мир буде в турка із нами.
Нема любові у світі,
Вмирають люди і в літі.
Добро запали в нас, Пане,
Хай в людях гнів перестане!
Посій любов — хай зародить,
В крові ніхто хай не бродить!

У СВІТІ ТАК ВЕДЕТЬСЯ,
ЩО ЛИХО СМІЄТЬСЯ

Все, що у світі пожадливість хвалить,
Кожному очі тілесністю палить.
Пиха єдина у світі панує,
Кожен сусіді ніщо не дарує.

В світ цей прийшовши,   господь казав вірним:
«Вчись кожен серцем,   як я, будь покірним!»
Мало з людей хто   дозрів до покори,
Пихою кожен   хвалитися скорий.
Кожен з малої   причини гнів має,
Кров слабших,   гляньте,   кругом розливає.
В гніві не будьте,   як сонце заходить!
Бог давав знати,   що гнів вельми шкодить!
Сонця проміння   надвечір згасає,
В гніві людина   людину ганяє.
Люди не хочуть   бути рівними в світі,
Слабшого дужчий   тримає у гніті.
Жити учили   апостоли в мирі —
Голий меч світить   в руках у жовнірів.
Миру на світі   ми зовсім не маєм,
Миру із неба   хіба виглядаєм.
Пане, дай миру,   хай бійок не стане,
Зжалься над нами,   дай жити нам, Пане!
Як буде бити   шаблюка щосили,
Стануть зростати   на світі могили.
Мари Марс робить,   нехай Марс на мари
Ляже, мов злодій,   який зажив карі.

*МОНАСТИР НАШ МАРС ДОЙМАЄ,
ЛЮТІ БІДИ УЧИНЯЄ,
НА ОБИТЕЛЬ В НОВОГРАДІ⁴
МАРС СМЕРТЕЛЬНІ СИПЛЕ ГРАДИ*

В п'ятницю рано   думу заграпо.
Як нам заграли,   так ми скакали.
З тої тривоги   ледь виніс ноги,
Хто був живий   ще,   а жовнір нищив
Й гарбав безбожно,   що було можна:
Бувши при зброї,   лихо зле коїв.
Тих обідрали,   тих повбивали,
Тих полонили.   Ми ж, що вціліли,

Хвалимо бога   що смерть нас строга
Тільки злякала,   а не спіткала.
Божої карі   меч нас не вдарив,
Гнів-бо господній   втишивсь сьогодні.
Задля покути   гріх наш забутий.
Боже, зі злості   не дай нам хльости.
Лиш страши: грізні   леза залізні
Дай на поправу —   слать тобі славу.
Дяку чинити,   доки нам жити.
Гнів як розпустиш,   Марса напустиш
Вбивчії стріли,   хто буде цілий?
Нині єсьмо   ще,   славу шлемо ще,
Зволь нас   прощати   і захищати.
Ми тебе хвалім,   бо згинуть мали.
З тої припарки   стало нам жарко.
Міць твоя, боже,   хай допоможе
Напасть цю збути,   гріб оминати.
Вовчі хай   зуби   не вчинять згуби.
Ми ж бо при бозі   у цій облозі
Маєм надію   вберегти шию.
Бог нам заслونا   і оборона.
Добре вчиняли,   як геть тікали.
Вовку не гоже   в череді божій
Порядкувати,   нас шматувати.
Пастирю добрий,   хай звір голодний
Нас не займає,   зуби зламає.
За те до гробу   божу особу,
Що стане сили   ми б восхвалили!

ЯКИМИ БУВАЛИ РУСЬ І ПОЛЯКИ

Коли читалось   Письмо⁵ у костьолі,
Здіймались д'горі   шаблі польські голі
Давали ляхи   зі зброї пізнати:
Життя за віру   всі ладні оддати.

Русин од ляха у тім не одстане —
За отчу віру до бою повстане.
За те од бога ви благословіться.
Хай підпира вас господня десниця!

ПРО МИР

Concordia res crescunt^a

Мир справи множить, а війна руйнує.
Нехай до миру все живе прямує.
Так на червоних витіснено золотих:
Щодень до згоди не губить охоти.
Не на папері, нанесли на золоті —
Живім у згоді, підкоряймося цноті.
Писать про війни нам залізом треба:
При них заліза виника потреба.
Війна плюндрує, мир добра наплодить,
Фатальній силі ні у чім не шкодить.
Всьому живому з миром треба стати,
Щоб після бою ями не копати.
Марс-морс-смерть слідом вік за Марсом ходить
Людей Марс губить і могили зводить.
Пошли ж нам, боже, мир на усі світи.
Щоби невинні не губились діти,
Пошли нам миру, мир хай мають люди,
Бо як без тебе ми його здобудем?
Благаєм миру, дехто-бо зухвалить:
Той, хто сильніший, слабшого той валить.
Тож проти слова твого йти негоже,
Ти нам навічно встанови мир, боже!

^a Згода справи множить (лат.).

ІЗ КНИГИ: «ВІНЕЦЬ БОЖОЇ МАТЕРІ»,
ЧЕРНІГІВ, 1680 РОКУ

НА 1680 РІК

Марс кулі сипле, їх ми зневажаєм.
Бог воєн з нами, з Марсом наступаєм.
Хто вибере Сатурна, справа того журна,
Бо сонце правди з нами, справа нам не хмурна.
Бісурман, як Люципер чваниться, почвара,
Від отця він і сина візьме божу кару.
Теодор-цар^b військами так злякав своїми —
В Києві не посміє стрітись із святими,
Там лежать; як на Київ турок руку здійме,
Тоді бог з могил мертвих проти них підійме.
Теодор в святе місце пса того не пустить,
З божим даром він турка повкладає густо.
Запорозьке тут військо витязство покаже,
Рогатини і шаблі кров'ю турка змаже,
А нахабного гостя так зустрінуть люди,
Що і Марсові гострі зловлять його вуди.
Бити пса — оближися, ще тебе потрутять:
Курком Марсову дулю сміло тобі скрутять.
Як ковтне її тільки — це його зачавить,
Так у Київським краї турок себе вславить.
Бо при Марсовій владі турок не спочине,
Як раніше, так зараз щастя його кине.
Боже, допоможи тим, котрі вірять в тебе,
Християни в надії дивляться у небо.
Бісурман накладає з бісом, Магометом,
Хай його біс пригостить з пекла смачним ветом^a
Християнам сприяє Христос — бог правдивий,
Бо що той біс pomoже, пророк той фальшивий?
Християнам лиш єдність на осман потрібна,

^a Вет — відомста.

А пса того успіх збавляє нас хліба.
 Хай би пес своїм трупом тільки забавлявся,
 Згодом до християнства більше не втручався.
 Не про нашу, про божу християнам славу
 Йдеться, Христе, — спрямовуй сам ти нашу справу.
 Мечем уст своїх турка шли в могилу,
 Нехай поганин всю відчує силу,
 Нехай же його косяться коліна:
 Від ім'я твого стане переміна.
 Небо, земля і пекло — тобі все кориться,
 Од ім'я твого пес не зможе битися.
 Наче другий Люципер він пиху підносить,
 Та з в'язниці християн вороття не впросить.

МАРС ГОСПОДАР 1680 РОКУ

Dominus^a той латинський дає менш, а тягне
 Більше; ну а do-minus^b теж до цього прагне.
 Старий злодій — надійде й на нього хвилина:
 Хто мечем сам воює, від меча загине.
 Якби Марса взяла смерть, чи стали б ридати —
 Став би на дерев'янці каліка скакати.
 Бог богів є, бог року — рік Марса без тями,
 Його самого упхнемо до ями.
 Бог військ страшний Марс — має кожен знати.
 Із ним, розумним, будем воювати.

^a Dominus — пан, господар (лат.).
^b Do-minus — давати менше (лат.).

* * *

От і мстяться луни^a,
 Будуть турку труни,
 Людям нашим струни,
 Добрії фортуни,
 Як Давид' заграє,
 Дух святий ширяє:
 Вірте, що неситий
 Буде турок битий!

* * *

Учини над турком, Пане, —
 Хай найшвидше їх не стане,
 Хай один їх тьму здолає,
 Хай їх наша тінь лякає;
 Хай у водах загибають,
 Інших — воїни вбивають,
 Хай од моря вони гинуть,
 Інші — у крові поплинуть;
 Хай їх голод поїдає,
 Інших — лихо позриває,
 Нападе страшна хвороба,
 Заштовхає їх до гроба.
 Християнину хай плужить^b,
 На здоров'я йому служить.

^a Рядок подано українською мовою.
^b Плужить — сприяє.

Хай од вітру турчин пада,
Хай змітає їх заглада!
Гнів страшний на турка вилий —
Від курків не буде цілий.
Як занісся він високо,
Хай паде отак глибоко!
Щоб він пеклові дістався
І назад не повертався.
Пане, втішуй християни —
Втішиш, як поб'єш погани!

*ТУРКА ЗІБ'ЄМО ПРИ ХРИСТОВІМ ЗНАКУ,
ВИЙДИ, ПОЛЯКУ, РУСАКУ^а І КОЗАКУ,
ПРИ ВЛАСНІМ САГАЙДАКУ*

Як серп кладе колосся і як коси — трави,
Так з турком, вірю, в битві дійдемо ми справи^б!
Орли, літайте вкупі і гоніть у гоні,
Еквірію^в справляйте, добрі у вас коні.
На Пана покладайтесь і беріть з собою,
Пошани і потуги досягнете в бою.
В той спосіб конче турка, сисячись, поб'єте,
Його на Панську честь ви мужньо осмієте.
Загинете — не бившись; б'ється — його бийте,
Прийде найвища шана — ви її зажайте.
Монархам християнським згоди тільки треба,
Тоді із турком буде неважка потреба^г.
Як християнам турок згуби забажає,
Бича беріть у руки, хай його хльостає!

^а Русак — тут, росіянин.

^б Дійти справи — перемогти.

^в Еквірія — кінські перегони.

^г Потреба — змагання, бій.

Й Орда, що її турчин научивсь ярмити,
Як золотом купити, стане турка бити,
Вона також на волі хоче собі матись,
Набридло перед турком завше улягатись.
Є спосіб цей у Пана, улегшімо ж справу,
Пан турків допоможе вибити на славу.
Воздять належне псові гріб святий бажає,
Він хоче: християнин нехай мир тримає.
Пан, бувши миром світу, мир священний любить,
Як згоди досягнете, турчина загубить.
«Te Deum Laudamus»^а ми співати будем,
Над турком перемогу, бог пошле, здобудем! [...]

* * *

Часи пливуть, і тихі літа йдуть незримо,
Біжать дні, що й вудило польоту не стрима.
Під війни вже не тихі, гучні літа маю,
Від діл гримлячих співи жахливі лунають.
Од грому діл упалу біду прихистили,
Ні, ліпше, щоб гармати її не будили,
Нехай біда, о боже, навіки зникає,
І з безвісті ніколи вона не вертає.

* * *

Я і ти — ми завжди в бої,
І з голів дерем завої^б,
А своє змінивши в наше,
Відберемо спільну пашу.

^а «Тебе, боже, хвалимо» — релігійний гімн.

^б Завої — тюрбани, турецький головний убір.

ЕПІТАФІОН

гетьманові Івану Брюховецькому

Нема в світі статку — з мого знай випадку!
 Я був і гетьманом, мене звано паном.
 Приходить година, а з нею одміна:
 Жорстоко я вбитий — поглянув коби ти!
 Ніхто з людей смерті не може відперти,
 І царська корона не є оборона,
 Гетьманська булава у смерті не слава —
 Хоругву звиває, бунчук опускає,
 Меч, шаблю хапає, на землю кидає.
 Ламаються луки, впускаються руки,
 Ніхто не устоїть: що хоче, смерть броще!
 Убогий, багатий дають смерті шати.
 Недавно обрали, вже смертю скарали.
 Чи за мої злості оголено кості?
 За всіх оголили! Хай, Христе, б лишили
 Мене все ж у раю. З земного я краю,
 Прошу, люди милі, лежачи в могилі,
 Не ставтесь суворо, лишіть мені слово:
 «Йому вічна буде хай пам'ять од люду!»

Іван Брюховецький лежить у цім гробі —
 Згадай це собі!
 Що гріб минаєш —
 Я тебе, не ти тут мене дочекаєш.
 Як слово добре мовив наді мною —
 Оддасть взаємно господь над тобою.
 Лиш сорок і п'ять літ моїх минуло —
 До вічності мене вже пригорнуло.
 Співай над гробівцем церковну ноту:
 «На вічну пам'ять!» — бог заплатить цноту.
 В шістсот у шістдесят і восьмим році
 На сьоме червня став на тому боці.
 День понеділок янголи послали,
 Мене без жалю в нім замордували.

Анонім

З ДРАМИ: «ПРО ОЛЕКСІЯ, ЧОЛОВІКА БОЖОГО»,
 1673—1674 РОКУ

ГВИСЬКОВА НАРАДА В ЦІСАРЯ РИМСЬКОГО¹

Гонорій, цісар римський¹

Цісар західний римський, я пан вельми славний,
 Його імені гонор великий і давній
 На хресті святім ймення Гонорій узяв я,
 Від дитинства і гонор належний пізнав я,
 Бо Гонорієм бути — це гонор тримати.
 Що усякий розумний спроможний признати.
 Коли ж титул і дійсність погодження має,
 То у гонорі царським мене світ приймає.
 Від отця його маю й наслідую, ревний,
 Феодосій Великий² — ось батько мій кривний.
 Був він цісарем-паном також і на Сході,
 В своїй силі й західні тримав він народи.
 Тільки двоє синів мав, своїх спадкоємців,
 Що один — це Аркадій³, а другий — я, прецінь.
 Він Аркадія визнав на східнім престолі,
 А західні держави моїй віддав волі.
 І щоб владою добре таки справували
 (По отці молодими царями ми стали⁴),
 То отець наш, володар, ішовши зі світу,
 Опікунство поставив — людей старих в літа.
 Це щоб нас, недорослих, вони доглядали

¹ В оригіналі повторюється «славний».

І державами з нами разом управляли.
Та ті опікунове зле стали гадати,
Хочуть царство до себе в правління забрати.
Опікун брата мого⁵, дійшли до нас вісті,
Мислив Африку цілу і Схід весь посісти.
Тож війну став підносить на пана свого,
На Аркадія, брата коханого мого.
Але брат ослушенця побив його сильно⁶ —
Від Аркадія був він у військові чільним.
Є потреба і в мене того стерегтися,
Щоб і мій опікунець⁷ не зміг відступитися.

Боярин перший⁸

Є потреба, о царю ясний наш і пане,
Бо й на тебе війна та напевне постане.
Так, і твій опікун зло на тебе змишляє,
Хоч цілком потаємно, ще мало хто знає,
Бо звитязивши готів⁹, аж так збагатився,
Що від того звитязства увіч возгордився.
Понад себе нікого у світі не ставить.
Усіх нижчими має, себе тільки славить.
Почав фікції ладить поміж двох народів,
Уже й миру не любить, щоб жити у згоді,
Тільки й радий, як бачим, війну він точити,
А навіщо вандалів і швабів дрочити?
Він, подавши до злості їм певну причину,¹⁰
У гішпанську завабив при тому країну,¹⁰
Щоби стала в державі в нас замішанина,
А під час той непевний свого зміг би сина
На престолі всадити — таку думку має,
Отож хай милість ваша себе укріплює.

Боярин другий

Признаю в цьому правду — до того він пнеться,
Наче зрадник, наш пане, — отак він ведеться.
Бо чи має він послух до вас, а чи ширість!
Ваша царська якась дозволила милість
Царю готському місце в Гішпанії мати
І обмеженим царством отам пробувати.
А він панську волю в своє переставив
І послів готських грізно ні з чим був відправив.
Те все чинить не з того, що хоче спокою:
Чужоземців, як бачиш, він сварить з тобою,
Аби в Марсовім полі ти б, царю, змагався,
Він — на вашому місці, у Римі zostався,
Коли б міг, то поспільство спромігся схилити,
Щоби сина свого царем учинити.

Боярин третій

Явна буде до нього суспіція^a зради,
Нічиєї ніколи не слухає ради.
Чи зле-добре, що хоче свавільно він чинить,
А на кого зло має, відразу ж спровинить.
Особливо, коли хто його не вславляє,
Вже й не любить такого, і смерть замишляє.
Ну, а хто підхлібує й однаково радить,
Таких любить, такого й на урядах садить.
Блюдолизів у себе він кількасот має,
А також збройних жовнірів собі підбирає,
А навіщо? Чи ж так це годиться вчиняти,
Хоче пан татор^b силу, як ви, собі мати.
До поспільства смиренний, ласкавий буває,
І так ласку до себе у нього справляє.

^a Суспіція — підозра.

^b Татор — захисник, сторож.

Щоб його сину взяти державу у руки —
Сюди горне! Я знаю усі його штуки!
Обережність, наш пане, ясний, треба мати,
Щоб не сталось, як з вашим чинилося братом.

Гонорій

Пане канцлеру, ваше яке буде слово?
Чи борониш його, чи оскаржиш суворо?

Дяк думний

Оскаржати не хочу нікого, крий боже!
Тільки ж бо починає він вельми негоже,
До всіх ставши злостивий, нікого не любить,
Все лише зі свого звитязства він хлюбить^a.
Коли голодом готів зморив тисяч двісті,
В Гетрурії¹¹ облігши у тісному місці.
Та це вашому щастю приписувать треба,
Вам звитязство таке було дане з неба,
Як цареві, а він-бо, що клав там старання,
Від усіх нас прийме хай подяку за дбання.
Та не задовольнився, став зарозумілий,
До всіх ставиться жорстоко, до всіх підозрілий
Щоб римляни охоче йому підлягали.
Не бажа, щоб ми ласку від цїсаря мали.
Ваша цїсарська милість на кого погляне
Оком добрим, тому він і ворогом стане,
А як цїсарська милість кого в гонор садить,
То його він бажає зі світу спровадить.
Все це чинить од гніву із власної злості,
Бо противиться явно твоїй панській мості.
Тож завчасно таке зволь привіддя спинити,
Коли хочеш у царстві своїм мирно жити.

^a Хвалити

Гонорій

Так-то пан опікунець собі зачинає!
Що то зраджувать пану, хай добре пізнає!
Дяку шлю вам велику за цю засторогу,
Буду чулість тримати у себе я строгу,
А з ним що учинити, яке є бажання?

Боярин перший

Заслужив на смертельне той зрадник карання!¹²

Жив у другій половині XVII століття. Можливо, вчився у Київському колегіумі, був учителем у Новгороді-Сіверському. Самійло Величко, який умістив у свій літопис великі фрагменти панегірика гетьману Івану Самійловичу «Чигирин», назвав О. Бучинського-Яскольда «козарським (тобто козацьким) панегіристом». Віршував польською мовою. Поет кола Дазаря Барановича.

ІЗ КНИГИ: «ЧИГИРИН, ПРИКОРДОННЕ МІСТО,
У ТЯЖКІЙ ТУРЕЦЬКІЙ ОБЛОЗІ РОКУ 1677».
НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ, 1678 РОКУ

Ледь саян^а бусурманський, до стінки прибитий,
Заспокоювать панцир почав злоторитий
По Хотині¹, та знову на інші невчаси
І турецькі, н татарські гудуть тулумбаси^б.
Чутно брязкіт далеко лискучої броні.
Вже іржуть у тривозі сполохані коні.
Кочі^в тягнуть з возівен, наповнюють гарби.
З тайників витягають всі цісарські скарби.
Одмикають шпихліри, збирають запаси.
Що роками ховали в минулому часі.
Тут нажиті глибокі, і давні, й багаті
Константинів побожних² викопують спряти.
Чи по згубу, чи здобич минушу бажують

^а Саян — давній військовий одяг.

^б Тулумбаси — литаври.

^в Кочі — еквіпажі.

Захопити — невірні в похід вирушають!
Суне сила велика, іде в Україну —
Плаче вже тридцять років вона на руїну.
Ворогами обдerta з плодів усіх гарних
І своїми побита з амбіцій примарних.
Переділена, повна вона ворожнечі —
Загорілася з жару від власної печі!
Що їм доля в ці літа принесла щербата?
Батька син убиває, іде брат на брата.
Того мало. Найгірше, що гак^а уже пада.
Тепер бідам давнішим була б вона рада.
Уже власні хвороби забула б навіки,
Дарував би брат брату провини великі.
Бо всіх дрож охопила — гряде вже навала
І для віри святої загроза настала [...].
Вже турецька притисла нога Україну —
Смок азійський поспішно повзе до Чигрину.
Він преславно фортецю навколо обходить,
До Дніпра інше військо в загоні відводить.
Щоб обсісти найшвидше усі переправи,
На Дніпра узбережжі свої ставить лави.
Чигирин ув облозі у відчай впадає
І надії на поміч вже майже не має.
Є на бога надія! Його допомоги
У молитвах прохає багатий і вбогий.
Гей багато ми терпим, безсмертний наш боже!
Нашу неміч твоя міць невже не підможе?
Ходим пізно і рано у темній ми тузі,
Чи ж то сниться нам неміч, чи ми у недузі?
Диха смрадне болото, вогонь з уст Пітона⁵,
Із якого ця гідра бридячного лона?⁶
Чи з'явилась зі дзбана старого Тритона,⁶
Чи вродила те диво на світ Тизифона?⁷
Християн тисне нехрист на котом важезним.

^а Гак — знаряддя тортур.

Вдар їх, боже! Кинь в їжу гадюкам шаленим!
 Роксоланські розніси нещадно обози.
 Вже татари нам троки ладна й поворози^а.
 Ні, у сонячнім возі не всяк сісти може!
 На Україні своїх ще гетьман не тривоже,
 Та покликав охитника пристрасним словом,
 Швидко кілька їх тисяч прискакують ховом,
 До Чигрина невтомно, ярами ідучи,
 Їм утіху і поміч посильну несучи,
 Щоб утримать фортецю, поки стане сили,
 Дочекатись, щоб наші війська відступили.
 Вів Корицький їх Яків, досвідчений воїн,
 Його гетьман призначив для виправи тої.
 Разом з ним люд служивий у зброї блискучій,
 Котрих Ромодановський послав, їх ведучий¹⁰.
 Той люд хоч одновірний, та мав і незгоди,
 В Чигрин хоч пробилась, але не без шкоди.
 Наш Корицький у замок пройшов без утрати,
 Турку зміг перед очі з фортеці постати¹¹ [...]
 Ці поля чигиринські давно не орались,
 Гострим скопані рогом, а трупом всівались.
 На миль декілька турків лягло, яничарів,
 Вал високий поклався і з диких татарів.
 Мчить ся огир по трупах і трупом лягає,
 Русь уже не бахматих, турецьких сідлає!
 Повно цінних завоїв і кожен в блаватах.
 На війні козак піший, з війни — на бахматих.
 Не бродивши, козак наш зумів взяти качку,
 Не ходив до них морем, суху дав трепачку.
 Не шанують тут трупа — наука з Чигрина.
 Погреб вовк відспіває, як з'їсть поганина.
 Воювать з козаками, хай знає, — не жарти,
 Не попустять оцього вкраїнської варті!
 Милосердя не гідні, бо на християни

^а Троки й поворози — ремені біля задньої сідельної луки і мотузки.

Гей багато ми терпим,
безсмертний наш боже!
Нашу неміч твоя міць
невже не підможе?
Ходим пізно і рано
у темній ми тузі,
Чи ж то сниться нам неміч,
чи ми у недузі?
Олександр Буцинський-Яскольд

Добродійства не мали вони і на рани.
А уздріє голота, що в ворога злота.
Більша буде від злота на турка охота.
Крикне: «Ми Магомета поб'ємо і скрушим.
І його володіння омежим і здушимо!»
Чутка давня, віщала одна пророкиня:
Як у згоді християни, то турок загине.
В тайні рицарі раду тут стали чинити:
Хто з нас хоче тут віру тверду боронити,
Серце мужнє потрібно в броню одягати,
Турок буде при тому, як пір'я, пурхати.
То козак! До коша он вже загнаний турок,
Ті убиті, а інші, подібно до курок,
Що розтріпав їх яструб, і гнізда лишають
І куди спаде око, кіннота тікає.
Від орлів царських турки нещадно побиті,
Лютим головам годі при тому вціліти.
Штучні міни забули, вони їх поклали
Там, де скелі преміцно Чигрин підпирали.
Наче лін у коші він з заціпленням духом,
Чи немов бик шалений, що перед обухом
Свою голову хилить, крутими рогами
Землю рие і топче сердито ногами.
Ще й пісок розкидає, аж шарпає скроні
Сам свої, роз'ятрілий, — і злість уже тоне!
Він шукає поради, та що оті мислі,
Коли лоба нещастя не звільнять навислі.
Бо сам хан знемагає з смертельної рани,
Із башею й своїми міркують солтани^а.
На дунайський вже берег звертають всі око,
Щоб їх хвиля пізніше в степу прешироко
Не рознесла, загнавши в дубові відроги,
Де низали б на шнур їх, неначе міноги:
Тож Браїм-баша кинувсь у пломінь скажений,

^а Солтани — татарські воєноначальники.

Був під муром він тричі,   загинуть, шалений,
 Став готовий: «Хай визнають   гавурського гроту»^а
 Груди ці, ніж сромотно   бажать повороту!
 Я ж бо той, що в народів   беру їх свободи,
 Скелі в ноги схиляю   й Кандійській воді^б
 Чи, одну тут не взявши,   віддать маєм кліті^б,
 Чи ж не зможе павучі   порвати лев сіті?»
 І як тільки ясний день   в антипод спадає,
 То у місячнім сьйві   у табір влітає
 Наш козак. Тут так гарно,   пишнота засліпить,
 Турський місяць до згуби   османам присвітить!
 Ледь баші гук козацький   в наметі долине,
 А вже військо побите,   а решта ще гине;
 На коня він незгайно   стрімкого злітає,
 В чистім полі криївки   для себе шукає,
 За своїми метнувся,   десь, може, кочують,
 Ось напав! Ні, на полі   ніч вічну ночують.
 І його обіймають   страхи прегарячі,
 Коли свіжу кров турську   струмками побачив.
 Там і тут, мов одинець^в   хрущить в гушавині,
 Маври разом з абизом^г,   мов дикі свині,
 А отам запорожець,   й під листом він чує,
 Як найліпший мисливець   уважно чатує
 На kota а чи лиса,   і де оком скинув,
 Нижє ціль із гвинтівки   і б'є без упину.
 А у степ чистий скочать,   то верхи ганяє,
 І з тріумфом шабляка   з коня їх збиває.
 Стелить миль на десятки,   кладе переправи
 З турків злих українець   для вічної слави.
 Поки простору стало   аж ген за границю,

^а Гавурський грот — вістря християнського (гяурського) списа, меч.

^б Тобто кліті для полонянників.

^в Одинець — дикий кабан.

^г Абиз — татарський мулла.

Кров гаряча заповнить   турецьку теплицю^а,
 Турка визуто сильно   із тої розкоші —
 Балдахіни в наметах   ладнав прехороші,
 Та його у кошах тих   взяли катаракти
 І женуть утікати   в непевній тракти.
 Аспри^б, бласкітки всякі,   як пір'я, літали,
 Осідлав козак турка,   в полон мало брали.
 Більше луку із трупу   гадали зідрати
 У надії до решти   тих турок попрали.
 Вірять в того, на кого   був зважився стати
 Поганин, що хреста так   любив зневажати.
 Бусурмана прогнали   до Чорного лісу.
 Замикнули в дім темний   — під вічну завісу.
 Збили турка дощенту,   кіш знесли до ґрунту.
 Чи ж дістатися зможе   баша Трапезунту?
 І хоч темних лісів він   проскочив був чати,
 Але кари від пана   ще має чекати.
 Сам-бо *parta tueri*^в,   тримаючи цноту,
Guam guaerere^г,   козак в дім спішить на роботу.

ПОЧУТТЯ ВДЯЧНОСТІ

Не собі козак славу,   мій боже, віншує,
 Хоч скарби із звитяжства   належно шанує.
 Першу міту для слави   твоєї, о боже,—
 Силу взявши, наш рицар   злу силу знеможе.
 Турські топче загони   і пріч проганяє,
 І щоб віра тривала,   свій край захищає.

^а Теплиця — дім, теплий край.

^б Аспра — дрібна монета.

^в Під догляд матері (лат.).

^г Замість того, щоб шукати (лат.).

Бо відколи ще княжив у нас Володимир,
Ми із турками бились, змагалися з ними¹³.
Князь той, Руську державу грудьми захищавши,
Наче скло, пиху гордих крушив, потоптавши.
Тим козак і у наш час не дружить зі страхом,
Сибаритським не ходить ніколи він шляхом¹⁴.
А бере він собі за взірць Геркулеса,
Не зійде він зі шляху ані на півкреса.
Зараз Русь на дорозі своїх предків гордих
Гонить скоком лісами татарській орди,
І, збиваючи з турка блискучі шишаки,
Собі слави малює довічної знаки.
Насипає могили, кладе і купреси¹⁵,
Написавши надгробок: «Fugaces oppressi»¹⁶, —
Вікопомно читайте, ідіть на могили,
Туркам сипані русом із божої сили!
Гож твоя хай покриє правиця нас, Пане,
Хай візьме гору русин і згинуть погане!
Перед світлом пречистим нехай стуманіють,
Хрест поб'є, то розтануть, як віск, і здиміють.
В Магомета побачим усю їхню раду,
Нехай вітром знесуться і з пилом осядуть.
Нехай знають: живий бог богів у Сіоні¹⁵,
Покажи ти їм славу на власному троні,
Хай поганські мечеті твоя міць зруйнує,
Хай не кажуть: «Де бог той, що вас порятує?»
А ми кажем: «Бог з нами, хто тільки постане
Проти нас, то без сліду залишим, погане!»
Бо про силу цю божу — і ви те признали —
Дивний знак і знамення усі прочитали.
Якась пані вельможна обходила мури,
У злотоглав убрана і царські пурпури,
Їм фатальним декретом вона пригрозила,

¹³ Купреси — кипариси. Кипарис був символом печалі.
¹⁴ Поховано втікачів (лат.).

А по страшнім видінні з очей одступила.
Християнська покрова — та дивная пані,
Пиху скоро вона вам зламає, погані!
Обірве лук напнутий на нас, християни,
Християнин од того окрилений стане.
Лук рука не подужа на нас підійняти,
Перед богом ми щиро почнемо співати:
«Онде видно — погане, що кедри ліванські
Вже заносили в думи неситі шайтанські.
А воно комусь дивно, що в думку це клали,
Іх минаєм, шукавши, — без сліду пропали».
Боже, хай же правиця твоя, взявши зброю,
Міць покаже достатньо, як дійде до бою!
Триголовця отого, страшної Гекати¹⁶
Ми боятись не будем, потягнем до страти.
Хто хреста вихваляє, поможемо тому,
Щоб ганебну дер шкуру він звіру страшному.
Як спочатку давав нам на турка відвагу,
Так і далі утримуй війни рівновагу;
І за це будеш, Пане, хвалу вічну мати,
Що у нас мусив турок лихий погібати.
Добре альфу читають тобі в Греко-Русі:
Боже, вірять невірних нехай Русь примусить!
І омега тим стилем хай читана буде:
Хай тріумф Русь до решти над турком здобуде!
Вірять, літера каже, — це справиш належно, —
З ока руських химера навіки хай щезне!
Кривду літері вчинять — те кожен побачить, —
Як її стане в школі нам турок тлумачить.
Боже! Альфа й омега є для козака ти,
Буде літер безчестя на турка лягати!
Вірю в кривду я літер, як в божую волю,
Турка, Пане, бий сміло у Марсовім полю!

ЗАКЛИК ДО РИЦАРЯ

Мало в полі робили, хоч у полі руси
Час утратили добрий, впавши у спокуси.
Годі, рицарю славний, марно сумувати,
Будеш, турка кленучи, в лісі зимувати.
Переможеш весною, перейдеш крізь гори,
Досягнеш Пропонтиди аж туди, де море.
Отчу віру підперши, славу України
Піднесеш від Кавказу вищій вершині!
Гемус, гострі Родопи, Медіни багаті¹⁸
Й Магомета дідизну зможеш собі взяти.
Скрушиш гріб золотавий бридкого Дагона¹⁹
Знай: того потребує віри оборона.

ОХОЧА СТЕЖКА

за жовніром, котрий бився в 1678 році

В сімдесят і восьмий рік, о миле жовнір'я,
Хто Пегаса мені дасть чи з голуба пір'я,
Щоб за вами я літав у кожну хвилину,
Як ви б'єтесь, чи йдете кудись до спочину,
Чи у полі між квіток, чи на перелозі,
Чи шугаєте в човнах у морській дорозі,
Чи як сиплете вали в степу на границях,
Чи як ніжитесь, бува, в цілющих теплищах,
Чи дунайські десь мости ви б'єте потроху,
Чи поклонитесь, бува, бридкому волоху,
Чи проходите коли загоном по полю,
Відбиваючи в татар своїм людям волю.
Чи агів із Кам'янця в полон заберете,
Плату цісарю свою велику даєте²⁰.
Чи труснете чорні ви лісів гущавини,
Щоб безслідно кримчаків погнать з України.

Чи під небом заснете, де шлях у Моравах²¹,—
Пильно сховані сліди шукаючи в травах.
Це Фавоній²² вам сприя у цьому ласкавий,
Заживаєте ви скрізь заслужено слави!
В сьоме липня берег ви Дніпра залишили²³,
Й перші кулі на Інгул²⁴ уже полетіли,
Де розкинув кримський хан татарські когорти,
Щоб дорогу простелить для клятої Порти.
Нездоланими грудьми супроти ставайте
І границю за Чигрин своєю розширяйте²⁵.
Боже, місяцю зламай ти гострого рога,
Тріумфальний вірш тоді дійде до порога,
А коли від вас при тім візьме він наснагу,
Не втомлюся я співать про вашу відвагу!

ДО СКЕПТИКА

Не дивуйся, сусіде, що я із народів
Славлю тих, що у рабстві, і тих, що в свободі,
Та ж господь у несилі свої славить сили,
Він живе в простоті, щоб його восхвалили!

З РУКОПISУ 1677 РОКУ

* * *

На Русі першим князем був Кий; русин б'ється:
 Кий, щоб бити добряче, у руки береться.
 Пашував Браїм-паша,
 Бах! — і в ліс його душа!

Кавалери одважні сидять у Чигрині,
 Їх татарам і туркам не вибити нині.
 Од гармат, мов полова, османці летіли,
 Відійшли із ганьбою — мужів не здоліли.

*Ворота пекельні й Шайтан-паша¹ не здолали Чигирину.
 Всі поганські боги — чортovinня; господь же небеса
 сотворив. А коли господь не збереже міста, завжди воно
 буде в небезпеці.*

Херувими рай глядять, бог стеріг Чигрина,
 Щоб на нього від поган не найшла руїна.
 Коли бог з нами, ніхто тоді на нас.
 Швидко діяти — завжди добре.

Що за думу заспівав турчин під Чигрином,
 Як тікав; чигринцям — сміх, в нього —
 слъози пліном.

Як, турченку, за Дунай утечеш тимчасом,
 Вдруге оком на Чигрин не накидай ласо!
 Як тебе гостили тут, іншому повідай,

І який гостинець брав, роздивись і видай.
 Добре матися Орді — турчина побито:
 Із пшениці перейшли, стиснуті, на жито.
 Після штук турецьких тих славно ворог битий,
 Загордів, та перестав, вже-бо не сердитий!
 Має чим хвалитися він перед султаном,
 Хай султанові звістить, хто у русів паном.
 І гарач^а, який узяв, — хай веселий буде,
 А прийде — потрапить він на меча повсюди.
 Коли мстишся, так тебе двічі будуть бити,
 Знаю певне, слово це зможемо сповнити.
 Зрештою, і господь-бог може їм оддати:
 Знищить пишних гордяків, змусить улягати.
 Не іде наука в ліс, научила тогес^б
 Русь татар і османів, має тож honoges^в
 Добре, турче, собі радь, лапки стань лизати,
 Раджу носа свого в наш край не потикати.
 А забagnetься тобі, турче, від спокуси,
 То побачиш, що візьмеш — доконають руси.
 На пророцтва не ходи і до Махомета,
 Від Русі тобі кінець, звідайся про це ти.
 Врятували ноги раз, вдруге буде годі,
 Попадеш у власну сіль, що комусь лагодив.
 Що без помочі візьмеш? — кожен добре знає,
 А Вкраїна лиш одну божу поміч має.
 На Петрового меча² буде покладатись,
 Допомоги від людей годі сподіватись.
 Бито пса, нехай навік пострах почуває,
 Теодора-сударя³ турок не здолає.
 Теодор той — божий дар, та султан ні в око,
 З Махомедом на усіх напада наскоком.
 Він, як бог, хоча земний, зватись небом любить —

^а Г а р а ч — турецька подать.

^б Норов (лат.).

^в Честь, гонор (лат.).

Безпохибно те усе турчина загубить!
Висланим послам дано добру упоминку —
Під Чигрином узяли немалу нагінку.
Лиш фортуна турчака нині врятувала.
Аби більшая його скрута не здолала!
Бачив дерево, увись дуже вивишалось.
І до неба досягло б — в хмарах поламалось.
Теслярчук наш потесав труни на гевала.
Тож нехай Русь на мечі переробить рала.
Не чекає вдома їх, а на турка піде.
І тоді побачить він, які вдарять біди.
Русь хоч туркові тепер з примусу підвладна,
Та до царських вона військ доєднались ладна.
Бо овечки — русняки, турок — вовк заклятий:
Захотілося овець легко похапати.
Тільки цар отарі тій голова пристойна.
Бо на ласку Панськую та все інше гоїна.
У сподіванці такій вівці будуть знову
Бити турка — відбере він біду готову.
Тобто згине, як собі сам напроорокує,
Поверне господній гріб⁵, в гробі завікує.
Святість од собаки бог забере й забуде —
Віру маємо, що так невзабарі буде.
Вже паперу не стає, треба слова стислі.
Що позбудемось поган, пристає до мислі.
Турок розкошів зажив у житті своєму.
Махомет його чека, бо уже по всьому.
Мудрий русин турчаку віднайде управу.
По весні над ним візьме іще більшу славу.
Буде турок немалу силу готувати.
Русин знає, як його вдома зустрічати.
Та гостити він зволя у ворожім дому.
Не своє, його добро споживе по тому.
Не свої, його краї густо кров'ю злити
Схоче лішше, аніж нас ворог мав губити:
Тільки треба до ладу у похід збиратись —

У Туреччині найліпш з турком воюватись!
Коли мученик Стефан⁶ був камінням битий,
То господь його біду захотів покрити.
А як кидав у Чигрин кулі свої ворог,
З нами був тоді Христос — стерли їх на порох.
Восхваляти його міць, не свою ми стали —
Через те звідтіть поган, наче псів, погнали.
Мати божа, янголи наглядали свято,
Щоб зуміли за Христа й віру постояти.
Вони янгольським пером пишуть, як ви мужньо
Стали, і Шайтан-пашу віддякали дружно.
Бо коли на ворогів з міста випадали,
Як колосся під серпом, османи лягали.
Слава коні свої там острогами біла,
І бойовище вона трупами покрила.
Ваша матір, давня Русь, смак пізнала слави,
Хай про мужність русняків рицар світу з'явить.
Був би каменем хіба, щоб не міг вчинити,
Руський рицарю, оте — гріх би став носити.
Хай господь на бій серця мужнії запалить
І відвагу немалу сам собі похвалить.
Ви ж бо хрест, господній гріб в церкві бороніте,
І, як почали, завжди турчина гоніте.
То вужака, як йому голову не втнете,
Від отрути ви себе не убережете.
Надивитись пес не дав — ударяє в ноги,
Іншим разом до Русі не знайде дороги!
А відважиться іще, то сказати мушу —
Добре вас побили тут, бійтеся за душу.
Бо Павло-пророк⁷ увіч гибіль вам віщує
І на третім небі нас добре поцінує.
«Як вороги хреста Христового,
їхній кінець — то загібіль».
До Філ., 3, в. 18—19

Господь турському притер місяцеві роги,
Цілий місяць штурмував, а по тому — в ноги!
Собі добре зміркував, тут напевне б згинув,
Але встиг — із шиї він гак смертельний скинув.
Цілуй землю, по якій ти біжиш, турчине.
Каже Русь: «Хоча живий, та напевне згинеш!»
Ну, а зараз ми усі присуд тобі робим,
Од козацьких ти шаблюк ляжеш скоро в гробі.

НАДГРОБОК ОРДІ З ТУРКАМИ

Махомет своє перо, умочивши в смоли,
Виведе надгробок і поприймає в школи.
Аж зубами всі почнуть скреготать довіку,
Що, шалені, не взяли божую опіку.
В чорта вірили вони, і належать Тому,
Віковічно у житті слугували злomu!

Анонім

З РУКОПISУ XVII СТОЛІТТЯ

Злий татарине, пекельний сине,
З лука стріляєш, не один гине.
Ах заболіло, серце занило,
Як у собі вчуло стріли,
Од твоєї злої віри —
Утікати треба!

Ти не забудешся рано вставати,
Уночі людям теж не поспати,
А по полудню візьмеш облудно
Душу в своє придбання.
Де є крик, плач і ридання —
Утікати треба.

Як чоловік щось захоче поправить,
То твоя хитрість його обезглавить,
Ах напирася, конем вихася,
І, ув'язавши аркан,
В'яжеш людей, береш у бран —
Утікати треба.

Не поважаєш духовного сана.
Також у світі великого пана.
Всіх поривася, смерті кидаєш.

Хоч недочасній — вічній і жасній,
Так жити — душі грішити,

Часом учиниш чисто й сумлінно,
В грішному віці оцім неодмінно,
Так ся стараєш, допоки маєш.
А ми будемо утікати
І творцю отак водати:
«О помилуй, боже!»

Господи, зволь нам милість подати,
Твоє створіння порятувати,
Меча хай виймає, а не ховає,
З мечем стане, оборонить,
Хай архангел врага гонить,
Архангел.

Де благостиня отинить твоя,
Вража там сила не буде стоять.
На те взираєм і в світі бажаєм,
Нехай спаде десниця,
Врага, мов блискавиця,
Забиває.

А його стріли з твоєї причини
Нехай погинуть в одній годині,
Найхвалебніший і найсвітліший
Архангеле Михаїле,
Ми з тобою станем сміле,
Архангеле!

Учини з богом ти поєднання,
Архістратиже на сподівання,
Нас доглядайте, врага нехайте,
Будем господа хвалити,
Щоби милості зажити
Навіки-віків.

Анонім

З РУКОПИСНОЇ ВІРШОВАНОЇ ХРОНІКИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

КОРОТКИЙ ОПИС СІРКОВИХ ДІЯНЬ.

У час віен, що Хмелем велись, од поганства немало
Потерпав християнський народ,
їх з майном забагато пропало;
Не бувало нещастя від інших народів такого тяжкого,
Але бог і в нещасті не схоче відкинутись
люду свогого.
Послав застороги із неба, являв усілякіі знаки,
Щоб життя поправляли, інакше загинуть усі,
небораци.
Тож подав з милосердя, із божої ласки,
зі свого сприяння
Козака їм одного, поклавши свій знак-карбування:
З боку правого знак на губі, як червоний плат^а, сясє,
Тож Сірком і назвали, мов сторожа-пса,
що всяк зневажає.
Отож бог його вибрав, Сірка, і до того призначив,
Щоб святого куща овечат видирати був він гарячий
Із пащ вовчих поганських — овець,
що в цноті і в покорі у бога,
Славний людові, світові став.
а врагу йшла від нього тривога.

^а П л а т — пляма.

Пильно він був овець християнських стеріг,¹ також віри,
Увільнивши з неволі в поган в'язнів наших без міри.
Навіть хроніка того простора не викаже всього,—
Отож слава його тепер лине і йтиме іще й після нього.

Той козак з козаків, від хреста є Христового званий,
Хробак божий, хрестом він позначений,
за хреста із хрестом на бій даний.

В Запорожжі, на Дикому Полі, де бистрії води,
В січах жив, островах, мав там замки собі й городи.
Не прожиток, але відпочинок з воєнної праці,

Не спочинок, але монастир мав, кляштор по признаці.
І не тільки не може тут бути спокусна білоголова²,

Але й думка про тее нелюба, не плине й розмова.
Як невільницю де відбивають чи, може, татарка узята,

У три дні відсилають, аби не була,³
Або ж візьмуть туркиню гладку чи черкеску,
мов кропива, пом'ята,
неначе із тіста,

Не засмаглу по-панськи та по-шляхетськи, із міста,
І вона буде шатна, у перла і золото вбрана,
А не викуплять, буде одіслана панна.

Хто ж бо цю засторогу осмілився зрушить — загинуть,
І без суду, й без права у воду глибокую кинуть,
Бо хотять, щоби бог не карав за гріхи Війська свого.

А сама коли жінка пішла б, її також — до виру отого!
Божа слава також запорозька не житимуть
з духом козячим,

Тож не треба смердіти, вістять, ні з козлом,
ані духом котячим.

¹ Білоголова — жінка.

Отакий давній звичай є на Запорожжі в гетьманів,
За Сірка ж особлива реформа була
до козацьких каптанів⁴.

І як ти на війні показав себе сам де собою,
Так охитників з волості скличеш — підуть за тобою.
Тож у цьому мисль довго, чинь швидко й роби ти,
Таж годину, що має настати, нікому-бо не відхилити!
Коли ж хибиш неждано, хоч був би в найбільшій ти купі,

Поженуть в небезпеці назад,⁵ ще й хребет буде в лупі⁶.
А котрі досягають до бога, з тими інша мова,
Як вночі перейдуть річку Бог⁷, то добудуться слова:
«Вже зоря запалала на день, поговорим із богом,
Поклін тричі удармо⁸, поганським зневажимо рогом!»
І з сердечним зітханням отак тричі б'ють

чолом в землю:
«Отче наш», власне патір⁹, створює Сірковее плем'я.
Він же сам на схід сонця із жалем таким серця свого,
Помолився [до бога], щоб бог став вождем
війська того.

А що сам Сірко патір провадив, за ним стали інші,
Почав казань казати, і слухали ближні й дальніші:
«Як хто йде не для віри, не для християнина-бранця,
А для лупу й добутків — то геть отакого поганця!
Як оспалець, тхоряка смердкий з вас, неволі боїться,
Чи до маслянки, чи до перин має смак,
щоби усолодиться,

Хай такий курошуп дере пір'я,
нехай веретена він струже,
Хай коровам хвості стереже,
що потрібні йому будуть дуже;

⁴ Хребет буде в лупі — оддеруть тебе з одежі.

⁶ Фраза в оригіналі українською мовою.

⁹ Патір — католицька назва молитви «Отче наш».

Куди ліпше, як з гречки, а також пшениці у власті
Сухарів дасть три бочки козацтву

Коли стане бувалець, жовнір ради бога охитний,
Бог віддасть, буде сам він у щасті й нещасті похипний,
Тоді й голод ніщо, дощ, мороз, вітер,

Сніг чи сонця спекота, вогонь, нужди,
Сльота чи води,

Коли ти є двірський, що пильнуєш спідниці їй мості,
Із собою рахуйсь, бо пестійко не радо в нас гостить.

Як ти венгрин, москаль, мулянин чи волошин —
це правда:

Звикли ви утікати, аби тільки іззаду не крикнули:
«Гайда!»

Тоді мужності й нам ви дасте,
тож чинить так для бога,

Аби не побентежила вас при отому тривога.
Стережися не влізти в поганському краї у склеп^а,

І щоб ви до поган потурнаками не подавались,
Бо тоді б і святого хреста ви [навік одцурались].
Як з чужих ти земель, мо', із заходу прийдеш,
ти німець, француз,

Знай, нема в Дикім Полі погрітися печі і масла
на кус.

Запитаю нарешті: між вами немає якогось юристи?
Зичу й раджу: від крові та віен хай лишиться чистий.

Бо коли всім духовним молитву належить чинити,
То і правним надібно, у нас доведеться рубати і бити.

Хай же, боже, для нас той балака,
ми битися будем за нього,

А казатиме криво, поб'ємо його ми самого.

^а Не потрапити у в'язницю

А тобі що, дідусю? Ослаб, в літах ветхих —

Бог віддасть, коли будеш ти іншим пораду давати!»
І так щастя й нещастя Сірко, зло й добро виявляє,
Віднаходить проходи, а потім шляхи прокладає.

Йде по тому в дорогу з козацтвом в гурті товариськім:
«В ім'я боже за мною!» — віщає готовому війську:

А його він виборного мав на п'ять тисяч усього,
Ще й охитника більше ішло долучитись

Був знавцем вод і рік, і урочиськ Піль Диких,
Жоден з ним не зрівнявся б у тому

Досить того, що, йдучи в ніч темну, як стрілами стрілить
В простір миль не десятки, вернеться —

Був стрілець він із лука чудовий, також з самопала,
Як з коня на ходу ударяв, знав, куди потрапляло.
Птах у льоті, звір в бігу не вмів од Сірка ухилитись,
Також ворог приймав дар од нього,

Байку кажуть про нього, що був чарівник і знав чари,
Та з ким бог, з тим і ласка, і щастя,

Не чинив він нічого для слави й пожитку свого —
Все для бога та віри, для бранця і все

Подавала із знаків відомих і з жеребів віен фортуна
Стале щастя [беріг-бо] в овець своїх вовну із руна,
Як початок, або ж як кінець припадав на час вдатний,
Чи, як кажуть астрологи: час, що у бігу сприятний,
На війну не ішов, коли мав засторогу якусь,

Потім раптом казав: «Це година пригожа,
наче з неба,
ударити треба!»

А коли помилявся у виборі часу, бувало,

В сні правдивім знак проби для нього
нерідко з'являло.
Не циганські ворожки чи бабські,
криві людські плітки.

Що тлумачать сні простим, [тріщать, мов] чечітки.
А при розумі добрім він проби всілякі вчиняє,
В дарі божім цнота християнська людину вславляє!
Трава-зілля — за постіль, сідло йому — добра подушка.

Опанча — ось перина, земля — ложе,
пам'ять — ось дружка.
Повість — то вал, а попона,
немов простирадло прекрасне.

Стріл залізка — то гребінь, а шабля —
це дзеркало ясне.

Панцир — плащ, а мисюрка запаяна^а — шапка на лоба.
Пас — тятива, а лук зі стрілою під ніс —
на заїлу озлобу.

За заслону від граду — лубок, а від вітру
заслоною бурка.
Ще й китайка — від сонця, піде на закаблук
повсті шкурка^з.

Для води із болота в Сірка добрі вуса,
щоб ними цідити.
Замість чарки — долоня, роса —
щоб міг серце своє вхолодити.

А джерельна вода, річкова йде за вина або за алакант^б,
За горілку сердечну — тіктіка^в.
а зілля — де хворість усяка.

За пірник — сухар, вуджене — присмак,
бере толокно замість торту.

^а Мисюрка запаяна — наголівник, шолом.

^б Алакант — сорт вина.

^в Тіктіка — слово незрозуміле.

Терен, дикая грушка, горіхи замочені
йдуть за смакоту.
Пільна ягода стане десертом і перед обідом бувало,
Отож гумору часто в Сіркових починах
траплялося мало.

А по тому було, як підсунувсь Сірко
вже до ворога близько,
Коням рицарським він попустив вудилა на ордиська,
І на села й татарські паланки козаки раптово упали,
Заставали жінок і дітей, і татар густо
трупом вкладали —

Тоді інші орди у Польщу на війни ходили,
Тим старого, також молодого в татар не лишили.
Там одних розпинали, ще й клюкою їх
до хреста прибивали

Чи до стінки, — це кожного вуха почуть добре мали,
В татарчат ноги зв'яжуть і вішають їх на жердинах —
Сплюндрували осаді очаківські всі в поганина,⁴
Іх тривогою там набивали, стинали,
а решту живих захопивши,
Подались до Перекопу, в Крим, себе не вдовольнивши.

Кілька сотень лишили козацтва тоді
у човнах і у башті

Із стрільбою у Водах Тонких⁵,
а Сірко той вогнястий,
Орди в кашу потер і згаласував, і побив там,
А нагайські коші зніс із місць цілковито.

Ще й відбили невільника, взявши поган собі силу,
І з усім тим за Воду Тонку непригодно приспіли.
Переправившись, табір ділами він пільними^а справив
Із двокільних татарських гарб,
бидла і стада табір поставив.

Бік один так владнав: рукавом ріка табір тримала —

^а Діла пільні — польові гармати.

Його чуйність і справність відтак навсібіч
око мала.

Ввів порядок: козацтво його мало два самопали,
Цей для себе, а другий для бранця,
коли б відбивали.

Потім сталось: татари, котрі вже із Польщі вернулись,
Від своїх сповістились, отож і немало жажнулись,
Як з ясиром, здобутком своїм до кошовиська вийшли.
Щоб вітатъ і жінок, і дітей, матерів там,
де кишла —

То одно розп'яте, а те цілувало там власную землю,
Те замучене, димом їдким було вдушене —
все їхнє плем'я.

Тож-бо вили, ячали і в гук: «Атлян, атлян на коні!»
І кривий, сліпий, ветхий, слабый
з ханом кинувсь до броні.

Як з'єднались, відразу тоді кільканадцять їх тисяч
За Сірком полетіли ускач, інші вслід подалися.
Зусібіч орда з криком страшним хоче табір порвати,
Вальний наступ вчиняє в той бік,
щоб на конях узяти.

Нестурбований крикнув Сірко:
«Ближче б їх підпустили!»

Богу справу віддавши оту,
він гукнув і гукає по хвилі:
«В ім'я боже, в примір, молодці,
Зараз, зараз чи по тебеньках^а бийте ще раз

станьте ви на коліна,
і ще поганина,
Ви панове-молодці нюхніть свої донські пищали^б.

Ти ж, Івашко-отаман, бери запорозькі свої самопали!
Зі своїми додайте вогню — утирає козацтво їм носа,
А на клубах татарських мацніть їхні череси доста.

^а Тебеньки — шкіряна прикраса на кінському сидлі.
^б Пищали — рушниці.

Божа поміч мені додає серця, зносить і будить,
Розпалляє своїх, охитніші стають наші люди!»
Гнівні з ханом солтани, змішалися всі татарове,
Мужні мурзи зміцнилися у силі,
у силі й відважні бейове.

Йдуть на приступ, неначе драпіжні вовки, і еміри,
й агове.

Прагнуть слави і помсти старі й молоді мурзакове.
Не зважають на втрати у власному війську погани.

Стріли кинули, наче хмарину отрути, оті бусурмани,
А по тому полізли зусібіч у наступі, потім
Там один ліз по другім, багатий і вбогий — покотом.

Матерів, дів, жінок і дітей так хотіли вернути,
Що козацтво уже озиралось, як звідти умкнути.

Та Сірко покріпив їхнє серце всевладущим богом,
І козацьким труснув (з самопальним він порохом)
рогом.

У потузі шкідливій вчиня знову дюри —
Пил страшний із татар полетів, як чесали ті шкури.

А було, що на волос не впали у табір —
замкнув його справно,

А ще набив, настинав і пішов своїм шляхом преславно.
ставав десь на попас або нічліжець на малий хоч —
В добрім місці з вод, рік і боліт,
щоб не вдарило лихо,

Шанці й вал накидав, а тоді у належній годині
Вирушав через поле, од бранців доставши новини.

Та його довгий час супроводили, згодом до того
Кільканадцять вже тисяч орди прибуло проти нього.

Він зітхнув і сказав до друзяки, до отамана,
Що мов ліва рука до правиці його була дана:

«Мені, вірний Івашку, аби нам по бородах не надавали,
Спершу бог, потім ти, щоб мені у великій пригоді
тут стали.

Нехай військо не страчує серця, я знаю: бог з нами.
Тож в надію живімо, pomoже порада одна мі:

Матері, жони, діти татарські підуть у заслону,

І татарський невільник, як щит,
нам подасть оборону.

Їх зв'яжуть одне з одним при гарбах,
заслонимось ними.

А тим часом, дасть бог, до терня ми якось доберемось
І над Богом, а чи над Дніпром охолонем,
і з хлопцями до відпочинку підемо.

Християнином звешся, за хреста потерпіть тобі треба,
І хреста отакого, я знаю,
бог схоче підперти до неба!

За Христовеє ймення, нуте, гей, нуте, панове-молодці,
В такому разі за віру підемо і за хреста підем,
хлопці!

Тож татар візьмемо й татарок за шиї —
замість заслони,

А на пільні діла ще поставмо мурзачок —
значні їхні жони,

Коли стрілять, то аж підскачуть,
заверещать скільки сили,

Щоб козацтво орда полишила, заклунуть,
бо потерпнуть їм жили!»

Але орди останні отрутні сили свої розгортають,
Буде страта за зиск — все ж погнали,
а як очі свої протирають,

Бачать: жони, і діти, і матері — всі побиті ордою

Крім татар що од казацьких впали куль у тому бою.
Отож крик страшний, великий учиняють диким гуком,
Й на прощання від сірківців забирають

На всі боки, скільки видно, при своєму алкорані^а
Вже утишились у злості, ляменти ведуть незнані,^б

^а Пук — постріл гармати.

^б Алкоран — книга науки Махомедової.

Як підскачили під табір, своїх трупи там уздріли,

Власну кров свою родиму, що конає, обступили,
Й наче ті вовки страшні, вони вили — не ридали.

В ім'я Махомета криком їх просить татарки стали,
Щоб лишили козаків цих, — їх татари убивають,

Козаки ж з душею тіло в Запорожжя забирають.
А тим часом притягли до тернів і на пороги,

Тут донців на кілька сотень:
«Оце й ми до вас із богом!»

Із Сірком вони з'єднались, в посилку^а сюди пригнали
І, на мило розгорнувшись, скочного орді заграли,
Що поганству не до мислі: «У-ю-ю!» — завили

І, зневірившись, у землю свою рідну поспішили,
Просячи про те із ханом у Сірка, щоб одкупитись,

Християн дадуть, а тільки б шаблею їх не голити.
В тім Сірко не відмовляє, хоче в'язнів він багато —

Це кладе в прислугу богу;
злата-срібла десятькратно,

Ані сукон пишних, скарбу —
тільки б в'язням дати вільготи:

«Оце, — каже, — мої скарби, тисяч ліпші,
це — клейноти.

Християн побачить вільних — оце маю скарб у бога,
І потугу цього скарбу жодна не візьме тривога.

Отож дяку шлемо Пану за велике добродійство,
Що мене не з'їло різне бусурманське злодійство.

Я звільнив багато в'язнів лише із твоєї ласки,
Не із власної заслуги,

але з милості твоєї і підказки!

Так подякуем покірним серцем богу із усіми —
Дай монастирям і церкві,

На ту здобич не радівши, ані лупам^б усіляким, —
йди з офірами своїми,

йди з офірами своїми,
йди з офірами своїми,

йди з офірами своїми,
йди з офірами своїми,

^а Посилка — військова підмога.
^б Лупи — здобуток із війни.

Монастир зведем великий в Запорозжжі для козаків.
Хай би всі, наскільки змога, згідно гідності давали.

А (не з мусу), те узявши, за що головами клали
Ви — не я! Собі за щастя маю я здоров'я ваше,

А з поганином воюйте, наїдайтесь добре каші!»
Потім кожному із бідних січових оддячив даром,
Всю худобу поділивши, щоб не біг козак із сваром^а.

Кого міг, вдягнув, прикривши, торбу, калиту набивши,
І в дорогу їх порядно з писаним листом пустивши.
Як із власті прибували з різним харчем чумакове,
Щоб забрати в'язнів наших на вози,

І чи русин, лях чи, може, чужоземець, жид у статку,
Богом звільнений, втішався від цноті Сірка
вчинив тоді домову,
в достатку.

Для безпеки своїм людом оту валку відпровадив
І палким універсалом він просив, щоб люд зарадив;
Поміч дав на власті бранцю —

це ж бо йде усе для неба:
Тоді річ почав казати тим, що зрадили у вірі.
Вояків за кілька тисяч з них зробилось у шальвірів^б;
«Християни мої милі, вийшли із країв татарських люди,
Хвала тому Пану, котрий вас не бачить

у поганським бруді!
Ви Христові, що явився від хрестів в хресті, подяку
(Він єдиний в трійці) шліте, що наклав на вас
ясну познаку:

Увільнив од злої віри й бусурманської неволі —
Кожен з вас оте засвідчив: зло поганське —
наші болі

Отож вам даю на вибір, котрий хоче повернути
Свою віру християнську і Вітчизну не забути,

^а Сварка — сварка.

^б Шальвіри — облудники.

Хай у божий час вертає, сам такому дам я допомогу —
Не гадайте, що вас хочу перекинуть через ногу^а.
Хто хотів би в Запорозжжі тут зі мною залишитись,
Щасти боже, але прошу бога в перше місце
становити.

Буде бог про того радить, котрий бути тут захоче,
У будь-чому допоможу йому широко і охоче.
Хто ж сум чує до жон, діток або до землі татарів,
Вольність має повернутись, одпушу вас невзбарі.
Отож кожен хай розкаже свою думку широко.
Бо як смуток чуєш інших,
маєш свій у цім примир'ї!»

А коли знайшлося більше, що до жон своїх бажали
І на лівий бік (поганський), коли разом відступали,
Скоро прокляту свою дорогу перебігли до татарів, —
Козаки з засідки впали, так-бо до смертельних
марів

Не пустили^б: тих забили з самопалів,
гострим тих залізом —
Не ходи з хрестом, до бога вужем не повзи, харцизо,
Але цілим своїм серцем в небеса звернися горні,
Не звертай назад до чорта,

хліб не їж погансько-чорний,
Жоні Лота не наслідуй, щоб не стати стовпом солі —
Озирнулась!^б Й ви бовванням стали зі своєї волі.
Хто ж був русин, лях чи, може, із чужого де народу,
Всіх подячно відсилали у дома на ту нагоду.
Той лишивсь, хто добровільно на Сіркові
йшов пороги —

Учинив собі до мислі і до задуму свого.
Сірко справді чи Білко той, сірий, бурий і шерстявий,
Але масті золотої, в бога в цноті,
а в людей у славі.

^а Через ногу перекидають, щоб побити.

^б Тобто не пустили спокійно, вдома вмерти.

Сірко сірий, страшний завше сірим тим вовкам —
поганам.

Тож Сірка, щоб сірих бити, бог дав християнам.
І не сірого Сірка нам, а звірка з небес оце послали.
Після бога і Марії всі на нім свою надію клали.
Мав останній бранець втіху,

хоч зневірений у ньому.

Так і бог, бува, в нещасті усміхається смутному.
Сірко сірий страж овечкам, баранам,

мізерний з ймення.

Але добрий і правдивий пастир з божого натхнення.
Як святії єпископи в добрих пастирях бувають,

Од вовків пекельних душі вони ловлять, визволяють.
Так і той вовкам поганським із пашеки видирає
Тіла й душі, не в поганській він землі

змагання має.

Тебе годі, дивний боже, в твоїх справах розпізнати.
Наче злий, через Сірка ти милосердям вгору знятий.

Королі, князі є, панство — те не через них з'являєш.
Через козака-нетягу, адже кожне серце знаєш.
Він на тебе честь вкладає, все твоїй припише справі.

Ти його позначив знаком.

Раз зганьбився він по праві,

Коли свою руку зносив по намові проти ляха —

Знає гріх свій перед богом, осмішився, неборака!
Мовив: «Не на те бог знаком, мене вибравши,

позначив,

А за хрест святий і бранця битися мені в житті
призначив».

Боже, знаєш, хто до чого, хто в устах хвалу тримає,
Тому щастя, розум, серце і бронь дав,

хто розбиває

Тих поган, подав і славу, вмів тобі її він оддавати,

Знав давальця-добродія, в славі звик і сам бувати
В цілім світі той козак,

сам із хрестоносного козацтва,

Справедливий, а не в кваші того людського
лайдацтва⁸.

Владарюй, Ісусе Христе, дбай за християнського рициря.

Оберни в Сірка такого ж ти і польського жовніра.

Поверни ти і лайдацтво у Сіркове козацтво.

Бо щасливе, богу миле й людям отаке юнацтво.
В кавалерів у мальтійських⁹ все, що є,

хай буде в нього,

Сам, читальнику, не знаєш діла більшого такого!
Хроніки, щоб описати оте діло, було б мало —

Не здолати, викладаю те, що чути випадало.

Прийми, Пане, його в царство, у небесне королівство,

А рицирству вбий у пам'ять його славу,

його дійство.

Дай наслідувати мужа в ремеслі його вояцьким.

Сина відстраждав¹⁰ і друзів,

а лихого бив юнацьки.

Християнства вірний сторож і сторож цнотливий,

Збереже він королівство, буде і король щасливий.

В тисяча шістсот вісімдесят у перший вмер він,

Богу дав життя своє, а славу на потомний час

простер він.

Змилуйся, о змилуйсь, Пане, дай усім,

що в війнах тих полегли,

Всім дай одпочинок вічний,

покрий милосердям і підлеглих!

Климентій Зіновійв

Жив у другій половині XVII — першій чверті XVIII ст. Молоду десь одержав освіту і став писарем. Згодом був, як припускають, священником. Повдовівши, пішов у монастир, але зазнав гоніння і до смерті вів мандрівне життя. Один із перших українських етнографів: записував народні прислів'я та приказки. До нашого часу дійшов великий рукописний збірник творів Климентія, який був виданий уперше в 1912 році. Писав книжною українською мовою.

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА
КІНЦЯ XVII — ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТЬ

ПРО ДОВБИШІВ, ЩО В БУБНИ БУБНЯТЬ, І ПРО ТРИНБАЧІВ, ЩО В ТРУБИ ТРУБЛЯТЬ І В СУРМИ СУРМЛЯТЬ

Довбиш ігри військові гарно відправляє,
Але також і тринбач в тринби^а витрубляє.
І потрібно їм обом брат за брата жити,
Адже довбишу — бубнить, тринбачу — трубити.
Їхні ігри слухачів часом звеселяють,
Превелику іноді жалість викликають.
Бо доводиться про суд божий пам'ятати
І архангельську трубу теж не забувати.
До зворушення все те слухачів приводить,
Завжди-бо людині смерть з пам'яті не сходить.

^а Тринби — труби.

Музику і за столом весело сприймають
На бенкетах, де питво мирно уживають.
Довбиш раду теж, бува, вибубнить народу^а
І так само підніма військо до походу.
Перемогу стануть нам труби^б витрубляти.
Коли військо свій тріумф розпочне справляти.
Чути їх біля воріт у панів вельможних,
В Запоріжжі у військах славних і побожних.
Бубнять звечора в Січі — війську на похвалу,
І уранці, коли там богу творять славу.
Тож музикам військовим добре ми сприяєм
І, як чесних війська слуг, щиро похваляєм.

ПРО РОГІВНИКІВ, ЩО РОГИ КОЗАКАМ РОБЛЯТЬ, АБИ НОСИТИ ПРИ БОЦІ ДЛЯ ТРИМАННЯ ПОРОХУ

Потребують козаки всіх майстрів для себе,
В кожному реміснику є у них потреба.
Особлива дружба в них із рогівниками,
З іншими майстрами теж, із ремісниками.
Адже треба козакам всякого привилля^в,
Хоч без шевського могли б обійтись копилля.
Та рогів на порохи завше потребують —
В них, до війська ідучи, порохи готують.
Добрий звичай козаків — рогі отой носити,
Дошч не зможе порохи у рогах змочити.

^а Тобто скликає на раду.

^б В оригіналі помилково: бубни.

^в Привилля — будь-які потрібні речі.

Не замкне натравка, також ладівниця,^а
А без ойстра^б пістолет змокне і ручниця.
Тож нехай рогівники козакам слугують,
Їхню ласку й похвалу широко ужиткують.

ПРО ПОРОХІВНИКІВ

Має справу також люд з порохівниками,
Як і з іншими всіма скрізь ремісниками.
Там потрібен порох, де звірів, птиць стріляють,
Там, де палять із гармат, як пани гуляють.
На великдень стрільби теж — господу в догоду —
Й богоявлення, коли святять у нас воду.
Але треба на війні пороху найбільше,
Достеменно так і є, тут не скажеш інше.
Отже, й порохівники хай собі працюють,
На потребу для людей пороху готують.
Порохівнику пошли, господи, пожиток,
І за працю в дім його — немалий прибиток.
Я йому, як сам собі, доброго бажаю,
А в житті оберігать богу доручаю.

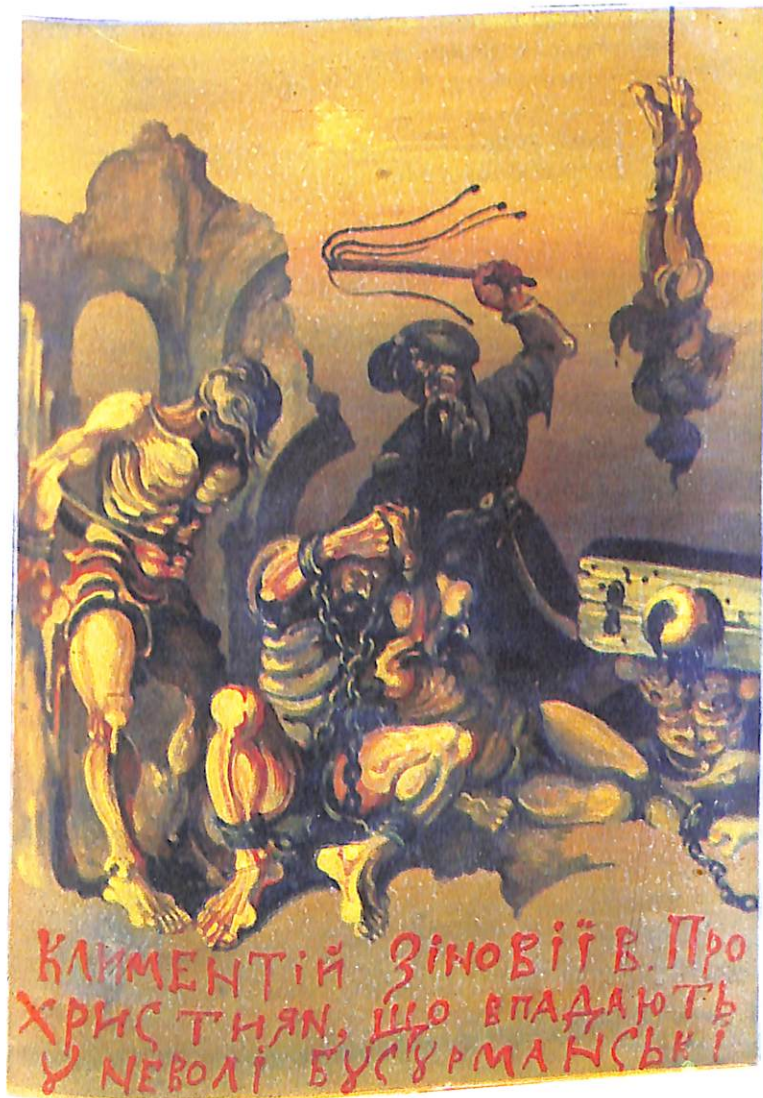
ПРО САГАЙДАЧНИКІВ, ЩО САГАЙДАКИ
І АБО Ж, ПО-ПРОСТОМУ КАЖУЧИ, ЛУКИ^в
РОБЛЯТЬ КОЗАЦЬКІІ

Сагайдачники, що в нас луки виробляють,
У потребі козакам, знаю, теж бувають.
Завжди луків тих і стріл треба особливо,
Хоч самому тятину приробить — не диво.

^а Натравка — полиця в рушниці, куди сипали порох; ладівниця — патронташ.

^б Ойстр — оболонка, покриття.

^в Квадратні дужки стоять у рукописі.

Мову стративши своєю,
звикся з їхнім ділом —
Осквернився на віки
і душею й тілом.

Климентій Зіновійв

То ж бо луки ті, кажу, не прості, майстерні,
Роблять нам ремісники, майстрові учені.
Козаку лук — привілей, за клейнот бере те,
І оздоба це йому, знаю, і прикмета.
Тож і сагайдачник хай жив-здоров буває,
Мудрі луки козакам далі виробляє.

ПРО ШАБЕЛЬНИКІВ

Речі нам шабельники виставляють ратні.
Бо премудрії шаблі виробить удатні.
По-слов'янськи в нас мечем шаблю називають,
Ту, що нею у бою голови стинають.
Тож малюють із мечем і Павла святого,
А Петра — лиш із ключем, без меча отого.
Із мечами ж малярі янголів з'являють,
Тих, котрі од ворогів нас оберігають.
І святий Микола теж із мечем буває,
Що еретиків не раз потай навіщає.
Ви, святі, шабельників, отже, зберігайте.
Ім спасіння й здоров'я щедро примножайте.

ПРО СТРІЛЬНИКІВ, ЩО СТРИЛИ КОЗАЦЬКІЇ РОБЛЯТЬ, І ПРО КОЗАКІВ — ПОХВАЛЬНЕ

У потребі козакам стрільники бувають,
Для воєнних вони справ стріли виробляють.
Бо стрілою можна так сильно поразити,
Як зарядом вогняним — миттю умертвити.
Дивна річ ота стріла: вгору запускають
Так високо, що нічим вже не досягають.
А якщо котрийсь козак має дужі руки,
Міцно, кріпко, добре він натягає лука.

То повітря на версту може зачепити
І стрілою оболочку угорі пробити.
Це воно насправді є, може також бути.
А якщо вже десь було, то не брешуть люди.
Глянь, суху стрілу козак в небо запускає,
А на землю вже вона мокрою вертає.
Значить, хмару дощову та стріла проткнула
І небесних оболок ледве не торкнула.
Був на Сівері писець віршів цих пригодом,
І тоді перед усім сталося народом:
Поламалася була хмара снігова,
І упала частка, мов голова людська.
Так, неначе льодова, там-таки розтала —
З хмари тої вже вода чистая стояла.
Отже, стрілам праметким дивуватись треба —
Ледве-ледве не сягнуть і самого неба.
Ну, а ви, козацтво, лук туго натягайте
І з вогненних стрільб також сміло випаляйте.
Ворогів нехай господь бити помагає,
Чи у війську, чи в домах вас оберігає.
Вашим милостям я всім щиро посприяю,
Хто із військом повернувся, тих поздоровляю!

ПРО ВОЄННІ ЛИХОЛІТТЯ І ПРО ЧАСИ ТИХОМИРНІ

Нам апостол істинну правду відкриває,
Що життя — земна війна, так собі вважає.
Бо війна буває все з ворогом видимим,
А буває осібно ще — з ворогом незримим.
Як прокотиться, буває, та війна-руїна,
То не зможе підвестись довго ще країна.
І достаток вже вона давній не здобуде,
Бо до печива часом хліба теж не буде.
А як тихомірний час — спокій процвітає,
Рясно всякого добра стане в тому краї

Буде більше там людей і на хліб достаток,
Адже кажуть недарма: із достатку — статок.
І коли б од віку так, щоб не воювали,
То у себе скрізь і лад краший би давали.
Тихо їли б тоді хліб, панували вволю,
Та без зачіпок жили в згоді між собою.
І народи всі нехай шкоди не зазнають,
Хоч, буває, що й розмовлять їм забороняють.
Отже, дай нам, господи, хоч за віку цього
Без війни прожити або — й до кінця земного.
Тихомирно, лагідно так би посиділи,
Вельми б мудро те було — це б самі уздріли!
А коли воюють, хай ворогів долають
І вітчизну християн міцно захищають.
Помагай же ворогів геть викорінити,
В християнській краї тих не допускати.

ПРО ЛЮДЕЙ ПРАВОСЛАВНИХ, ЩО ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ СПРАВЛЯЮТЬ, А САМЕ — ПРО КОЗАКІВ

Всі на світі козаки трудяться багато,
Виставляють у бою груди презавзято
За вітчизну і добро ваше, християни,
Щоб подужать не змогли вражі бусурмани.
Та не тільки на війні груди виставляють,
Але й голови в бою часто покладають.
Дай спасіння, господи, за таку відвагу,
Грішен той, хто виявля козакам зневагу.
Вдома простий чоловік завше пробуває,
А козак у військо йде, дім свій залишає.
Чи повернеться, йдучи, — впевнитись не може,
Тож і ти обережи їх од смерті, боже.
Не годиться також їм осуд виявляти,
Козаків, немов святих, треба шанувати.

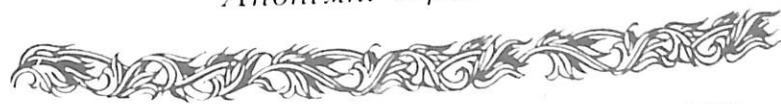
Адже кров свою вони в битвах проливають,
І за віру праведну душі покладають.
Тим з небес подай свою, господи, корону,
Хто для нашої землі чинить оборону.

ПРО ХРИСТИЯН.
ЩО ВПАДАЮТЬ У НЕВОЛІ БУСУРМАНСЬКІ

Якось книги я читав, і при тім відзначив
Слово (годі пригадать, де його побачив),
Що невільників життя вельми похваляло
Та блаженними-таки тих людей назвало.
Боже, нам не дай,— речем,— те блаженство зріти,
Хай не діждуться його і всі наші діти.
Бо в неволях віру теж, часом ушкоджають —
В бусурманів полонян там переробляють.
Доти має він терпіть цю лиху неволю,
Поки вмре або господь визволить на волю.
Що уже за розкіш там і яке блаженство,
Як в роботі день у день злісне окрутенство?^а
Щасливіший, може, хтось буде жить поволі,
Вірну матиме жону, але ж у неволі!
Вийти у наш край таких турки не пускають,
Лише хитрістю вони звідтіля тікають.
Можна втікача тоді і блаженним звати,
Коли бог його з добром збереже без втрати.
А коли безчесних ти звичаїв набрався,
Між невірними людьми жив і розживався,
Мову стративши свою, звикся з їхнім ділом —
Осквернився на віки і душею, й тілом.
Отже, господи, не дай вірних у неволю,
Вбережи їх, тут нехай творять твою волю.

^а Окрутенство — жорстокість.

Анонімні вірші-пісні

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА ДОМЕНІКА РУДНИЦЬКОГО

* * *

Ах, Українонько, бідна годинонько тепер твоя:
Згинули козаки, добрії юнаки, ах, кров моя!
Де ви, Дорошенки, де ж ви, Хмельниченки, і ви, Івани,
Смілії сотники, битні^а десятники, і ви, гетьмани?
Десь в поля дикії, десь вас в нелюдській

А вісті нашого нещастя гіркого смерть загнала,
Колись татарському народу дикому вам не дала,
Ах, тепер страх новий мужньому людові —
кримський сайдак.

Так панували, так нас опасали^б зовсім з сторон,
Що тільки нашої кр[о]ві запорозької

Браття хорошії, молодці гожії во кр[о]ві лежать,
Без голови тії, без плеча другії пісок зоблять,
Кров ллється ріками, устлані трупами побитих поля,
На гетьманів голови вложила окови тяжка неволя.
За провід, за дзвони сороки, ворони

За дяка гласного, за попа власного смутно крґячуть,
Ні труни, ні ями, погреб між птаствами вовки виють.
проклят маєм.

Бідна головонько, кровная доленько, чи ся стаєм?

^а Битні — ті, що були, бутні.

^б Опасати — оточувати, опоясувати.

Ей, браття козаки,
Славнії юнаки,
Коли час, поправмося!
Мати Україна
Козацького сина
На славу породила...

Анонімні вірші-пісні
з рукописного збірника
Доменіка Рудницького

Святого нам завинет^а,
Вся наша справа
І козацька слава
Зміниться на погибель.
Чом не уважаєм,
Коли ображаєм
Господа тяжко гріхом,
Що бісу у неволю,
Вічну недолю
Самохить оддаємся.
Світ дрижав пред нами
З неприятелями,
А біс ся нами хлюбив^б.
Ей, браття козаки,
Славнії юнаки,
Коли час, поправмося!
Мати Україна
Козацького сина
На славу породила;
Не гиньмо ж, як мухи
І дурні, і плухі^в.
Мірно будем служити.

* * *

Українонько, матухно^г моя,
Ах як тяжкая бідонька твоя!^д
О[х], кримський ординець осяг,
На твою згубу поганець присяг,
Попалив міста, села всі згубив.

^а Завинет — згорнеться.

^б Хлюбити — пишатися.

^в Плухі — кволі, плахі.

^г Матухна — матінка.

^д Після цього рядка йде позначка Bis!.. тобто рядок має

співатися двічі.

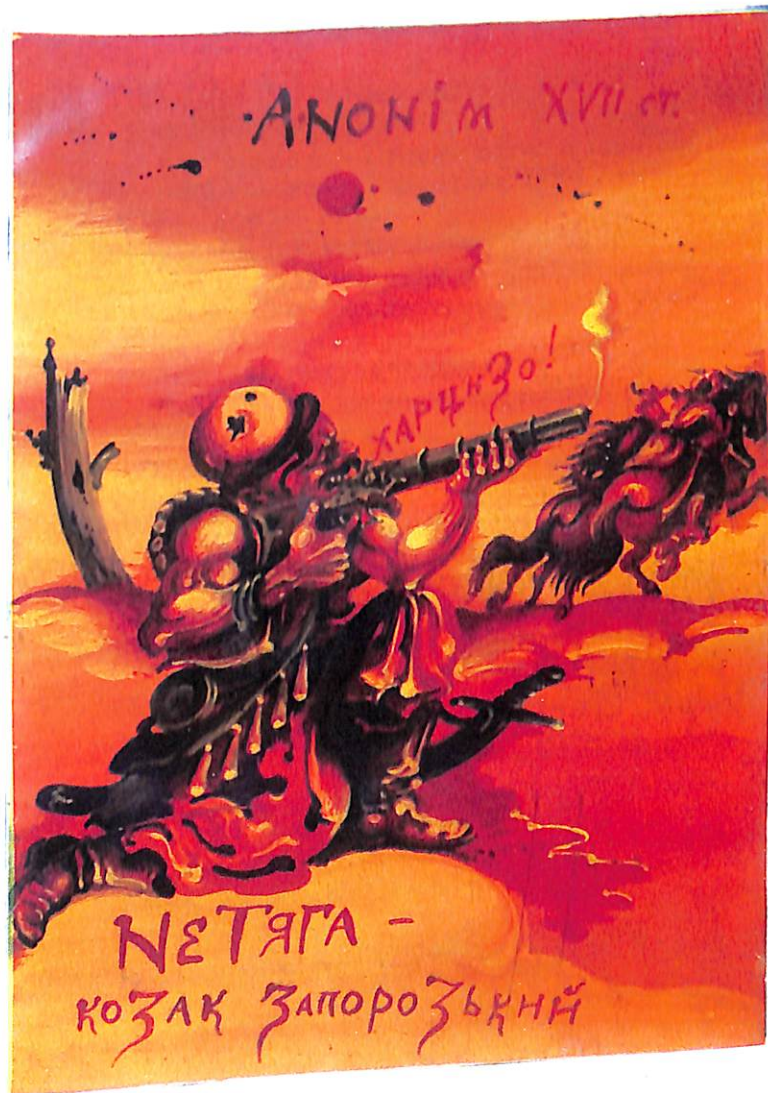
Сотників твоїх найстарших побив.
Кров'ю красніють озера, броди,
Кров тече в ріках — не питай води,
Кров зеленії змочила поля,
Ах як тяжкая твоя неволя.
Дітки малії ідуть у неволю,
На свою гірко плачуть недолю.
Біднії матки скубуть волосі,
Смутнії небо товкуть голоси.
Українонько, матухно моя,
Одна в господі надія твоя!
Глянь же, господи, з ясного слонця,
Нехай Україна не гине до кінця!
Одв[е]ди мі стрілки, злам[ай] сагайдаки,
Пожалій, батько, твої козаки!

* * *

Гей на горі женці жнуть,
Та долом, долом, та долиною козаки йдуть.
Меже ними три гетьмани,
Що ведуть військо запорозьке долинами.
Один гетьман Дорошенко¹,
Що веде військо запорізьке хорошенько,
Другий гетьман Сагайдачник²,
Що згубив триста козаків, злий, необачник.
Третій гетьман Дрогозденко³,
Що веде військо [та й] московське борозденько^а.
Ідуть полки дорогами,
Закричать, кликнуть вам: «Помагай бог!»
за горами.

Помагай бог козаченькам,
Щоб одрикнули з самопалів ляшенькам.

^а Борозденько — борзенько, швиденько.

Ах, Українонько, бідна годинонько
тепер твоя:
Загинули козаки, добрі юнаки,
ах, кров моя!

Де ви, Дорошенки, де ж ви,
Хмельниченки, і ви, Івани,
Смілі сотники, битні десятники,
і ви, гетьмани?..

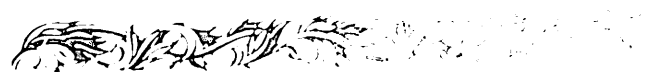
Анонімні вірші-пісні
з рукописного збірника
Доменіка Рудницького

* * *

Ой вшах^а нового мосту,
Дали козакам хльосту.
Ой бідна ж ти наша головонько,
Нема ж кому поради порадить.
Ой у неділю рано
Наших сотників побрано.
Ой бідна ж ти наша головонько,
Нема ж кому поради порадить.
Ой [у] понеділок рано
Нашого Сулима⁴ стинано.
Ой бідна ж то наша головонько,
Нема ж кому поради порадить.
Ой у вівторок рано
Нашо[го] Павлюка⁵ зімано,
Ой бідна ж то наша головонько,
Нема ж кому поради порадить.
Ледво прийшли к Робовниці⁶,
Не стало нас і половиці.
Ой бідна ж то наша головонько,
Нема ж кому поради порадить.
П'ять тисячів зостало,
Та й гетих дуже мало,
Ой бідна ж, бідна ж доля козацькая,
Січе нас рука лядська,
Ой бідна ж то наша доленько,
Нема ж кому поради порадить.

^а В ш а х — тут біля.

Лаврентій Крщонович

Жив у другій половині XVII століття. Був ігуменом та архімандритом чернігівського Троицько-Іллінського монастиря (1685, 1697). Помер 1704 року. Пост кола Лазаря Барановича. Автор багатьох поصات, передмов та малюнків до різних видань. З віршованих творів дійшов тільки панегірик Л. Барановичу «Воскреслий Фенікс». Віршував латинською та польською мовами.

з КНИЖКИ: «ВОСКРЕСЛИЙ ФЕНІКС».
ЧЕРНІГІВ, 1683 РОКУ

* * *

Нащо, Беллоно, мечем впоясалась,
Нащо у зброю сталисту прибралась,
В Марсовім полі навіщо ганяєш,
Завше криваві бенкети справляєш?
Будеш залізом нам мир здобувати,
Праця даремна, не варто і дбати.
Ходиш з мечем, то не хочеш спокою,
Кров буде завжди текти за тобою.
Скільки країв і провінцій бувало
В попіл нікчемний навік загортало.
Миру ніколи в житті не творила,
Кров лиш у світі ти ріками лила.
Якби міста всі, війною побиті,
В мирі могли без розрухи прожити,
То золотий час собі б заживали
І золотий би врожай позбирали.

Так як було у Сатурнові годи¹,
Як текли злотом Гермусові води²,
Люди б забули, що війни бувають,—
Радість справдешню у мирні дні мають.
Рік нещасливий, як Марс в нім родився,
В світ із кривавим мечем спорядився.

з РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА С. КАМІОНКА
1734 РОКУ

ПІСНЯ ПРО ІКОНУ КЛОКОЧІВСЬКУ

Прислухайся, стоячи збоку, придивися
До справ божих великих і вжахнися:
Що діється на цьому світі
Та в угорському повіті.

Плакала ікона пречистої в Клокочеві¹,
Що її забрали звідти й виставили в Мукачеві.
Бог люттю лютує,
Божа мати лементує.

Через куруців церкву в Клокочеві спалено,
Землю всю угорську спустошено.
Невже так тяжко на тому знатись,
Що всевишнього треба боятись?!

Отож куруци й лабанци² одні на одних набігають,
Людські маетки силою забирають;
Брат ніяк не попускає брату,
Син батькові готує страту.

А втім, і той, хто прийде збоку, має правду знати,
Що була земля угорська, як добра мати,
Тільки знайшлися в неї недобрі діти,
Не хотіли сумирно собі сидіти.

Вони медом, молоком, достатками себе обливали,
[Все тільки про благо своє дбали],
І сини своєї волі
Дочекалися недолі.

Руки підняли на цїсаря свого, на владу,
Пішли з Текелієм на раду:
Від цїсаря відступають,
Турчинів присягають³.

Ото їдуть до Будина князя йменувати,
Бо хочеться з нехристами товаришувати.
А турок їх до себе приймає,
Під Віднем сили збирає.

Люто били, мордували, наче супостати,
Віддали Текелієві цілі комітати⁴:
З ним посполу [палять, руйнують],
Як заманеться, так і плондрують.

Всю угорську землю сплондрували,
Ще й на землю на німецьку зазіхали,
Аж під Пожоном⁵ військо шикують:
Що ж то буде, й самі не міркують.

Табори турецькі стали під Відень
І не знають, як буде їм гірко обідень⁶.
Про те цїсар і зовсім не дбає,
Всю надію на бога покладає.

А бог і пречиста — наша оборона.
Прийде на підмогу ще й польська корона,
Збереться все християнство,
Віджене од нас поганство.

³ Комітати — області.

⁶ Обідень — за день, через день

Заходилися німці турка приязно вітати,
Стали турки із-під Відня швидко утікати.
Переслідуючи турчина-вояку,
Німці господеві складають подяку.

Женуть його з утіхою геть аж до Будина.
Турки ж мовлять: «Найшла на нас недобра година!»
Одні в Будині головами наклали,
Інші ж повтікали.

За небесною [допомогою] німці Будин опанували,
В Будині багато крові пролляли.
І були мечами стяті всі погани,
І перепочили християни.

Дійшли німці до самого Нандорфегервара⁵
Та й кривавими шаблями страшать яничара.
Отоді турчин те побачив
І з таборів утікати рачив^а.

Коли про це егерські турки дізнались,
Негаймо раду радити зібрались.
[Радилися, та не могли дати собі ради,
А хтось тому недалеко був і дуже радий].

Переправилися німці через Тису під Варад⁶,
Хоч тому баша варадський дуже був не рад.
У середу вранці-рано
Варад Ганзерові здано.

У городі на холоді сиділи турчини,
Не бачили світа-сонця від гранат, від стрілянини.
І все через Ганзера молодецького,
Генерала німецького.

Р а ч и т и — бажати.

Здали невірці Варад потому,
Боялися сконати в ньому.
Відступають турки-погани,
Тріумфують християни.

Геть забралися нехристи з Варада,—
Дай боже, щоб вийшли і з Цареграда!
Дай нам, боже, того дочекати:
У самому Цареграді пісню заспівати.

Хай господь із високого трону
Вбереже нам угорську корону!
Хай з небесної високості
Прийде радість до цисаря в гості!

Аби ще літ багато
Бився, як витязь, завзято!
Аби слава його процвітала
І навіки тривала!

Йосип Шумлянський

Походив із західно-українського шляхетського роду, що перейшов на католицьку віру. Був військовим, брав участь у війні поляків з турками, зокрема був при облозі турками Відня. Бажаючи стати львівським єпископом, перейшов на православ'я, був висвячений у 1668 році. 1677 року таємно прийняв унію, а відкритим уніатом став 1700 року. Помер 16 липня 1708 року. Писав прозові твори духовно-історичного змісту. «Дума» — єдиний поетичний твір Й. Шумлянського, який дійшов до нашого часу.

ДУМА З 1686 РОКУ

Гей, почуйте, хто з вас, живо,
Як військо славне жниво
Молодців, нас, омилло
І в неславу утрутило.
Жалься, боже, на гетьмана
Самойловича Івана,
Заказав він християнам
Дати хльости бісурманам!
Туркам приязнь показав,
Козакові честь уйняв,
Котру в полі батьки наші
Здобували, б'ючи баші.
Отож бачиш, як це сталося —
І без тебе там пожалось
Королеві і полякам,
Кавалерам і козакам.
Турки рушили всі сили,
Ледве цісаря не збили.

Та король тут посилкує,
Битву турчину готує.
У неділю дуже рано
Голосно в трубу заграю,
Із гармат вогню подано,
Всюди кличем заволаю:
«Нуте, ляхи, всі за мною,
Мчіте широко зі снагою,
Будуть турки утікати,
А ми будемо рубати!»
І од рана аж до ночі
Не один заплющив очі,
На кривавім полі впав,
Світ навіки попрощав.
А візира із турчином
І татар бив до загибуні,
Німців він оборонив,
Їхній Відень увільнив.
Здобич там і немалу
Брали ляхи — золотую!
Що наметів там осталося,
Те відням все досталося.
А коли це так щасливо
Бито турчина, сквапливо
Прогнано із їхніх шанців?
Тисяч сто лягло поганців.
Діла німці забирали,
Королю подяку слали:
«Нас, королю, одкупив ти,
Ніби знов у світ родив ти,
Нехай слава твоя лине,
А турецька хай загине,
Хай по смерті твої кості
Освятяться в високості!»
Короля це утішає,
З Відня військо поспішає,

Мило кожному сприяє,
Ніде часу не збавляє.
Турки знову бій готують,
При Парканах³ стрій шикують
І знаєцька наступають,
У четвер ляхів збивають.
Тут король в передумову
Невеселе каже слово:
«Милі ляхи, не дивуйте,
На суботу бій готуйте!»
І як теє промовлялось,
То військові утішались:
«Поможи нам, боже, просим,
Руки наші к тобі зносим!»
У суботу під Парканом
Дано хльости туркам-панам,
Їх на полі повкладали,
У Дунай зусібіч гнали.
Баші, турки, як бидлята, —
У Дунаї небожата!
Там нещадно їх рубали,
Кров'ю річку фарбували.
Отак, турки, ваша пиха
Вам же наробила лиха,
Лішними хотіли жити
А лишилися побиті.
Башів ваших іспіймали
І до Польщі їх погнали,
Україна тепер скаче,
Цар турецький ревно плаче.
Міст немало турчин збув,
Інший їх собі здобув —
Їх король поодбирав,
Німцям всі поодавав,
Вина ляхам наливав.
Були вина по чотири,

Їх кружляли і костирі⁴.
За Дніпром коли б сиділи,
То б простуху й воду пили.
А по славній тій війні
Йде король к своїй землі
Україну одбирати
І волохів осаджати⁴.
На весну усіх збирає,
Християн повідомляє:
«Поможіте турків бити,
Буде господь нам щастити».
Молодецтво-небожата,
Ті щасливі козачата,
Це змагання відступили,
Здобич добру упустили.
«Наш королю предбайливий,
Будь, — казали, — милостивий,
Забери нас із неволі,
Будем завше к твоїй волі!»
«Пане славний, додай слави,
Не боронь же переправи
Нам, козакам-неборакам,
Щоб піти на поміч ляхам.
Вже, гетьмане, наша нива
Достигає, будуть жнива,
Вже весна зелена йде,
Служба козаку гряде!
Йдіть ізнизу, запорожці,
К королеві, його мостці,
Йдіть із нами, задніпряни,
Утішати християни,
Всі візьмімося за руки,
Щоб зуміти вийти з муки.
Запорожці, станьте з нами,³
Чей же буде бог за нами!»

⁴ Костирі — гравці в кості, тут лайдаки.

Андрій Гарасимович

Жив, очевидно, в другій половині XVII століття. Гіпотезу про авторство «Плачу Малої Росії» обґрунтував Микола Петров, знайшовши ім'я й прізвище цього поета на одному із списків твору (Михайло Максимович, однак, заперечував це авторство). А. Гарасимович писав книжною українською мовою.

ПЛАЧ МАЛОЇ РОСІЇ

О мій боже милостивий,
Зглянься на мій плач ревливий!
Хто біду таку ще знає,
Як я, Росія Малая?
Матір'ю всі називають,
А не всі за матір мають;
Інший хоче загубити,
В ложці води утопити.
Чи ж бувають гірші муки,
Як попасти ляхам в руки?
Здавна гострять вони зуби,
Прагнучи моєї згуби.
Ви ж їх, дітки, як чужії,
Садите мені на шиї,
Надто скоро ви забули
Все, що бачили і чули,
Як під тими ворогами
Я стогнала тяжко з вами!
Я стогнала — ні відради
Вже не мала, ні поради,

Як жиди прокляті тії,
Храми держачи святії,
Від хреста святого з бані
Витягали у нас дані!
Попів ляхи забивали,
Кров господню проливали,
Нас за бидло собі мали,
Як самі те описали.
Все не вільно нам чинити,
Хіба вдома жінку бити.
І на те уже постали,
Щоб і ймення ми не мали.
Та Богдан^а, цей муж вибраний,
Був нам господом поданий.
Стер він кляте сім'я тее,
Скинув з мене ярмо злее
І мені дав мудрі ради
Під щитом міцної влади,
Під рукою царів славних,
Самодержців православних.
А ви, дітки, — ох, утіха! —
Давнього схотіли лиха,
Ще я крил не розпростерла,
Від сліз очі не утерла,
А вам, дітки, жалко стало,
Що я віддихнула мало.
Біда мені! Дітей лаю,
Не знать, що з жалю гадаю,
Не сини то і не діти —
Мене хочуть погубити.
Ляхолюбці, лихолюбці,
Мої кляті душоубці!
Саранчею налетіли,
Доми, церкви посквернили,

^а Тобто Богдан Хмельницький.

Куди підеш — ляхів хвалять,
Вірних тільки що не палять.
Простим вуха набивають,
Лихим ядом заражають,
Без хвал лядських ані слова:
П'ють-їдять — про них все мова.
Знайде, дітоньки родимі,
Які ви у них любимі!
П'ють-їдять, усе гайнують,
І ні в чому не смакують,
Все, що лядське, те їм смачно,
Хоч ледащо, все їм вдячно.
Хочуть бути уніяти,
Папу в ногу цілувати.
До ляхів у них охота —
В них і мудрість, і чеснота!
Тепер хочуть вони ціло
Задум свій привести в діло:
Тії мене загубити
Мислять — не мої ви діти.
Та й на вас я нарікаю,
Жаль гіркий на вас я маю,
Що з такими дружба ваша
І невдячна любов наша:
Що в них бачите, до лиха? —
Тільки фальш і дурна пиха.
Чи ж бо син, що з ворогами
Його серце, а не з нами?
Як для сина я немила,
То що з того, як родила?
Хоч прийде хай з краю світа,
Але зичить многі літа,
Мені стане за дитину,
Пригорну в свою родину.
Отож, діти, ви глядіте,
Ляхолюбців не любіте!

Поти в нас добра не буде,
Поки поміж вас ці люде.
Хай ідуть на сухий ліс,
Куди зве їх гордий біс,
Хай ідуть величить папу,
Нехай лижуть його в лапу.
Нехай їхне безголов'я
Для нас буде на здоров'я!

з РУКОПИСНОГО ПІСЕННИКА ЙОСИПА САБОВА
(СЕРЕДИНА XVIII СТ.).

ВОЄННА ПІСНЯ ПРО БУДИН¹

Радісна новина
Надійшла з Будина:
Веселіться, добрі люде!
Руки підіймайте,
Господа благайте:
Хай отак навіки буде!

Славненькі княжата,
Многі паненята
Під Будином поставали.
Сміливі венети
Там свої намети
Серед інших розстилали.

Чехи та хорвати,
Поміж ними й святи
Від Барковція — святкують.
Там же й сам Барковцій²,
[На чужому боці],
Там, де угри тріумфують.

Меч їх християнський
На народ поганський

Страх великий навіває.
Він із дуже давніх
Міст і дуже славних,
Як собак, їх виганяє.

Отоді турчина
З гордого Будина
Геть шаблями випихали.
Мури брали з бою,
Здобували кров'ю,
А всіх турків постинали.

В замок той ступили
І вогнем палили
По Будині поганоту.
Всіх позабивали,
Не пожалкували
І беззахисну дрібноту.

Вже турецьке горе
Чути аж за море:
Гинуть нехрести в Будині,
Мічені списами,
Січені мечами,
Геть заколоті, як свині.

Кличе божа воля

До Константин-Поля:
Хай перед законом стануть!
Годна врятувати
Їх пречиста мати,—
Може, милості дістануть.

Щоб там не чинили,
Все ж не мають сили,

Бачте, турки утікають.
Ти ж бо, Текелію,
Загубив надію:
Друзі вже тебе й не знають.

Стань і зажурися,
За розум візьмися,
Ну, а турки хай поплачуть.
Бо чого жадали,
Те не доказали,
Тож нехай за море скачуть.

Ти хотів корони,
Нині ж оборони
Вже ніякої не маєш.
З турками так нудно,
А додому трудно...
Що ж тепер собі гадаєш?

Бач, дійшов ти скрути,
То й пора збагнути,
Що Мукачів твій не буде.
Завше ти втікаєш,
Талану не маєш,—
Прокляли тебе вже люде.

Де не йдеш, гайнуєш,
Всюди ти руйнуєш
І не дбаєш ні про кого.
Дав собі ти волю,
Кинув у неволю
Дуже много люду того.

Нили в тебе кості,
Сповнившись злості,—
Не хотів ти супокою.

Не сиділось тихо,
То й спіткало лихо:
Попечалься ж над бідую!

Божому рицарству,
Римському цісарству
Сили й слави хай прибуде!
В царевім панстві
Та в угорськім царстві
Мир нехай навіки буде!

З РУКОПISУ КОНДРАЦЬКОГО ЯГАЙЛОНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ
В КРАКОВІ КІНЦЯ XVII СТОЛІТТЯ

[ДУМА ПРО ДМИТРА КОРЕЦЬКОГО]

Од неділі першого дня
Стояв обоз невелик
В чистім полі на Цецорі¹.
А в тім обозі був гетьманом,
Всім жовнірам і всім панам
Ксьонже² Дмитр, князь Корецький³.
Третього дня з своєю дружиною
Обід з ними обідає,
А о свей пригоді не відає.
Аж где ся взяв хан татарський,
Вдарив на обоз син поганський
І весь табор преч розгромив.
Там всі повки вирубали,
Всю дружину забивали,
Корецького живцем взяли.
До Царигорода його повели,
Назад йому очі зав'язали,⁴
Чорним бритом-азамитом⁵.
Аж к ньому яничаре промовляють:
«Ксьонже Дмитр, пан Корецький,

¹ Ксьонж — князь (пол.).

⁵ Брит азамит — широкий оксамит.

Чи воюєш, чи крамуєш,
Чи нашого Царигорода розглядаєш?
Аж тогді князь Корецький листи пишет,
Листи пишет, тяжко здишет,
До свей матухни посилаєт:
«Ой мати моя Корецькая³,
Продай Корець і Межиреч,
Викуп мене з неволеньки».
Аж к ньому мати листи одписала:
«Жем тебе три рази з неволі викупала⁴,
Міста, села потратила,
Потіхи і разу з тебе не міла.
Четвертий раз уже не буду,
Міста, села нетратить буду,
Скарбів моїх нетратить буду».
А що рече турський цару:
«Віруй, князю, віру нашу,
А потопчи віру вашу,
А сестру рідну мою бери».
А що ж рече ксьонже Дмитер:
«Богдай ти того, цару, не дождав,
Щоб я твою віру віровав,
А християнськую поломав!
Ей, коли б тепер при мні був мій острій міч,
То б я тобі, поганче, зняв голову з пліч;
Научив би я тебе віри свої,
Міч свій утопивши в крові⁵ твої».
Взлився в той час турський царевич,
Сказав на слуги свої янчари:
«Озьміте його над море чорноє,
Скиньте його на гак високий⁵.
Нехай високо сидить,
Далеко глядить,

⁵ В оригіналі: «ве крві».

Де забачить на морі цавура^а,
Нехай нам повідає». Повисів князь Корецький два дні,
І пити, їсти не їв,
Аж третього дня наступає.
Приходили од турецького царевича яничари
його наглядати,

Стали до нього словами промовляти:
«Ксьонже Дмитер, пан Корецький,
Високо сидиш,
Далеко глядиш,
Чи не бачиш на морі где цавура^а».
Аж он промовить, ксьонже Дмитер:
«Високо сиджу,
Далеко гляджу,
Не бачу на мору гявура,
Тільки бачу на дубі високім голуба з голубкою.
Коли б при мні мій тугий лук і мої стрілки,
Убив би голуба з голубкою,
Єдно вашому пану на снідання,
А другеє на обідання».
Яничари на сміх тоє подимали,
Тугий лучок йому подавали.
Дві стрілки-калінівки на лук накладає,
І до голубів міряє.
Як налучив,
Так умірив
Та забив голуба з голубкою.
Назад тугий лучок подаває,
До янчар промовляє:
«Підіте, яничаре,
Возьміте два голуби,
Свему пану єдного на снідання,
А другого на обідання».

^а Цавура — далі йде гявур — християнин

Аж прийшли янчари до свого пана:
«Пане, пане наш, цару турський,
Убив князь Корецький два голуби,
Одного на вечеру, другу на обідання».
Аж не убив ксьонже Корецький голуба з голубкою,
Убив царевича із царівною,
З його рідною сестрою.
А що ж мовить турський цар до янчар:
«Подіте, князя Корецького з гаків здійміте,
А перед мене приведіте!»
Ксьонже Дмитер перед царом став,
На криж свої руки складав,
До пана свого промовляв:
«Ой пане мій, пане-цару,
Зготував я тобі з голубів вечеру».
Рече турський цар до ксьонжа Дмитра:
«Не голуби то, мої то діти,
Син царевич з царівною,
Ксьонже Дмитер, тоже-сь хитер,
Ніхто тебе не ухитрить,
Хіба тебе смерть ухитрить!»

[ДУМА ПРО КОЗАКА-НЕТЯГУ]

Ой од Поля Килиїмського^б іде козак-нетяга,
рукою махає,
Ні о чім не дбає.
Ой у його сермянина по коліна,
На нім постолі бобровії,
Онучі бавелнянії,
Напотім пищаль семип'ядная за плечима.
Аж где ся взявся татарин старий бородатий,
На двох конях лисавих за ним уганяє,
Аж до нього козак промовляє:

«Старий татарине бородатий,
Чого ти за мною уганяеш?
Чи на мої зброї яснії,
Чи на мої коні воронії,
Чи на мої шати дорогії?»
Що промовить старий татарин бородатий
до козака запорозького:

«Не набігаю на твої коні воронії,
Ані на твої шати дорогії,
Не набігаю я на твою зброю ясную,
Тільки я набігаю на тебе, козака молодого.
Коли б тебе мені судив Бог узяти,
Не зарікав би я ся в Килі за тебе
шликом червонців брати».

Аж промовить к ньому козак український:
«Старий татарине бородатий,
Не так-то мене треба взяти,
Треба зо мною в Килимськім полю погуляти».
До річки, до вітки примикав^а,
Наколішки припадав,
Семип'ядний пищаль з плечів здіймав,
Двома кульками набивав,
З татарином жартував,
З обох коней позбивав,
Словами промовляв:
«Татарине старий,
Не буду я злий
Такий на тебе, як ти на мене.
Як ти мене хотів брати,
До Кили мя приводити,
Хотів червонії за мене шликами брати.
А тепер, татарине, жарту козацького не знаєш.
Та із коней ся валяєш,
Нічому ся не спротивляєш.

^а В оригіналі: przymykaie, вітка — одна з приток Дніпра.

Тепер буду скарби твої брати,
До війська, до табору козацького прибувати.
Буду Килимськеє поле вихваляти,
Що маю здобичі з військом козацьким пропивати».

ІСАТИРА НА КОРОЛЯ ЯНА СОБЕСЬКОГО⁷

Ой королю, королю череватий,
Чи еще ж не бачив у війську страти?
Ой чи еще ж буджацькая волокита
Не доїла без тебе^а, ворожбита?
А і гетьман йому помагає,
Бо такую ж товсту [...] має.
Єще завели ляхи на Волохи,
Де розігнали з місць люд плохий.
Там війська великую здобич брали,
Всі сливами Волохи обі[...]
Тільки що красноторжське збіжжя зїли,
Вино і мед комарський пріч випили,^б
Місто Красний Торг собі запалили,
А при меду ляхи ся кріпко били,
За лоб ся міцно рвали,
А драгани^в їм помагали.
Драгани всі по лісах сливи рвали,
А Орди їх із сливами забрали.
А король їм в наметі пораджає,
На мультанські^в дудки гадки має.
Вином до мостивих панів пропиває,
А на сніг війську тяжний не дбає.
Преці війську німця каже добувати¹⁰,
З таборами до нього по ріках пливати.

^а Без тебе — через тебе.

^б Драган — драгуї.

^в Мультани — румуни.

Не німці, то смерть гидка драганська,
Не стрільба, Буковина поганська.
Всі пани свої кобили поморили,
Вози, намети, зброї погубили,
Не один там челядка^а став жебрати,
Свою голову в болоті покладати.
А коли б не семенські сокири,
То привезли б короля в Польщу в [ш]кірі¹¹.
Скоро його в огню розігріли,
Так сап'янці ся на ногах покорчили,
А де ся слава старих ляхів діла,
Що вперш у кр[о]ві по коліна бродила?
Тепер смердячая слава в болоті,
По коліна всій бродити голоті.
Тільки того лиха Іскра¹² не хтів ждати,
Волів над чистим Прутом погибати.
Не хтіла голова назад ся вертати,
Ради шельбірській^б на сеймі слухати.
Ой чи для того в Стамбулі остала,
Щоби короля до себе призвала?
Держи ж ти за хвіст німці і Сороку¹³,
А нас Кам'янець пукає по боку.
Оганяєш ти землю Волоськую,
А продаєш Орді кров волинськую.
Буде та, королю, на віки слава,
Що повна стала драганів Молдава:
Будуть тебе і діти по тім знати,
Що-сь в болото загіб славної армати^в,
Там всі німці плюндри сві зашаргали^г,
Як стрільбу драганськую загібали.
Коли драганів на Орду не стало,

^а Ч е л я д к а — слуги.

^б Ш а л ь б і р с ь к а — шальвірська, облудна.

^в А р м а т а — артилерія.

^г П л ю н д р и с в і з а ш а р г а л и — замацьорили свої штани.

То карит на другий рік, щоб було не мало.
Буде і литовський герос^а пам'ятати,
Як у Волохи по здобич ся заганяти.
Не схочуть там зась на одпуст ходити,
А взад без коні^б болотом бродити,
Тільки ся що в Замойщину¹⁴ достали,
Аж зараз коні у ляхів накрали.

^а Г е р о с — богатир, воїн.

^б Без коней.

з «КАМ'ЯНСЬКОГО БОГОГЛАСНИКА», 1734 РОКУ

ПІСНЯ КИЇВСЬКА 1662 РОКУ

Переможницю ясну ви, усі кияни,
 Славте, матінку святу, що прийшла із брані
 Від Вишгорода¹, Дніпра, в Києво-Подолі,
 Коли варварський^а загін славно били в полі.
 З роду вибраного та воєвода мужня,
 Потопила у Дніпрі ворогів оружних.
 Як у морі погрязла Фараона сила²,
 В Костянтина полі так скипрських звірів³ збила.
 Це у тисяча шістсот шістдесятім другім
 Переплисти за Дніпро кинулись катюги;
 В пліт ікону один взяв⁶ в Вишгородськiм храмі⁴,
 Щоб не втонуті відтак у Дніпровій ямі.
 На іконі ворог плів по воді тій плавом —
 Перемогу-чудо там воєвода мала.
 Стоп вогненний і страшний над Дніпром явився.
 Шум бурливий, із небес дощ жажкий полився.
 Та ікона пресвята, що була намісна,
 Діва дивна, славною, мати усім звісна.

¹ Варварський — тобто татарський.

⁶ Тобто використав ікону як пліт.

Що носила на руках однородця-сина,
 Узяла на образ свій злого поганина.
 Не втопило у ріці ту ікону дивну,
 Її знесла течія в Київську долину.
 Як Марія прибула в Київ, та невіста^а,
 То кияни цей полон узяли до міста.
 Хоч і образом була, та, як жива мати,
 По Дніпрі вона плывла дивну славу взяти,
 Народила-бо творця; тож проти течії
 З волі божої пішла супротивно діять.
 Братський монастир Дніпро біля себе має,
 Непорушну в річці річ раптом помічає,
 Люди чудо бачать те, і ченців там повно,
 Узяли господню річ — бісер надкоштовний.
 О щасливеє оте плесо Дніпровеє,
 Таж начиння узяли з неба перловеє.
 Із води взяли ковчег — нового Мойсея,
 Здавна Київ від душі бачить бажав теє.
 Хоч відсікся од гори камінь Вишгороду,
 Узяли його з Дніпра, як побив заброду.
 Над водою постають душі фараона⁵,
 А до тебе поспіша сила із Сіона⁶.
 В ній же бог явленний є — забажав тут жити,
 Гора хоче Йордан⁷ власний оздобити.
 Із тріумфом по війні вони в місто входять,
 І татарина того одного приводять.
 Уподобився купцю, що хрестив на диво
 Володимир⁸, бісер так показав і Діву;
 Бо з оружжям навісним два князівські брата
 Билися за княжий двір⁹ — відкидали врата.
 Пробудись, Могило наш¹⁰, вітай бога, матір,
 Це фундаторка к тобі йде, щоб поміч дати.
 Тож, Могило, відкривай ти могилу й яму,—
 Буть премудрості отут випадає храму.

^а Невіста — жінка.

Може, образ цей являвся ув оздіб'ї вербнім
В році тисячу шістсот п'ятдесятім первім¹¹?
Хоч малярська рука образ малювала,
Не зафарблена у ній виразка сіяла.
Тож подячно спів знесіть ви усі, кияни,
Братській матері своїй, що прийшла із брані.

Анонім

З «ЛІТОПІСУ САМІЛА ВЕЛИЧКА», 1720 РОКУ

* * * *

Ей, Іване, поповичу-гетьмане!¹
Чому так запустився у недбанн'я?
Ой був еси хорошим усім паном,
А потім протиставивсь усім станам.
Сам цілодушно став гетьманувати,
Хотів нащадкам звичай той віддати.
Ти давно вольність війська став ламати,
І гідності всіх станів зневажати.
У гордість ти упав і став пишатись,²
І родом своїм славно вивишатись.
Забув: тебе з любові ми обрали
Та й старшим собі паном забажали.³
Вже й ради теж тобі не стало треба,³
Бо мислив, начебто зійшов із неба.
Поміж людей не визнавав любові,
Всі бесіди прирівнював ко змові,
Щоб поміж себе хліба не спожити —
Хотів усіх у нас пересварити.
Чому ж не йняв ти нашим речам віри?
Від того і з'явилися невіри.
У людях бог любов плекає, згоду —⁴
Постать на уряд ти шукав нагоду,⁴
І не хотів такого догледіти,

Щоби у світі дружно з кимось жити.
 А в війську Запорозькому іздавна
 Є рада сильна, котра ділом славна.
 Всі люди в тебе за ніщо приймались,
 В підніжки низились і попірались.
 Сини твої надмірно горделиві⁵,
 Були від них доуки неможливі.
 А хто братів утискує і дручить,
 Кінець собі нещасний заплучить.
 Ой, доброго всі милують сердечно,
 Він може вік проіснувать безпечно,
 А як лихому та тяжкому жити,
 Коли ніхто не може полюбити?
 Як на творця постанеш ти, на бога,
 Гляди, спіткає і тебе тривога.
 А ти, Іване, всіх хотів тримати
 У страсі і жорстоко налягати.
 Та бог на тебе зволив напустити
 Твоїх підлеглих; визнали — лихий ти⁶.
 Отак позбувсь гетьманської поваги,
 Дістав натомість слізної зневаги.
 Не помогла гетьманська старанність,
 Ні, не заживсь, а мав таку осанність!
 Ти закінчив, ох, тяжко і жорстоко⁷,
 А пам'ять має плинути широко.
 Отож ніхто не зажирайся много,
 Тоді кінця не матимеш лихого.

Стефан Яворський

Народився 1658 року в м. Яворові (Галичина). Світське ім'я — Симеон. Згодом батьки поета переселились у село Красносилівку під Ніжином. Учився в Київському колегіумі, а потім у єзуїтських школах у Львові, Любліні, Познані, Вільні. Повернувшись у 1689 р. до Києва, прийняв чернецтво під іменем Стефана і став згодом професором Київського колегіуму. За бажанням Петра Першого був переведений у Росію, став у 1700 р. митрополитом рязанським та муромським, згодом екзархом та блюстителем всеросійського патріаршого престолу. Був президентом Синоду. Помер 1722 року. Один із видатних філософів другої половини XVII ст. на Україні, автор ряду трактатів та богословських книжок. Як поет дістав од Київської академії титул лауреата. Віршував польською, латинською та старослов'янською мовами.

ІЗ КНИГИ: «ГЕРКУЛЕС ПІСЛЯ АТЛАНТА».
 ЧЕРНІГІВ, 1685 РОКУ

Нащо, Лешку¹, в далекі ідеш ти заводи,
 І які б ти по праці бажав нагороди?
 Чом коневі так швидко вузду попускаєш,
 Чом ти гротами рівну дорогу встеляєш?
 Чи тому, що залізні віки наступили
 І залізнеє жниво з мечів впалих зріло,

А чи гостру дорогу так любить цнота?
Тим по гротах скакати й з'явилась охота.
Чи в такий спосіб швидше здобудеш корону?
Таж на гак кожен гострий наскочиш з розгону!
Може, вельми слизькії у гонор дороги,
Бо по гротах нешвидко пройдуть людські ноги.
Та даремна та праця, даремнії поті,
Непотрібний і захід такої охоти,
Коли ти до корони поступишся шпарко,
То даремно потієш, даремні запарки —
Не один-бо догідний не сів ще на троні,
Коли мудрість його не оздоблює скроні.
Треба з морем наук-бо свобідних приспіти,
Коли в гонорнім порті бажаєш сидіти.
Лише той тільки гідно на тронах сідає,
Коли мудрість при інших заслугах плекає.
А інакше до трону нога посковзнеться,
Як по мудрості стежці слизькій не пройдеши.
Ти хіба для падіння на гору ту вийдеш,
Коли розумом Мудрість тебе тут обійде.
Потентат^а нехай, цезар, хай славний войовник
В Капітоліум² славний в безпечності гонить,
Нехай пріч рознесуться ворожі голóви,
На цезарство приходить звияжець готовий,
Кров його хай пурпурам додасть свого сяйва,
Хай над ворогом мужньо цвіте його слава,
Та усе ні до чого, коли при тій силі,
Мудрість разом в кареті із ним не сиділа.
І нащо з мужнім Марсом вояцька Беллона,
Коли Паллас³ для тебе не буде заслона.
Лаври теж тріумфальні в ніщо перетліють,
Коли Паллас Кастальським струмком⁴ не обмие
Пальма в Купрес⁵ звияжна відміниться з слави,
Коли Паллас не буде на плаці кривавім.

^а Потентат — володар.

Мудрість, отже, цільніша у світі над силу,
Бо не дасть їй смертельну розрити могилу,
Час з землею познаки зрівняти не зможе,
На жорсткого Плутона⁶ не ляжеш ти ложе.
Сталі є діаманти і мрамур кремінний,
Що з природи на подив міцні і незмінні,
Швидко їх час зубатий з землею змішає
І у попелі темнім навік поховає.
Тільки мудрість живе у таким привілеї,
Що нічого і Клото⁷ не зробить із нею,
Сама Мудрість єдина на трони саджає,
Сама Мудрість держави і берла вділяє,
Сама лавром нев'ядним оздоблює скроні,
Сама гідно в перловій ясніє короні.

ІЗ КНИГИ: «ЛУНА ГОЛОСУ, ЩО ВОЛАЄ В ПУСТЕЛІ»,
КИЇВ, 1689 РОКУ

* * *

Куди, Місяцю, роги ти сунеш, скажений!
Знати з пекла самого женеш, навіжений.
Відай: глянець на зблідлій твоїй шкірі темній
На фатальнее схоже затемнення певно.
Але скоро засвітить нам Марсове діло,⁸
Вождя славного блисне гербове світило,⁸
Бо звичайне звияжця не створює майво,
А Планета⁹, повніша великого сяйва.
Саме нам, роксоланам, тріумф обіцяє
Та, що Місяць вождевий¹⁰ ясний укріпляє,—
Повна, теж наче місяць, пречиста Марія,
Від якої потерта в Плютів¹¹ самих шия.

А тепер лоб трацької^а змії вихруватий
Від отого тріумфу не буде без страти.
Сам Іван-бо¹² під сонцем правічним панує,
Що його зоря славна, вождя, знаменує,
Додає до звитяжства великої сили,
І турецькій він гідри¹³ насипле могили

Куди, Місяцю трацький, ти роги справляєш,
Знай, від більшого менше світило згасає,
Та ж Планету гетьманську фортуна помітить,
І проміння ясне на обличчі засвітить.
Згаснуть іскри костриська малого, що прищуть,
Скоро блиски вождеві на нього заблищуть.
Пожиток послопиті в ділах більший мають,
Як вузол нерозв'язним в єднанні бувають.
Коли гетьманський місяць у бігу проходить,
То у руському небі до ранку приводить;
Певно, з того єднання, діяльної мочі
Трацький місяць фатально не вийде із ночі.
Зараз є незначній до того задатки —
Он недавно на кримських шуляк ішли хватко
Найясніші монархи¹⁴, Орел громовладний,
Що напав і дощенту зніс гмін^б трацький звадний¹⁵.
Показали те світу, що непереможні
Кавалери діяльні, до бою спроможні.
Хай те Марсове діло дасть більше охоти,
Пожиток у гонитвах здобуде хай злотий,
Хай Орел найясніших вождів горнолітний
Буде в діях воєнних до мужності хітний.
Дільна сила по трацькім по Місяці їздить¹⁶
І на лаврах звитяжних в'є тріумфу гнізда.
Нехай Марсовий порох очорнить пір'їни
І до хмар, тріумфальний, хитливо полине.

^а Трацький — татарський, від Тракії — Північне Причорномор'я.

^б Гмін — значна кількість.

До звитяжного Криму, гнізда, воєвниче
Хай гербова, наш вожде, зоря тебе кличе¹⁷,
Хай сприяє учасно, нехай же так стане,
Як тобі буде в волі, вельможний гетьмане.
Не перо це пророчить, не вірш це віщує —
Це постійно у серці своєму я чую.

* * *

Сатурнів хочеш злотий вік¹⁸ хвалити,
Хвалю залізний чи зі сталі литий,
Далеко більше розуму в цих вагах
Від злота Тага¹⁹.

Хваліте мир ви, я ж криваві хвилі
Бійця-Беллони, котра важить сміло,
Далеко більше цінності у бою,
Як у спокою.

А як рука де мужнього Градива²⁰
Упале звикло пожинає жниво,
З воєнних плаців вибира потраву
На вічну славу.

Не зразу злото цінність виявляє —
Як у Вулкана гуті побуває,
І без каміння служить для оздоби
Такої проби.

Залізний молот, противаги цноти —
Такі прикмети в часі та цінноти,
Тож буде мужність в Марсовім горінні,
Як світло в тіні.

Бо на м'якому Слава матераці^а
Лягать не звикла — на кривавім плаці,

^а Матерац — матрац.

Йде крізь огнисті Марсові до слави
Шляхи пиляві.
Кого час в Книгах Вічності лишає?
Того, хто мужньо кривцю розливає,
Той запис ворог буде вишивати,
Нас уславляти.
У вічнославнім коли пишеш стилі,
У Вічних Книгах заяснієш мило.
Залізним стилем, котрий є тривалий,
Неначе скали,
Сама булатом вікопомна Слава
В своїм компуті^а вічно записала
Тих, котрих думка поклада амвони
Міцній Беллоні.
Залізний вік тож добре таке віда:
Не той, що в бридї потопає Міда²¹,
Не той, що знає стріл хитку облуду,
Великий буде.
Покинь же трони гарні Парантену²²,
З якого блиску стільки є явленно,
Не згасять навіть кіммерійські^б ночі
Отої мочі.
Та їхню ясність все-таки посупить,
Коли меч Парки²³ — час його не тупить —
Учинить напад і почне рубати —
Те не здолати.
Але ясніють ще Домів клейноти,
Ясніти будуть, поки Титан²⁴ злотий
На звідороднім небі ще ясніє
І не темніє.
А звідти вийде і прерогатива^в,

^а Компут — список війська, реєстр.

^б Кіммерійські — темні, непроглядні.

^в Прерогатива — тут, добрий знак, передвіщення.

Що знаменито плодоносить нива
Домів тих, котрі вічну славу двоять
В шляхетних воях.
Признає кожен, що вік булатівий
Тому причина: і не тільки слово,
А документи виставляє власні,
З'являє ясно.

Про його життя даних нема. Перша книга поета «Небесний Меркурій» вийшла в Чернігові 1686 року, тут-таки в 1693 році вийшли його панегірики «Муза роксоланська» і «Скарбниця дорогого каміння». У 1705 році в Києві І. Орновський видав книгу «Багатий сад». Поет кола Лазаря Барановича. Писав польською мовою, пересипаною латиною.

ІЗ КНИГИ: «СКАРБНИЦЯ ДОРОГОГО КАМІННЯ»
ЧЕРНІГІВ, 1693 РОКУ

* * *

Вік залізний повсюди розсіює рани,
І Вулкан люто грима в огнисті картани^а,
Як Алектю проклята в крові потопає,
Смолоскипом стигійським^і війну розпаляє.
Як усяк за сталисту кольчугу береться,
В панцир грізна Беллона тоді закується.
Б'є в литаври тривогу і мир проганяє,
І Яга біла смерті по світі гуляє.
Як триматись музам у воен заграві,
Чим їм славить залізо в упряжці кривавій?
Може, сісти у зручній для себе столиці,
Там, де мир щирозлоті ладнає границі.

^а К а р т а н и — гармати для крушення мурів.

І де меч тавриканський^а не плавиться в крові?
Де ж з голів мертвих гори у Марса готові
І де сльози з їдкою з'являються диму,
Чи ж ти будеш, як пташка, співати у риму?
Carmina proveniunt animo deducta
Serenio...^а — віршотворна така є наука.
Та невдячні незгоди хвильми покотили,
І охоту до віршів зруйнують Сцілли^б.
Для занять оцих треба ясної години,
Як захочеш у праці сприянь Мнемозини³ [...]
Мав я думку покинуть Парнаські вершини,
В котрих вічні ритми пливуть Мнемозини,
Вже я струни торкнувши у лютні дзвінкі
Хочу дати її сину Латони з Далії⁴.
Також вічності образ, з плюща гарно звитий,
З голови хотів здерти і вже не носити.
На Ідайську колону⁵ бажав я велику
Також лаври повісити, забути довіку,
Адже вік цей сталистий до грізної зброї,
Не за пера береться. В тривалому бої
Бузиридові⁶ швидше поплавляться коні,
Аніж пестити музи твої будуть скроні.
Бо як грізно тецицький^в меч свисне зухвалий,
Правом скаже залізним, щоб струни мовчали
Верхоспівного Феба. Залізнії літа
Як Вулкан вилле в кузні, то замовкне піїта.
Вірша лагідна скромність і лють ворогують,
Марс незгідно із Фебом живуть і міркують.
Тож хотів я забути парнаські забави,
Бо ця думка порожня, для мертвої слави.

^а Меч тавриканський — татарський меч.

^в Тецицький — татарський.

Та не знав, що чинити, і сон чарівними
 Був крильми із Еребу⁷ повіяв своїми [...]
 «Де це я? Що це сталося зі мною, не знаю!
 Ні, довідатись годі!» Пегаса прохаю,
 А чи іншого духа, що возить в тім краї,
 В ясномудрім триває Юнони окраї⁸:
 «Приспусти із небес ти, із горнього бігу,
 Хай я з Гіперіоном⁹ піду до нічлігу!» [...]
 Це я ледве промовив, коли на те слово
 Гелікон владний муза з'явила раптово
 І мене забирає, а був я оспалий,
 На верхи вкриті мохом, м'які оті скали.
 За парнаські пороги святі я ступаю
 І богиню веселу за ними стрічаю,
 Калліопу премудру, таки не з останніх,
 Що історію пише в яснім віршуванні.
 Підриваючи славу героїв довічну,
 Августову потугу неважить величну,
 Про бої форсальські не хоче читати,
 І скривавлену зброю троян уславляти.
 А у мові ласкавій пришельця ласкає,
 Кожна інша богиня мене тут вітає,
 Але всіх найчільніший на тім Геліконі,
 На Егейській інсулі^a, — син славний Латони —
 Той Аполло, при боці у нього є готи
 Мавританські, вдягнув він шишак щирозлотий,
 На рамена волосся у нього спливає,
 Його скроні корона лаврова вінчає [...]
 Приступив він і каже: «Роського Парнасу
 І сармацьких муз слуго¹⁰, чом золотого часу
 Не шануєш належно, прекрасні години,
 Й Гелікону неважиш ясні полонини?
 Хай рука твоя завжди до праці тяжіє —
 Цнота з праці на славу надію леліє

^a І н с у л а — острів.

Хай Беллони смерч грізний безвісно загине,
 А тобі з вод Пімплейських¹¹ хай слава поплине,
 Бо як будеш у віршах когось прославляти,
 Будеш славу не меншу й собі заживати.
 Діаманти славетні не менше віншують
 І верстат, на якому кристал той шліфують,
 Тож перу слава буде, як славних звишає,
 Бо хто робить достойно, той честь здобуває [...]

МАЛЮНОК ЯСНОГО ПАЛАЦУ

На тисячу він ступнів, пишний отой палац,
 З малюнком шахівниці мармури у залах,
 Ліжниці там персидські виборні поклали,
 Навряд чи у Нерона ліпшії стояли.¹²
 Як в домі Агезила, що з Лакедемони¹²
 Прославлений ділами, — вікна і колони.
 І гордо б оті стіни навкіл проглядали,
 Та дбали, аби заздрість все ж не викликали.
 Крім башти золотої — сонячно ясніла, —
 Крім перел калекутських¹³, наче лебідь, білих
 Оздоб там ликом півдня висяває сила,
 Їх муза, пам'ятаю, там мені лічила.
 Вигадливо змішались квіти між собою
 На поверхах, Помони¹⁴ сипані рукою.
 Такі очам здалися дорогії фарби,
 Скарби при них дешевші будуть і Гіарби¹⁵.
 Бліді цвітуть нарциси, чистії тюльпани,
 Троянди, гіацинти барвні і духмяні.
 Корал — в крові неначе. Чи ж Адонізейський,¹⁶
 Чи Темпи ті Тесальські¹⁶, сад той Елізейський¹⁷
 Могли таке вмістити? Все оце зібрала
 Розкішна флора — стелі пишно змалювала,
 А пензлі — од природи. Все плющем повито,
 Все Евгеддових винниць¹⁸ гронами покрито.
 Із пальмами збратавшись вічно там, чудові

Мій зір втішали фарби ясно-шафірові.
Гадаю я, весну тут вічно відправляє
Гіммет розкішний¹⁹, чи ж бо Гібла²⁰ проживає
Із Травнем. Ні, не ліпший сад є Тайгетовий²¹,
І не такі пестанських²² квітів злоголови,
Що Фосфор їх рососою срібно полірує,
Коли перед світанням сонцем він правує [...]

Та думання — не діло! Ледве я сказав те,
Коли ж труба Беллони вже взялася грати,
Звістила смертним риком: перший-бо Градива
Відважець-учень Гінус²³ струп'яніле жниво
Збира для слави в поле — смерть там засіває,
До Марсового строю все уподобляє!
Тож мирні королівські відкида забави
І винаходить війни, лютий бій кривавий.
Прилегли до Єгипту витина народи,
Тоді Семирамиду²⁴ аж по золоті води
Юдейські, за далекі йде він Гараманти²⁵
З мечем, злупивши добрі золоті фанти.
Війна бо у Єгипті розрива кордони,
Широко відчинила юдам перегони
В Єгипт воєнній славі. Рідко так справляє
Жіноча дільність! Сором власний забуває.
Ще жоден не з'явився з правдою у світі,
Аби не доторкнулось цнот здобутих сміття
Бридких учинків. Де ж бо цнота крісло має,
Там близько і нецнота поруч засідає.
Та як вогонь без диму знестися не може,
Без вчинків злих і цнотам не простелиш ложа.
Бажаючи уперто вічну узять славу,
Для світу Вавілон гра дивную виставу:
З кутка домашня хвиля люто ударяє,
Сарданапала з трону в стіг гробів скидає²⁶,
І пам'яті дими лиш нетривкі гуляють —
Вогнистий з Фаетоном погріб там справляють.

ІЗ КНИГИ: «БАГАТИЙ САД».
КИЇВ, 1705 РОКУ

Годі вже пером, музо, ходить по затопах^a
Геллеспонтійських²⁷, нехай вітчизняна
Війн богиня, скупавшись в Аверни окропах²⁸,
Скаже про себе, як сильно крицяна
Брань ламала мужні шики,
Як був битий шалений
Ворог той, коли з Таврики
Йшов на руські трени⁶.
Коли з Дону додому Григорій²⁹ вернувся,
Мало рукам там спочинку подавши.
Знову був до роботи для Марса вдягнувся.
Стан свій одразу мечем впоясавши.
Сів на коня, кінь красивий,
Сам у панцир був одітий,
Руський Каміллус³⁰ правдивий,
На труд війни зігрітий.
Ляхову тоді повинь, на сталь перелиту,
Там, на Задніпрі широко пінило,
Де тарчу^b Казіміра, всю золотом покриту,
Під Глуховом³¹ в дим бойовий закурило.
І на нездобутні вали
Та високі паркани
Сірки там виливали
Із бійниць океани.
Іван Дмитрович Сірко, той воїн управний,
Харківським в той час полковником звався —
В руках мав клейноти. А муж доброславний
У ділі воєнним, вже сотником мався.—
Так, це Захаржевський мужній
Шляхетний, знаменитий.

^a Затопи — затоплені місця.

⁶ Трени — межі, кордони.

^b Тарча — щит.

І у рицарстві потужний,
Слави цвіт мав розвитий.
А його Гесперійські краї³² пестували.
Гасло у той час гриміло Беллони,
Бо від вандала³³ вихри залізні постали —
Це лях вогнисті розпустив загани.
Біг у ті градисті годи,
Прагнув лаврів зажити,
Щоб слов'янські гнуть народи,
Їхні бунти згасити.

За Десною-рікою був був бій страхородний³⁴,
Потом кривавим поїв Рож³⁵ шарлати^a. —
Корінь це Захаржевських, а він славородний,
Бігла тож слава його прославляти!
Вдячно труби затрубили,
Сповідуючи світу:
Є Григорій — Гектор смілий,
Карпат недавній житель.

А той Захаржевський не був ще полковник,
Мужньо змагався, однак, із ляхами,
Хоч сотник він лише, вже славою повний,
І Десна його тоді берегами
Гідним шани визнавала —
Слава зносила вгору,
Мужне серце подавала
На відзнаку скору.

Як Маяк, знане місто³⁶, узявсь будувати,
Ривши залізом в землі фундаменти,
То і там довелося відвагу з'являти,
Тричі він бився у тому моменті.
До вікопомної слави
Бойовий заводив танець,
Тож тили свої окривавив
Тавританський поганець.

^a Рож шарлати — рожі червоного кольору.

Спритністю Захаржевський Григорій своєю
Прикрасив лавром криваві рожі,
Голову не одну із бридкою душею
Збив і належно ліг на слави ложі.
Та не легко йшли до того,
Там і нашим дісталось —
Так із терену рвачкого
Корона звитяг звивалась!..

* * *

Але час вже пристати човну, наморився,
Час тобі відпочити, щоб ти призволився.
Фаетона не завжди візець розбуялий
В Зодіаці несеться. Неспокій тривалий
В тебе є — відпочинок. Гей, досить страшними
Гонитвами, Беллоно, гуляйтесь. Смутними
Все покрито, о музо, війни туманами,
Кинь кривавити пера — кров летється річками!
По змаганнях та війнах, поразках, по бої
Любо бути Цібеллі³⁷ у яснім спокої!

КАНЦОН^a ГЕЛІКОНСЬКИХ МУЗ

Пречесний початок Доліви³⁸
Що перебуває при Рожі

Зла то річ є незгода. Гонителька миру,
Сваха збурень пекельних. До віен задира,
Підбивачка на братні заїлості люті
І Еребу коханка. Всіх шкод підскарбиня⁶
Прозерпини лихої сердечна другиня.

^a Канцон — пісня.

⁶ Підскарбиня — дружина скарбничого.

Це вона починає війну, гнів отрутний.
 Пакувала кончари^а, згостила і гроти,
 Вигляда, в кого більші військові цноти,
 В небезпеці Сцевола³⁹ впізнає по праву,
 Марсалистів⁴⁰ кривавих з'являє розправу,
 Мо' при тому вказати ще на Ахіллеса⁴¹,
 Чи немейського лева, а з ним Геркулеса⁴².
 Лаври в'ються по тих-от звитяжницьких скронях.
 Що в кривавих купались Градививих тонях,
 Свідчать, з ким до звитяжства йшла хіть Ганнібала⁴³,
 Й Леоніда⁴⁴ хоробра діяльність бувала
 Та охота до бою. Герби значать много —
 Славні світу учинки є свідками того.
 Не завітне троянда без терня рвачкого,
 Терня можна до гроту рівняти сталюого.
 Так, є грізне бажання корони в звитяжця,
 Тут не Сарданопалу, пестунцю, змагаться!
 О, як прикро і слава вздобляється кшталтом,
 Коли штурмом у вічність вдирається гвалтом!
 Тим Долива до слави постійно доходить.
 Буйноквітно й криваво вона розквітає,
 Вже їх три (хоч раніше одну) квітки має.
 Як то сталось у світі, скажіть мені, музи,
 Джерелом ви впоїлись таки Аретузи⁴⁵?
 Все знання вам у пам'ять вмістилось надійно:
 Що Паллас чинить в мирі, Беллона — у війнах.

^а Кончари — турецькі списи.

Петро Терлецький

Жив на зламі XVII—XVIII століть, у вісімдесятих роках
 XVII ст. навчавсь у Київській академії, потім перебував при
 дворі Б. Шереметьєва. Склав у його честь поетично-прозаїч-
 ний панегірик, у якому оспівав похід російсько-українського
 війська на турецькі фортеці в низів'ях Дніпра (1695). Писав
 польською мовою.

ІЗ КНИГИ: «СЛАВА ГЕРОІЧНИХ СПРАВ
 ЯСНОВЕЛЬМОЖНОГО ЙОГО МІЛОСТІ ПАНА
 БОРИСА ПЕТРОВИЧА ШЕРЕМЕТЬ»¹.
 БЕЗ МІСЦЯ ВИДАННЯ, 1695 РОКУ

ГВІРШ НА ГЕРБІ²

Завше левам значную оцінку давали,
 Адже вірно Короні вони слугували.
 Злате яблуко видно у лапі в одного,
 Значить це: нездоланна є сила у нього.
 Другий з голим мечем там також виступає,
 Він на Марсовім полі зағони збирає.
 Від звитяжницьких знаків така йде причина:
 У боях Шереметам бувають не новина.

I

Жорстким колись Батиєм гори потоптались
 Тих Київських Парнасів, внівеч розбивались,

А нині перемогу — над його насліддям
Несуть з Казикерману від Дніпра всеводдям.
Втішайсь: того причина Шеремет ділами,
І вдячні роксолани не лише словами.

Приходять із оршаком^а музи з Геліконом,
Двоплечистим верхів'ям віддають поклоном,
І милозвучні лютні голоси лунають,
Канцонами під сфери душі підіймають.

II

Пегасе, добуваєш з твердоскелля води,
Беллоні в битві спраглий твориш прохолоди.
Пий сам, бо хто залізо, може, засмакує,
Той у пугарах злотих канар^б зацукрує,
Як деколи говорять. Адже Марс у полі
З отрутних п'є шаварів^в і зі сліду в ролі^г.

III

Це звично: переможцям Тагу дари злоті,
Пактолі перлородні, Гангові^з пишноти
При хваленні зливати; Вікторе^д одважний,
Вельможний воеводо, я в дворі звитяжнім
Шафіри Гіпокренні люю і хризоліти^д —
Коштовностями замок і рубіном ситий.

^а Оршак — загін, почесний військовий супровід.

^б Канар — цукор з Канарських островів.

^в Шавари — можливо, шувар — лепеха, татарське зілля, аїр

^г Ролья — рілля.

^д Віктор — переможець (лат.)

IV

Луна голос у скелі, перегуки має,
Мило тож між горами луна залунає,
Голосних перемог це б'ються об Парнаси,
Аполлонові пущі, в скелі, ліси гласи.
Ідуть хвилі відлуння по всім океані,
По монархіях різних чуть їхне звучання.

V

Сильно ваша крилата слава вилітає,
Що собі нагадала, те і затіває.
Підніматися буде, ще вище полине,
Із летючим Пегасом, з'єднавшись, поплине.

VI

Там Словута оперся при Аслам-городі⁵,
В безконечних глибинах начинених бродить
Магометовим лупом, він б'ється у чисті
Біля Києва скелі Парнаські кремністі.
Повернувшись, б'є в берег, багатства бажає —
Єлісейські Поля^б теж, як Ніл, поїдає.

VII

Кого ж бо увінчають з Гелікону боги,
Ув'ють плющем зеленим Касталю відрогі?
Не тільки Ахіллесів, що їх працю знають,
І котрі між ліцеїв⁷ спочинку бажають.

* * *

Гей, Марсе, доблесті,
Твої хоробрості,
Рицарів відправи,
Кавалерів справи,
Хто б сьогодні з поля
Не привітав, воля
Чия б не була,
Оплесків не знала?
Звитяжству значному
Ускрізь голосному
В цілім океані
Славу несуть, Пане.
Хто б це героїчним
Ділам тим, величним
Високі колоси
Під небо підносив,
Капітольські трони,
Парламенту лони,
Театр неботичний
Під Емпір⁸ сферичний,
Ті замки чудові,
Маєтки спадкові,
Знані піраміди,
Славнії Колхіди,
Обеліски литі,
Злотом стовпи риті.
Не витримав слави
Кабінет злотавий?
Коли твоя міцність,
Славна героїчність
Перед цілим світом
Із добрим привітом —
Не мала ж бо слава,

На віки тривала!
Як нині вдаряли,
Ще краще засяли
Під хмари злетілі
Світові події.
Не знати країни,
Щоб про ті новини
Скрізь не говорили:
«Немале те діло!»

* * *

В житті грот лише єдина підпора,
Хто його любить, у неславі двору
Не бува; при ньому йдуть у маєстаті.
Поміж шарлати.
Щасливо рвуться до змагання в поле
Геркулесове, на Беллони ролі,
Тому на монархів йдуть роди давні,
На замки славні.
Мету хтось славному списом не сягає,
Збира обручки; другий виступає
На плаці — швидше хто сягне корони,
Захопить трони?
Один меч тільки золоті піраміди,
Булат похмурий поміж свята Ліди⁹
В театрі ставить — вічності колоси,
У небо зносить.
Хто тільки рушив крізь ріку криваву,
Пливе щасливо у відвічну славу,
На відпочинок до портів гонорних,
Золотодворних.
Тим шляхом ходять славні Шеремети,
В довкільнім світі є у них прикмети,

Беллоні їхня сила віддалася
В опіці Марса.
Не на арабських рудах побудують
Консистерію¹⁰ тим вікам фундують,
А на залізі, на єдиній сталі,
Тож і тривалі.
Од тих металів в них нема руїни,
Її в російській не знайти країні,
Полікратеса¹¹ щастя вони лічать
І одідичать.
Ніяк інакше у житті тривають,
Як груди вкуті у залізо мають,
Не золоті Таги, ні коштовні руди
Їм красять груди,
А ті военні арматурні лиски
І крицяні від заліза блиски,
Ті гострі гроти добре гартовані,
Випробувані.
Родину їхню за численну знають,
Її-бо списом цілим виміряють.
У руськім краї має свою славу,
Трима булаву.
Тож титулами славно збагатилась.
Ще й добрим ім'ям гідно укріпилась —
Все за криваві праці, свої поти,
Славні роботи.
Хто їх прославив всюди по країнах,
По всіх державах і малих родинах
За їх відваги, серце і чесноти
Рицарські цноти?
Ніхто їм інший навіки для слави
Не дав трофеїв, тільки Марс кривавий,
Булат і замки пишнії та дужі
Рідні потужні.
Як Беллерофонт¹² їх Пегас літає,
Безсмертна слава вгору підіймає.

В Емпіри, зводить у чини достойні,
Працею гойні.
Нарциси, рожі, що з землі зростають,
Стежки військові, шики собі мають,
Складають лаври, їх мечем рубали —
Марс сік чимало.
У тронах, що їх мали Ахіллеси,
Гектори славні, сильні Геркулеси,
За всі заслуги садять Шереметів
За їх прикмети.
А через роки літописці з'являть,
Поети в книгах написом прославлять
На мармурах і на дверях, усюди
По Троях будуть.
Це щоб у приклад для нащадків стати,
Як Македонський, вічно Русь вздобляти —
Ось як Беллона світом управляє
І розділяє.
О, насолода вчителем поставним,
Роського світу автором будь славним,
Хвалити Марса, укладати рими
В луні вторимі.
В тисячнім році, глянь на мадринесі^а
Про його дільність чутка йде за креси,
Зібрався легко в Марсове поле,
На бійні ролі
А в день святого царя Константина¹³
(Це не у цьому дивная новина),
Поганців стрівши, він щитом оружних,
В бою потужних,
В пень порубавши, не пустив нікого,
Засипав трупом¹ Марсову дорогу,
Поган багато, більша була сила —
То боже діло.

^а Мадринес — поле сторінки. У книзі поставлено рік 1694.

Значних старшин він полонив чотири
Відомих світу, знані ті шалвіри,
Вже й орація склалася урочно,
Таліє¹⁴, змовч-но!
Сімдесят узявши із двома вождями,
Дав інших смерті, що змагались з нами
Жостокосердно, поле вклавши ними,
Незліченими.
А Нурадина гонячи, султана,
В далекім краї йшовши на поганів,
Хоч невеликі з військом виклав праці,
Довгі мав плаці,
Дві ночі бігли, не кидавши поля,
Два дні їх гнали — це ж бо теж неволя:
Здоров'я тратив, щоб люд рятувати,
Відвоювати.
Бог (тішся!) працю сам тобі оцінить,
Марс героїчний люд з неволі звільнить,
Він незліченні відібрав полони,
Грає канцони.
Взяв їх сімнадцять, інші — у розгромі,
Ординців мужніх вельми осоромив.
Вони в неслав'ї перед воротами —
Перекоп'ами.
А річку Міюс¹⁵ кров'ю він обагрив,
На переправі на поганця вдарив,
Добув джерела з бісурманських карків,
Немало з барків^a.
Аж так спінили кров у бісурмана,
Що річка вийшла з берегів погана
І полилася, залила всі лози,
Брала й обози.
Змочила безліч в бісурман завоїв,
Галантерею, інші також строї.

^a Барки — плечі.

Звелівши смерті, щоби їх попрала,
Себе прибрала.
Джерел тут досить і не на одного
Вділив — до скону вистачить самого;
Бродивши стільки, всього там напнались,
Що аж залились.
Одні померли, а багато вмилось,
Також немало об каміння билось.
Вода забрала дух не у одного
Із порту того.
Гекторе, ти-бо доказав чимало,
У двір Нептуна щастя тобі впало.
Взяв ти по бідах і свою вигоду,
Як канар воду.

Дмитро Туптало

Народився в м. Макарові на Київщині (інші дані — в Києві) у грудні 1651 року в родині козацького сотника Сави Туптала. Світське ім'я — Данило. Учився спершу вдома, а в 1662—1665 роках у Київській колегії. В 1668 р. постригся в ченці в Київському Кирилівському монастирі, прийнявши ім'я Дмитра. З 1675 р. — ієроманах Густинського монастиря (біля м. Прилук), згодом жив у Чернігові, входячи в Чернігівський культурний осередок, Вільні, Слуцьку. З 1679 р. — в м. Батурині, але в 1683 р. бачимо його в Києво-Печерському монастирі, де він працював, складаючи свої знамениті «Четві-Мінеї». Знову повертається до Батурина (1686), а в 1692 р. — до Києва; був ігуменом інших монастирів. У 1702 р. його призначено ростовським митрополитом, після чого до його прізвища додалася прикладка Ростовський. Помер у Ростові 28 жовтня 1709 року. Автор багатьох релігійно-дидактичних книг, писав поезії, драми, склав літопис «від початку світобуття до Різдва Христового», залишив «Денні записки». Писав книжною українською та старослов'янською мовами.

ІЗ «КОМЕДІЇ НА ДЕНЬ РІЗДВА ХРИСТОВОГО», ДРУГА ПОЛОВИНА XVII СТОЛІТТЯ

ІПРО ЗОЛОТИЙ ТА ЗАЛІЗНИЙ ВІКИ

О мильна надія

Що, Натуро Людська, й чому нарікаєш,
Та ж бо ліпшої в світі від тебе немає,
Образ божий тримаєш і ним володієш,
Ліпотою й красою хіба не світлієш?
Все тобі впокорилося, що є на землі цій,
Що літає і ходить, і плаває в світі,
Все поклатось покірно в твої нині ноги,
Нарікати не варто, радій лише з того.

Н а т у р а

Все в мені покорилося, але смерті дана,
Бо в раю согрішила — печаль несказанна.

Н а д і я

Не відчаюйся, Натуро, на мене надійся,
Возведи свої очі, навкруг роздивися,
Певна будь: Золотий вік для тебе послужить,
Мир у брань не оберне і лук не натужить,
Любов, Тихість, Незлобність з тобою пребудуть,
А Фортуна і Радість незмінені будуть.

Н а т у р а

Коли так, то й чудово, печаль відганяю,
Веселюся я радо, танцюю і граю,
Золотий вік, Мир, Щастя і Радість навколо,
І не буде у серці печалі ніколи.

З о л о т и й в і к

Споглядай, о Натуро Людська, на маслину
І побачиш не війни, а мирну годину.

Л ю б о в

Я, Любов, цим союзом до тебе позвуся,
Мене маєш, усе ти візьмеш — прислужуся!

Т и х і с т ь

Хай у Тихості серце твоє веселіє,
Тож і виразка злобна у нім не боліє.

Н е з л о б н і с т ь

Із Незлоб'ям на тебе ніхто не постане,
Порадій, злоба люта тебе не поранить.

Р а д і с т ь

Вчуй солодкоголосу ти гру інструмента,
А почувеш, ніколи не визнаєш ляменту.

Ф о р т у н а

Пробувай, о Натуро, на радість багата,
Поки Коло Фортуни не спиниться раптом.

Н а т у р а

Доброденнії зараз часи наступили,
Чую радіснотворні пісні ваші милі,
Сталось так, як Надія колись провіщала,
З Золотим мені віком радіть обіцяла.

В Золотім віці рада я в надрах Фортуни,
Весели мене, Радість, наладь свої струни!
(Наладнує, тут і Міркування приходить.)

М і р к у в а н н я

Я вловила напевне вість несамовиту,
Через зміни і Радість ясну буде збито,
Подивися, як змінність все переплітає,
Тож біду доброденству уже посилає.
Вже, Надіє, тебе ця біда уловила,
Коли ти Міркування тверезе зломил.
Як Надія — омильна, чи ж не спокушають,
Чи ж словес лесих хіттю бува не хапають?
Вчуй, що вік той Залізний захоче сказати,
Золотий вік чи зможе йому протистати?
Противенці, поглянь, як війну сотворюють,
І побачиш, що Радість у Плач обертають.

З а л і з н и й в і к (До Любові.)

Що в Натурі Людській ти оце витворюєш?
Чи мене ти, міцнішу за себе, не знаєш?
Не утримаєш Звабу в правиці ти сушу,
Як залізную кулю свою раптом пушу?
Глянь: і золото, й залізо вдаряє однако,
Ти від мене не ліпша, тож віруй двояко:
Золотими часами людей уловляєш
В свої сіті, а що ти залізних не знаєш?
Я поєдную купно залізо і золото,
Нехай знає Натура, що золото — болото,
Тож союзу такого ніяк не розплести,
Ти вівіки зі мною життя будеш вести.

Б р а н ь

Ти на в'янучу маєш надію маслину,
Посічуть її Брані мечі в цю годину,
І не скажеш: «У мирі навік пробуваю!»
В самий корінь маслини меча забиваю.

Н е н а в и с т ь (До Любові.)

Чом, Любове, віщаєш життя усім любе,
Чи не знаєш, як легко деруть мої зуби?

Я р і с т ь (Зі стрілою до Тихості.)

Кажеш ти: через Тихість не буде ранима,
Але Ярість стрілою поранить видно.

З л о б а (До Незлобності.)

О Незлобо, навіщо Натуру звабляти?
Від вужа Злоби годі її врятувати,
Як жало в неповиннім ягнятї вгрузає,
Що із нього узяти, коли погибає.

П л а ч (До Радості.)

Свої, Радосте, струни усе ти ладнаєш,
А про плату сльозами чому забуваєш?
Радість — сладість? Плач платом^а тобі повертаю,
Що слізьми омочився, і струни вкриваю.

^а П л а т — хустина.

З а з д р і с т ь (До Фортуни, її мова про Коло.)

Перестань же, о Коло, точитися марно,
Ним Натура Людська заводиться дармо,
Не зламався ще крук мій, до пекла тручає —
Хай Натура Фортуни, яка є, пізнає.
Із Фортуни крутіння не матиме сили,
Бо не втримати Коло, яке покотили.

Н а т у р а

О проклятості лютість в марнотному світі,
Чи ж Облудній Надії ще й віру живити?
Чом думками ясними мене заповняла?
Я вже радість сьогодні на плач поміняла.
Коли Злоті Залізні віки побивають,
А маслину у брані мечем розсікають,
Усе змінне навколо, непевність при тому —
У житті моїм горе, прокляття у всьому.
Тож нічого від смерті правдивіш не знаю,
Гроба жду, а краси я вінець викидаю,
Йду, навколо печалі оточують, бідн.

В с і

За тобою, Натуро, ідем купно слідом.

С м е р т ь

Го! Го! Го! Пораділа я смерті Адама,
Царювала щасливо аж до Авраама¹,
А по тому і досі привільно царюю,
Над людським родом, сильна, постійно паную.
І царів, і князів я в свої кладу ноги,
Сильні воїни тліном стають в мене многі.

Всі бояться, бо всіх я цією косою
Підтинаю, як квіти у полі з росою.
Я і сильна, і славна — і так навик-віки,
Без остатку стравляю жінки й чоловіки.
Це Натура Людська належно пізнала,
Мою силу прозрівши, із трону устала,
З голови вінець красний вона ізтрутила,
І мені, застрашившись, його уручила.
На престол сяду, маю вінець той по праву,
Хай побачать у Смерті безсмертну славу.

Ж и т т я

О спинись, не торкайся людського ти трону,
Бо тобі не належить вдягати корону.
Я — Життя, тож приходжу людей оживляти
І на віки одвічні життям сподобляти.
Ну, а ти царювати не кидайсь без суду,
Іди геть, забирайся в ганьбі звідусюду,
Владу маю живити, також і мертвити,
Чи життю навик-віки, чи смерті вручити.

[МОНОЛОГ ВОРОЖНЕЧІ ЧИ ЗАЗДРОСТІ]

Ах! Люциперу горе і цілому пеклу,
Бо від Милості Бога зробилось нетепло!
За один лише помисл із неба скидають,
А людину за діло у небо справляють.
Що є ліпше: болото чи дух, може, чистий?
Ах, людина богує, а я — дух нечистий!
Звуся просто у світі, хоч як сотворилась,
То з архангельським ліком вінцем була крилась.
А людина — прах, попіл і порох розвійний,—
У наругу для мене знялась добродійно.
Що Люципер завзявся (щоб з богом зрівнятись),

Те людина, цей ворог, став ділом справляти.
Хай людина і грішна, а має відраду,
Ми ж навіки одвічні упали до аду.
Горе, горе! З'їдає отрута утробу,
Порох має покластись навіки до гробу!
Таж у наше житло їх, той порох, вселяють!
Горе, горе! Аж серце заздросно ридає.
Глянь, я горе солоджу, вбиваючи серце,
Гірка стану по втіхах у світі за все це.
Доки бог богом зветься, а пекло є пекло,
То отрутою пекло посію я терпко.
Заквітують посіви: забій, ворожнеча —
Тим плодом утолюся своїм кровотечно.
О Вулкане! Вулкане! Молю тебе ревно,
Нагостри мені зброї багато і певно,
Поспішіте на поміч, охитні Циклопи²!
Запаліть вогонь, Бронти! І куйте, Стеропи³!
Мечі, списи і пута, і стріли волю,—
У довколишні я їх країни розсію.
Сотворю лиття крові таке, наче море,
Не одному пошле меч гіркезнее горе,
Не в одну гострі списи ввіп'ються утробу,
Не один в ріці крові плистиме до гробу.
Буде тут і невишій з меча погибати,
Себе сам також буде мечем побирати,
І крізь сітку смертельну піде в пекла море,
О Медузи⁴, зціліте путро моє хворе!

Ц и к л о п и (Всі разом говорять.)

Вогонь розпаляєм,
Кувать починаєм,
Списи, пута треба
Медузо, для тебе!
Мечі, стріли тінні —

В довкільні країни!
Готуєм, гартуєм,
Тобі ми слугуєм.
Берися, Циклопе,
Куй міцно, Стеропе!
Й ти, Бронте! До речі
Служи Ворожнечі!

ІЗ «КОМЕДИЇ НА УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ»,
КІНЕЦЬ XVII — ПОЧАТОК XVIII СТОЛІТТЯ

СТОВП, ОГОРОДЖЕНИЙ ЩИТАМИ ⁵

Стовпе! Тисячощитно прикрашений всюди,
Тисячами ти тисяч восхвалений будеш,
Захисти нас од лютих отих агарянів ⁶,
І від інших невірних врятовуй поганів,
У містах і у селах всі моляться люди:
«Свята Діво! Стіною ти завше нам будеш!» [...]

Пі р н а ч М а р і ї н

Християн захиснице, Маріє, в підмогу
Захисти, воеводо, від ворога злого!
Щита має вояцтво від мене у брані,
Він — для тебе, а ти їм дай захист від рани!
Ти, небесного полку незламна царице,
Дай земному вождеві полків у десницю
Знак правління; смиренний, тобі улягаю
І просвічений рід весь в десницю вкладаю.
Це прийми і веди нас, міцна воеводо,
Руковідною ставши для нашого роду.

П р а п о р М а р і ї н

Воеводо-вибранко, що смерть подолала,
Ти-бо сином од пекла⁷ усіх позвільняла,
Ворогів тож іменням твоїм побивають,
Через мене знамення побідне з'являють.

Ш о л о м М а р і ї н

Візьми шолом, покривши усіх нас по праву,
Християн увінчавши на вічну славу.

Т р у б а

Благовісно, Маріє, своєю трубою
Зголоси Христа з неба скоріше собою.
Коли янгол на страшнім суді нам затрубить,
Умоли свого сина, хай нас не погубить.

М е ч М а р і ї н

Ти мечем многобожжя своїм розсікаєш,
Ворогів лютих наших страхом відганяєш,
Прийми меч, убивай ним поганих невірних,
Захисти християнство, усіх правовірних!..

Народився на Волині в шляхетській українській родині. Батько його, Богдан, був брацлавським скарбником, а сам він — брацлавським підстолеєм, а пізніше венденським підчашим. Був активним борцем за права українського народу в Польщі. В 1702 році дістався у Фастів до полковника Семена Палія і разом з ним готував визвольне повстання на Правобережжі. Був схоплений польсько-шляхетськими властями, коли віз прокламації із закликом до повстання, і за рішенням військового суду скараний на смерть у Луцьку 26 листопада 1702 року. Віршована книга Д. Братковського «Світ, розглянений по частинах» вийшла 1697 року в Кракові великим на той час тиражем — чотири тисячі примірників. Віршував польською мовою, пересипаною українськими словами.

ІЗ КНИГИ: «СВІТ, РОЗГЛЯНЕНИЙ ПО ЧАСТИНАХ».
КРАКІВ, 1697 РОКУ

ПОСПОЛИТЕ РУШЕННЯ^а

Немає грошей, так тяжко з жовніром,
Йдім воювати з соболім ковніром!
Є досить злота, але не рушаєм,
Грошей шкодуєм, за так битись маєм.
Биймося, тільки ж усі до одного,
Але ми блазня шукаєм дурного!
За себе буде, а другий за вдови,
За батька — третій, і полк наготові!
Та поки мазур пройде, не покине
Ні волосини у тебе, русине!

^а Посполите рушення — воєнне шляхетське ополчення.

Народивсь у 1672 році, учився в Києво-Могилянській академії, служив у Києві консисторським писарем Київської митрополії, потім у Полтавському полку і в генеральній канцелярії. З 1702 р. — генеральний писар. У 1709 р. перейшов на бік Карла XII й емігрував. У 1714 р. перебував у Молдавії, потім жив (до 1720 р.) у Швеції. У 1720 р. прибув до Польщі, де промешкав два роки й виїхав до Туреччини. Жив у Хотині, Семешкаві, а найдовше в Салоніках (до 1738 р.), по тому — в Чернівцях, Каушанах і Бухаресті. Переїхав згодом до Ясс, де й помер у 1742 р. Видав дві поетичні книжки: «Алцід російський», Вільно, 1695 і «Гіппомен Сармацький», Київ, 1698. Залишив після себе, окрім того, великий рукописний «Діаріуш подорожній» (виданий тільки частково в 1938 р.). Писав польською мовою.

ІЗ КНИГИ: «ГІППОМЕН САРМАЦЬКИЙ»¹.
КИЇВ, 1698 РОКУ

ТРИУМФАЛЬНИЙ ГІМН РОКСОЛАНСЬКИХ МУЗ

Ой мовчи, мовчи — моя там Ерата²
В славу амору^а строїть бандору,
Де Марс для чину Беллоні став братом,
В воєнній каші по боки наші бродить кривою,
У тім затопі трак^б по Європі шаста хвиляю.

^а А м о р — любов (лат.).

^б Т р а к — турок, людина з Тракії.

Ой мовчи, мовчи — як на Геліконі
 Гімни музи грають, миртом^а вінчають,
 Бузирис³ трацький збира на кров коні;
 Там гімн не чувся, де розгорнувся
 Марс в ескадроні —
 Змовкли музики, де вбивчо брика гнів у розгоні.
 Ой мовчи, мовчи — мудрі Пімплаїди⁴
 Дrajнять з Цістерни⁵ Парнас містерний⁶,
 Коли Беллона йде із Пропонтиди,
 Свої порони між кручі гонить; ах, Дніпрові,
 А чорні води жене у броди Босфорові.
 Ой мовчи, мовчи, потомку Лятони⁷,—
 Там на весілі грають, де по тілі
 Роськім танцює, жене трак загони.
 Змовч, змовч, Парнасе, коли в тім часі
 б'ють картани.
 Діла де виють, і стіни риють де погани.
 Ой мовчи, мовчи — там, де Гіменею⁸
 Венера в славу походні⁶ ставить,
 Весільні гімни чи ж грать при Орфеї⁹,
 Коли червона з гніву Беллона йде гуляти,
 Де кров лилася, Ідейські прикраси¹⁰
 й муз тра' гнати.
 Доки Венери кортежі прекрасні
 Скрушить стрілою Купідо ясною,
 То руський Градив поривно тим часом
 Звитязств достойних із лаврів гойних
 вінці сплітає,
 А молодь жвава трацькі криваво шиї ламає,
 Геть, гетьте, гімни, де Марс у роботі,
 А руські юнаки воєнні знаки
 Зводять і будять до рицарства й цноти.
 Булат як grimне, з коріння вирве мирт зелений,
^а Мирт — дерево з вічнозеленим листям, символ вірного кохання.
^б Походні — смолоскипи.

Гімнів не більша, де меч є лише кров'ю багрінний.
 Божик баштарду^а лучком-бо не гонить
 При матері власній, полон де жасний
 Дич бессарабська^б бере, лоб червонить.
 Змовкніть, ви, гімни, як Боот¹¹ зимний
 вже у кольчuzі,
 Трусить Тавриду, страшить Балтиду
 кров'ю в потузі.
 Наладжуй ліру в звитяжні пеани^в,
 Фебе, Таврики, де народ дикий,
 Альцід¹² російський візьме у кайдани.
 І Дарданелли попелом встелить він булавою,
 Алцід правдивий б'є нещадливо гідру у бою.
 Він дільним чином і гарним поскоком
 Іде на зброю в кривавім бою,
 Страшно потрусить не раз Перекопом,
 Його-бо справи у Книги слави впишуть віки,
 На Крим ходив він¹³ і скородив він трацькі ріки.
 Он Казикермен й Таванські зунти^г
 Роські потуги взяли¹⁴, а відьмуги
 З Лерни¹⁵-Стамбулу гнав у Трапезунти¹⁶.
 На славу вічну геть кровотічну хвилю зганяє,
 Йому-бо лаври встеляють маври, як бій вчиняє.
 Он бісурманські горді Енцелади¹⁷
 І Місяць зблідний, Гарпії¹⁸ з'їдлі
 Залізом крушить, товче лобом гади;
 При тім гетьмані тремтить в Дивані
 Махмет¹⁹ строгий,
 біжать ноги.
 Карк йому збили, руки зломали —
 Отож хрест лавром таки заквітує,
 Коли в Стамбулі засвищуть кулі —
 Там він Горгони²⁰ ординські звоює.

^а Баштарда — карета.
^б Дич бессарабська — татари з Білогородської орди.
^в Пеан — урочиста пісня Аполлону.
^г Зунти — фортеці.

ПАРАГОН^a

в Олімпі вікопомної слави Гіппомена Сармацького,
вельможного його милості пана Івана з Обідова
Обідовського, його царської пресвітлої милості
стольника з оглядом Марсової діяльності в молодім
віці і воєнні під Азов, Казикермен, Тавань експе-
диції, символічним нарисом з'явлений

Так, не в м'якеньких Слава є лабетах,
Ані в тирських²¹ матрацах,
а в Марсових завше працях,
Її не зшукати в Ляконських Таугетах²²,
Не в Сиціонській діброві,

із Антонієм в розмові
Де Клеопатра ладнала пестоти²³,
Не буде в Сабаті, в Песті,

де біля ніжної Вести
Еліз²⁴ вояцько сторонився цноти.
Бажаеш набути слави,

крізь прикрі Марса пиляви
І крізь війною биті Тразимени²⁵
Йди у безсмертну славу

крізь Марса хвилю криваву,
Здогониш Славу та не без карацени⁶.
Ціну той Слави пізнає, хто Арар перетинає

З Цирусом перським або з Мільтіадом²⁶.
Там крізь густі алебарди, де Слави тверда влада,

Ідуть рицарським при Беллоні ладом.
Це відвага Леоніда бере славу у Персиди,

Коли крізь тісні входить Термопіли²⁷,
Коли Марса бронь вдягає, мечем голови стинає
Епамінонд²⁸, що упився від сили.

^a Парагон — змагання.

⁶ Карацена — кольчуга, панцир.

Його слава й досі лише;

той же славу геть покине,
Хто у багаті пірнув Тапробани²⁹,
Бо не на оздоби золоті чи лідійські рудокопні
Купують Славу — на відкриті рани.
Йди крізь Альпи, скелі різні,

Ганнібала славу візьмеш,
Іди крізь Канни, в римській крові злиті³⁰,
Із Альцідом разом скоком на семиголові смоки,
Як хочеш славу Гадеса³¹ схопити.
Забудь Парнаські лаври,

у Тесальські ти Кентаври³²
Втопи сталь бійну в їхнє тіло мстиво,
Та ж бо лавр у кўпрес змінить,

хто із Марсом не запінить,
С Сарданапалом не подба про жниво.
Тріумфальні пожинає лаври той, хто вирушає
Проти Циклопів і котрий Пітона

На смерть укладає труном,
то ж бо Гесперійським лупом³³
Володіти тому, з ким у кроці Беллона
Крізь гармати йти воліє

і крізь триголові змії —
І садить потім у безсмертній славі.
Та прикрі, повір, до Слави стежки;

хто ж до бігу жвавий,
Слави сягає в Фарсалійській³⁴ тісняві.
З'явіте стіни дельфіські³⁵,

як Сципіо сміло пунійські
Спінені кров'ю турніри проводив³⁶,
Як у порт слави відвічний

ішов Ахілл войовничий,
Поки поміж Дам стигійських³⁷ не входив,
Поки з греком Аулідом³⁸

й бездорожну Пропонтиду
В панцирі кутім з Аяксом³⁹ не звідав,

Крізь Харібди ⁴⁰ йшов, тривоги

до острова золотого.

Аби стать славним, як Язон в колхидів ⁴¹.

Бажаеш дістать похвалу,

йди туди, де хвилі валом

Гострим тридентом ^a Нептун сильно рушить,
Де Градив у бою ходить Вулканові лама глоди

І Геркулес де лібійських левів душить,
Де похватна хіть Тезея в Лабіринту галереях.

Щоб у завитім крітськiм чорторі
Дивородні Мінотаври подолать ⁴² збирати лаври,

Меч свій рухливий утопивши в шиї.

Знай, що крізь лідійські готи

хвально в славу ідуть цноти.

Крізь страшні звірі й густі ескадрони,

Розламавши баталію, мстива криця кривцю сіє

Там, де гарчить Марс холерно з розгону.

Йдіте, йдіте, кому мила Слава, кого кров поїла,

Крізь мечі йдіте зі своєї охоти,

Кого вабить крізь невчаси,

мужністю крушіть тараси ⁶.

Вічність сама вам відчинить ворота.

Гінці слави, що не возять

по летеїській злій дорозі ⁴³,

Крізь кременисті проходьте Ітаки ⁴⁴,

Хто тим шляхом йде, простує,

тому слава приготує

Тії колоси, в яких вічні знаки.

Ти, Обідовський в юних літах, знати,

Вже таку ціну береш ти, що Марс у свої карети

^a Тридент — тризубець.

⁶ Тараси — перепони, завали.

Садить завчасу, вабить до булату.

Тобі милий шлях пилявний,

йдеш із Гектором ⁴⁵ до слави,

Ахілл де бурить мужній сміло Трою.

Де Беллона лавр твої садить,

дільність там твою провадить

Під шишак ^a смілий і під кріпку зброю.

З Клавдієм ти у Метаври ⁴⁶ йдеш,

збираєш слави лаври,

Знать із коліски Марс мужнім був духом

Тобі груди сміло зводив,

тож ідеш в криваві броди,

А чи Люціна ⁴⁷ вгортала в пелюхи.

І Беллона на ті цноти віщувала, що в роботі

Марсовій будеш, Аврелію другий ⁴⁸,

Тож на бессарабські січі ворогові став у вічі,

Бісурманській взяв Дніпрові струги ⁶,

Мочиш ними за Евксином ⁴⁹ дільним,

славним своїм чином,

Як тобі щастя й наворожило

Й твоїй Кассандрі ⁵⁰, як цноти

в трацькі вели Епіроти ⁵¹,

Коли Меотіс ⁵² болотом спінило.

На азовські Філіпіки ⁵³

йшли в самі ординські шики,

Де мечем Конни воскресили сповна,

Береги донські доволі і сніги сцитійські ^в в полі

Скажуть: на трацьку ходив Тизифону.

Як у лютий компанії Альцід оттоманські змії

Лобом товк, бивши оту семиголову,

^a Шишак — шолом.

⁶ Струги — течії.

^в Сцитійські — скифські.

Так то геній небувалий вічної шука похвали.
Він і в Ціммери⁵⁴ йти з Марсом готовий.
Бездорожні Симплегади⁵⁵

рицарським проходить ладом.
Кого в гартовнім строї Беллона
Вабить збройно в міцні зунти
на гетицькі Трапезунти.

І в тобі дільність, що цнотами повна
На бістонські⁵⁶ Бузириди

підє мужньо в Пропонтиди.
Б'ючи із Марсом кавказькі народи.
Тут таванські Тразимени,

також ви, Казикермени.
Котрі обліли Дніпра чорні води,
Свідчіть: Ганнібал це новий, Обідовський,
трацькі знову

Шики громив був ординськії мужньо.
Пробивсь, як алебарди

свої під обоз зі зради
Гордий народ той підніс, то оружно
Скочив, певний себе, скопом

він на кримській Циклопи,
Начє перунні Йовиш⁵⁷ кинув стріли,
Тож продершись через хмари,

крушить Татри, як кошари,
Або в лібійській ямі, роз'ятрілий
Лев молосом^a вітроногим, рветься,
пала гнівом строгим.

Доки він трупом не втішиться рваним,
Так і Нотус ув окові рве кайдани Аеллові⁵⁸,
Злітає стрімом непогамованним.
А тим часом бідний Тихіс⁵⁹

на галері терпить лихо.
Орел же котрий, в скелях сховок має.

^a Молос — мисливський пес.

Облов здаля свій побачить і польоту час означить —

Гонить стрімливо і жертву хапає.
Ти той перун, власне, Йване,

на бісурман ти насланя,
Знати, Беллона до тебе прихильна.
Бо в Казикерменські шанці

не змогли ввійти поганці,
Де був над військом регімент^a твій пильний.
І хоч трак бив поронами

в Дніпровський берег без тями,
Тавань хотівши в мундштук знову вправить,
Але як була стрілою гідра прошита стрімкою,
Назад подався гордий, вже без слави.

Марс роський у нагороду
військ собі взяв їхніх шкоду,
Знаю, й надалі змії стримає вальність,
Бо хрест гетьманський це сповнить,

що Дніпро кров'ю наповнить
Бістонський Піррус⁶⁰, а Місяць зухвалий

Згасить темнії іскриська,
коли вождь Планети⁶¹ зблизька

Фебовим світлом порве ті роздуті
Роги. Тож нехай затихне

трак кожушний, бо притисне
Дільність гетьманська ті думи отрутні.
Одним його шаблі кроєм

гордий лоб впаде з завоєм,
У бій полетить шалений, Обідовських хвацько
Яким вдарить на Родопи⁶² трацькі.

О не зупиняй роботу Марсову, світ бо у злоті
Буде тебе бачить на віки потомні,
Градив тебе лиском строгим

вабить на прикрі дороги

^a Регімент — начало, командування.

Славу ловити. Чим хвалилась уповні
Пишна Мемфіс⁶³, ті структури
твого чину аж в Актурі⁶⁴

Не один ментор^a уславить, Іване,
Як диявольські намети кров'ю обіллє там, де ти
Мстивий меч всадиш таки в бісурмані.
І Пракситель⁶⁵ заясніє, де Махмет дурний шаліє,
Стануть колоси, а слава з Європи
Гербових Орлів пізнавши, їх в реєстри записавши.
Аж за далекі занесе Долопи⁶⁶.

^a Ментор — скульптор-карбівник.

П О Е З І Я
XVIII ^{поч.} XIX
СТОЛІТЬ

Йосип Дашкевич

Вчився на початку XVIII століття в Київській академії і, як студент класу поезики, під керівництвом поета, професора академії Іларіона Ярошевицького взяв участь у складанні колективної декламації (від імені 29 студентів) польською мовою: «Про геній святої Катерини».

З ДЕКЛАМАЦІЇ: «ПРО ГЕНІЙ СВЯТОЇ КАТЕРИНИ»,
1703—1704 РОКИ

Ц і с а р

Де повернуся, всюди рукою
Славу з'явлю, не наслідую Трою.
Десятиліття війна шумить дужа
В краю моему, а нас не подужа.
Хоч Александер прийшов би з військами,
Пам'ять його погребли б із кістками.
Буду ізвідси з булатом Беллони
Я воювати ворожі сторони.
Нахвалки чинять — це значить, що лізуть
Проти богів, тож дамо їх залізу.
Прошу пораду звістите, панове:
Як далі діять, скажіть своє слово.

С е н а т о р п е р ш и й

Всі добре знають, як цісарська лине
Слава у світі — ніколи не гине.
Цісарські квітнуть розкішно клейноти;

Квітнути будуть, поки Титан злотий
З неба завбачно буде світити
Світу, аж поки прийде час гасити.
Зараз богам всімцім я офіру
Раджу подати, шануючи віру.

Сенатор другий

Міцно булатом хвала небувала,
В себе в компуті^а навік записала.
Цісарські цноти й одважні справи
Паллас у книги заводить для слави.
Та на одне лиш в житті подивляєм:
Чом це віддавна таке не вчиняєм —
Сильні богове належно не славим,
Що за причина? Такого не тямим.

Сенатор третій

Цілий світ бачить, що цісарські трони,
Рицарю, знесло в небесній гони.
З силою бога Ерміра¹ значною
Жити не буде тривога з тобою.
За ту зичливість, що бог проявляє,
Даймо офіру, хай з неба сприяє.

Сенатор четвертий

У пурпурі той лиш надійно блискоче;
Кого Беллона вдягнути захоче.
Йй полюбивсь ти, високий королю!
Марс богів раду в воєнному полю
Виконав, отже, великії маєм
Жертви послати богам за звичаєм.

^а Компут — розпис податків, тут — книга запису.

Сенатор п'ятий

Вота^а загальні, наш царю, з'являють
І одностайно таке відміряють:
Здавна офіри богам віддавали,
Треба давати, щоб гнів не тримали.
Тож дай наказа відважним воякам,
Хай дари славним приносять юнакам.

Сенатор шостий

За таке щастя в воєнній потребі,
Царю відважний, ми просимо в тебе,
Хай за звичаєм твої капелани,
З божої ласки помазані в сани,
Бога Ерміра до нас закликають.
Що його люди шанібно кохають!
Хай твоя слава ясніє повсюди,
Поки вік злотий Сатурновий буде!

Жерці

Тобі офіра і наша віра,
Ми подаємо, обіт пошлемо,
Ерміре славний, для світу явний:
Щастя цареві, богатиреві,
Військам Беллони на всі сторони
Ворожу силу дай бити сміло!

^а Вота — голоси.

Феофан Прокопович

Світське ім'я — Єлеазар. Народився 1681 року в Києві в купецькій родині. Закінчив Києво-Могилянський колегіум і єзуїтський колегіум святого Афанасія в Римі. Повернувшись до Києва (1704), став викладачем в академії. Був ігуменом Братського монастиря і ректором Київської академії (1711). У 1716 році його запросив у Петербург Петро I. Був псковським єпископом, а пізніше новгородським архієпископом та членом Синоду. Став головним помічником Петра I в справах православної церкви, сприяв його реформам. Помер 8 вересня 1736 року. Був видатним філософом свого часу, залишив ряд філософських трактатів. Написав віршовану драму «Володимир», низку поетичних, історичних, педагогічних та релігійних творів. Віршував латинською, польською, українською та наближеною до російської мовами.

З ДРАМИ: «ВОЛОДИМИР», 1705 РОКУ

ХОР

Андрій-апостол¹ з янголами

Нині день засвітився — о радість премнога!
День прийшов і звістився для мене від бога.
Так, це світло, що духом прислати видимо
Обіцяв тобі, Києве, граде любимий!
Був у тьмі ти раніше, хоча перед миром
Світлим ділом преславний, але ще кумирам
Темним ти покорявся, чорнів у безвір'ї,

Отож, світлом себе ти осяй невичірнім!
Але де я? Що бачу? Які іще літа,
Царю вічний, розкриєш? Он світло від світла,
Бачу, множитися вельми, отак-то спочатку
З гір струмочок стікає, але наостатку
Він, із іншими злившись, з'єднавши ручаї
Вже широким потоком тече. Я вбачаю
Таке чудо у славі твоїй, граде божий,
А на мучених крові в тобі ростуть рожі.
Борис, Гліб — оце віття коріння святого.
Лютість! Брата мече біс² проклятого того;
Уже, бачу, він списа й ножа вибирає,
Але радуйся, граде! Лише прикрашає
Ця скорбота твій образ. А це що, о дивне
Чудо! Гори від півдня! Он світло розливне
І велике з'явилося. Отак з сивиною,
Мужі чесні, з'явилися ви переді мною,
І не криє земля вас, що творите там ви?
В світлі двох убачаю, один з одним стали,
Бачу, риєте пильно глибокі ями
Пересохлими з посту своїми руками³.
Скільки люду приходять з країв різних, многих!
І князі славородні — о чудо! — в убогих
Старців хочуть багатства набрати. Я чесних
Бачу лиць тут чимало. Не тільки з небесних
Сфер виходить те світло, як із печер темних.
Ти-бо, Русіє, небо у прірвах підземних!
Гори Київські, отже, збирають безцінну
Утвар ізвідусюди. Я скрізь добродійну
Красоту бачу, наче вінці дорогії,
Бісері по всіх горах — це храми святії.
Але горе! О царю, гнівливість притримай!
Що за хрещення? Страх і мечі нещадимі!
Граде, гнів це великий отой вогнепальний
Божий суд? Знаю, будеш од того печальний
Бо якомусь Батию подасть меч огненний,

Ним поглумлений будеш і ним посіченний.
Цвіт людей упаде-бо і швидко зів'яне,
Та не будеш забутий дорешти, возстанеш,
Богом вибраний, встанеш, подасть бог віднову,
Поверне доброгу і прославишся знову.
Сьомий вік тебе, граде, світила премногі
В золотій колісниці провозять од бога.
Мужів мудрих я бачу учительних, сильних,
Прехоробрих у бранях і багатодільних.
Серед них два найбільші великі світила
Сяють ясно. Волоссям один побілілий,
Золота йому митра сивини пречесні
Прикрашає⁴; у другім знаменні небесні
Бачу риси: там зорі і місяць з собою
Поєдналися разом з рвучкою стрілою⁵
О російська церкво! Тобі безліч світла
Від світил цих прибуде у нашії літа.
Бачу: другий вояцьку броню міцну має,
Полум'яний увесь він, натхненно палає
Гнівом. Зрю я: он купні полки отак многі
Зловорожі страхає, ламає їм роги.
Бачу й се: Махомета ворожії гради,
Трясучись, упадають — не мають відроди⁶.
Лев якийсь роз'ятрився⁷ на сильного мужа,
Гострить кігті, та ярість твоя не подужа,
Звіре гордий! Поспішно, о вожде великий,
Йди поспішно, і буде жорстокий і дикий
Хижий звір той роздертий од тебе небавом,
Ну, а ти наречешся Самсоном⁸ преславно.
Та у мене для цього оружжя прохаєш,
Нащо? Та ж благородство в щиті своїм маєш —
Хрест господній, аби на усі супостати
Буть страшним. Так, гадаю, він хоче сказати:
«Твоїм воїном бути зволяє, Андрію,
Цар Петро⁹, допомоги від тебе волію!»
Посприяй, оружжиче! Сприяй, вожде міцний,

Чим спроможний, тим буду для тебе помічний.
Ну, а це що за образ за ним поспішає?
Видно обрис наступний, його ж бо являє
Передбачення боже! Численне й чудесне
Я видовисько бачу. Тут рівнонебесний
Монастир є Печерський, камінні стіни
Вивишає¹⁰, а потім в своїй повній тіні
Розгортає намета, намет світла повний —
Це Маріїне житло, осідок духовний¹¹.
Інше чудо явилось: забутий віддавна,
Мов його не було, що є безпідставно,
Он престол, що валявся — переяславський — долі,
Постає вельми красно, й на тому престолі
Вже посаджено мужа¹², а він доброчинний,
Древнім пастирям ревним він, ревний, подібний.
Ось численні доми я помітив стяті,
А з усього найліпше видовище зрію:
Дім учений виводять¹³. О, днів тих блаженних,
О Росіє! Та ж скільки мужів доброденних
Дім цей створить. Над ними, будовами тими,
Цих хоромин зиждатель Іван всеславимий¹⁴,
Мов накреслений, мріє. О боже великий,
Ти відкрий мені радість і світло, мов ріки,
Хай на мене поллюються! Дай міцність і силу,
Дай тривалість до того, дай всякому ділу
Ти сприятливий успіх і брань дай побідну;
І здоров'я, державу, і тишу безбідну
Дай обранцю твоєму, Петрові-цареві,
Вірноносному також Івану-вождеві.

ЕПІНІКІОН

або ж звитяжна пісня з нагоди
тієї ж славної перемоги¹⁵

От коли нам пристало хвалу забажати
Ту, багатоголосу, оскільки не здатен
Золотий римотворний орган оспівати
Невимовную радість, і слів не дібрати
Красномовцям удатним! О боже могутній,
Крик і плач нашій чулий сьогодні почув ти,
Ще не маєш бажання нас зовсім прогнати!
Перемога! Здолали врага-супостата,
Узяв кару відступник і ворог Вітчизни¹⁶,
Вже гряде мир веселий, вернувся безслізний
І здоров'я безбідно веде за собою.
Вже і день он прекрасно цвіте добротою,
Нам численні сонце проміння спускає,
Польова квітка вроду до нас обертає.
Із яким прийде видом звитяга святая
І прокляті голови в крові поховає,
Розкажи, гучна славо! По цілому світі
Рознеси велегласні врочисті вісті!

Вже війна починала підряд рік десятій
(Так війна і Троянська)¹⁷, як ворог проклятий
У вітчизні знайшовся, жорстокий, жахливий,
Що примножив був силу полчиськом зрадливим,
Тоді бог всемогутній із неба поглянув,
Взяв людей під опіку, не стерпів оману
Єресі, що на вірних іде налягати.
«Марно, — каже, — ворожі наклéпи складати,
Не допоможе-бо лютість і трута звірина,
Не здолати їм церкви і християнина.
Хай тобі навіть зрадник в підмогу постане,
Начувайся, о свію^а, моя сила знана,

^а С в і й — швед.

Вона пекло повергне, і на полі брані
Із Петром буде, визнаєм, впаде хто чи встане!»
Це сказав, щоб улити жорстокої люті
У серця супостатські, щоб гордість роздути, —
Як колись фараона, взяла була пиха, —
Щоб і їм завдало це біди достолиха.
Бо повірив: з твердої руди ти створився
У стигійській водиці при тому умився,
Тож не можна ніколи поранитись тілу —
Аж таку ці безумці в собі бачать силу.

А полкам православним бог допомагає,
Дає щит непорушний і міць уливає,
У серця проникає, в думки потаємні;
Коли страх огортає, коли жах даремний,
Яра лютість, то згоди таємно бажає,
Заспокоює, духом при тому єднає,
Згуртовує в любові, вселяє і твердість,
Не безбожну відвагу, не жорстокосердність,
Щоби воїн поклався не на лук — на бога,
Не на смертну силу вояцтва значного.
Підготовлює серце до смертного бою, —
Царів славо, о Петре! — наповня снагою,
Своєчасні й доречні дає він совіти,
Перемогу пророчить, являє обіти.

Коли обом країнам бог-отець високий
Такі накреслив долі і коли жорстокий
Марс почав те чи інше в житті похваляти
Скоробіжно, як вітер подібно, до раті,
Полки кинулись раптом: того веде віра
І Вітчизна кохана, а тих-бо без міри
Розпалив біс ярóсний¹⁸, голодний до крові,
Летить швед, а з ним зрадник скаженоголовий.
Куди з духом бісівським біжиш без упину,
Ганьбо нашого віку, диявольський сину?
Ти на батька, Вітчизну посмів меч підняти,
О схи́дяче плем'я! О нелюде клятий!

Забув отчу любов ти! Посмів поганьбити
Тверде правило світу! Добро погубив ти
Дуже скорий до кари, повільний до діла.
О летить же щодуху, щоб кара наспіла!
Але ж і тут мінливий злий зрадник з'явився,
Царю і Марсу зрадив, а коли відкрився
Терен бою страшного, не лише ступити
Зміг у ратний вогонь він, але й подивитись
Не насмілюся, сором прийняв замість рани,
Непостійний у вірі, тремтливий у брані.
Подивись: швед нахабний вже міццю своєю
Поступився Росії, боровшись із нею.

Запалало все поле, пішли блискотати
Лискавиці численні, не можна зрівняти
З морським шумом, як вітер об вітер вдаряє
Чи як грім з оболоків страшно лунає —
Стрілянина гарматна з воанням і страхом,
День померкнув у димі, замішаний з прахом,
Страшний блискіт повсюди, страшний і великий
Град спадає залізний, та жах огнеликий
Сил хоробрих Росії повік не здолає —
Не боїться він смерті і смерть зневажає.
Та коли ти, о царю, показуєш доблесть
У вогні серед диму, втрачає хоробрість
І тремтить увесь листом — не хочеться вою
Аби цар їх єдиний поклав головою.
Але бог не допустить до страти такої;
Бог могутній для цього своєю рукою
Щит поставив цареві (у скрутну хвилину
Гради й царства у захист бере від загину),
І на голову царську й на царській сили
У бою посилає бездільні стріли.
Швед в одну лише вірить свою власну зброю,
Але гине він смертю нараз вогняною.
Трупи землю встеляють, кров ллється повсюди
У полках супротивних все меншає люду

І недовготривала зробилась хиткою
Їхня ця перевага. Блаженство від бою!
Це ти, царю могутній, врага ізнеможив,
Розтрошив його, збивши поріддя вороже.
О день найщасливіший! Чи зможе натхненний
Чийсь язик оспівати день благословенний?
Поле вбитими вкрили — ворожий рід лютий,
Що на голови наші хотів посягнути!
Що сказати про воїв в полон нині взятих,
Про трофеї, знамена і броні багаті?
А коли б супостат цей прийшов на розмову
Та згодився вернути свої блага знову,
Склавши з нами угоду, то інших на крилах
Страх підніс би чимдужче.

Поменшала сила
І у лева, численні міста не стрясає,
А у хашах віради, тікавши, шукає.
Утікаєш ти, звіре, покритий ганьбою,
І хвостом замітаєш сліди за собою.
Із яким торжеством-бо,

із чим зрівнять можна
Перемогу? Й тебе ж бо, володарю можний,
Як вдарує Росія і як оспівати
Тебе зможе й прославить? Бо свія здолати —
Дивне діло нечасто таке і бувало,
Його в повістях всюди і скрізь прославляли.
А коли у Вітчизні війна почалася
І до ворога зрадник коли приєднався,
І коли кликав інші віддавна ворожі
Царству роди, злучивши усіх їх негоже,
То постали помовки від того між люду
І земля, наче море, здригнулася всюду —
Піднеслися при тому ворожі роги,
А для тебе невчаси й труди важкі з того.
Полки треба на безліч частин розділяти
І міста беззахисні при тім укріпляти,

Ремство скрізь ускромляти

і пильно тримати
Рубежі, ворогів двох сітки пізнавати.
Але вистояв в тому (Безсмертна славо!),
Переміг супостата! А швед величавий
Відчув сповна поразку, коли упав ницьма,
Коли царська сильно побила десниця.
Вона мов лискавіця, його побиває,
Його Фаєтонова¹⁹ погибель чекає.
Тож прийми, мужній царю, вінок цей побідний,
Силу теж, у тобі Марс оцей многобідний
У нутрі, сотрясає трудом безнастанним,
Оновляй торжеством цим себе вельми славним.
Міста стануть в долоні плескати на чутку,
Пройде стіни й ворота цей глас явний хутко,
Нині маєш ти славу, що рівна державі
Й титла^a більші за царські — бо чесні і славні.

Ти оспіваний будеш в піснях небувалих,
Заспіва і весельник на морі удалий,
На горбі подорожній під час відпочинку,
І, зібравши онуків, дідусь у будинку
Розповість про змагання, своїми очима
Все те бачив, тож внуки захопляться ними.
Мало того: ця звістка у інші держави
Християнські долине, додасть тобі слави.
Хто почує, той сумнів уже буде мати,
Страх до сили твоєї почне відчувати,
Всі захочуть дружити і миру шукати,
Зарікаючись Марса руського чіпати.
Бог, який дав блаженство усім нам з тобою,
Нехай царським здоров'ям і днів довготою
Подає нам наснагу і поміч побідну
Виділяє, щоб збити ворожу ехидну.

^a Титла — тут титули.

Що святих кров спивала, її ж бо убити
Бог дав зброю, і зміг ти її сокрушити —
Оті варварські тюрми і ярма безмірні,
Щоб від довгих узилищ спасти народ вірний.
Дай же боже, щоб тріумф оцей завершив ти,
Золотий хрест на стінах Сіонських²⁰ прибив ти.

з РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ
XVIII СТОЛІТТЯ

ЗА МОГИЛОЮ РЯБОЮ

За Могилою Рябою,
над рікою Прутовою
було військо в страшнім бою²¹.
В день недільний ополудні
стався нам час вельми трудний,
прийшов турчин многолюдний,
Пошли навстріч козацькій,
пошли полки волоській,
пошли зағони донській.
Легкий воїн ділав много,
да что був числа малого,
не одняв міста лихого.
Появ-то був город близький,
врагам добрий, бо був низький,
дав би на вас постріл різкий.
Прийшли на Прут каламутний,
тут же то був бій окрутний,
тут же то був нам час смутний.
Стали рядом уступати,
іншого міста іскати,
а не всеє пропадати.

Скоро померк день недільний,
аж но російській сили
на одворот заgrimіли.
Страшно grimлять і облоки,
да страшний там Марс жорстокий
grimів на весь плац широкий.
Зоря з моря виходила,
аж но поганська сила
в тил з обозу зашуміла.
Всю ніч стуки, всю ніч крики,
Всю ніч огонь превеликий,
Во всю ніч там Марс йшов дикий.
А скоро ніч уступила,
большая злість наступила,
вся армата заgrimіла.
Немалий час там стріляно,
аж не скоро заказано,
Не судив бог християнства
«На мир, на мир!»— закричано,
освободить од поганства,
еще не дав збить поганства.
Магомете, Христів враже,
да что дальший час покаже,
кто од чийх рук поляже.

Анонім

«ВІНЕЦЬ ПЕРЕМОГИ», ЛЬВІВ, 1709 РОКУ

[Панегірик
Олександрю Даниловичу Меншикову]

ПОХВАЛА

1

Сходься місто усе — така в нас є година,
Глянь на князя з князів, правовірного сина.
Не дивуймось: таких звикли славить за славних,
Що шляхетні й міцні і у вірі, і в бранях.

2

Російському не треба леву дримати,
Де Орел вашій крила стане простирати,
Зі свого він ложа рано хай устане,
Коли вість чолом мужу ударяти стане.

3

Великий — Олександр², до нього ти рівний,
Хоробрістю своєю до нього подібний,
Кого поставить вище у славі, не знаю,
Хоробрість-бо однаким ім'ям вас єднає.

4

Змагання є велике, велика і слава,
 У книзі цій великій зрять мужа по праву.
 Князів-бо є багато, але не бувало,
 Щоб по-вояцьки вмерти у битвах бажали.

5

Один ти непобідний у серці дух маєш,
 Страху-бо від ворожих полків ти не знаєш,
 Це саме ворогове посвідчать собою,
 Котрі йдуть проти тебе й Росії війною³.

6

Достойно отим саном⁴ тебе вшанували,
 Що людям лиш великим його подавали,
 Бо мужність — це є ступінь, його ж бо рівняють
 До сану, і до слави ворота вчиняють.

7

Нарешті переможець над тими явився
 Із котрими щасливо нечасто хтось бився⁵.
 Тож вінчаним цим ділом уже тебе знаєм,
 Одначе вінцем більшим вінчати дерзаєм.

8

Не погордуєш, знаєм, од нас це прийняти,
 Бо честь собі належну од всіх звик приймати,
 Вінець не з сільських квітів тобі заплітаєм,
 Його від найвірніших сердець уручаєм.

Краснії музи Парнас покидайте
 І Гелікон нам сюди подавайте,
 В струни, тимпани, у гуслі вдаряйте,
 Вірші співайте.

Се від гір Львівських імла відступає,
 Там нове сонце яскраво сіяє,
 І більше сонця з'явилося світило
 Та й осінило.

Місця немає у граді й малого,
 Щоби тінь скорбна лишилась із чогось,
 Всюди-бо світло злотисте сіяє,
 Тьму проганяє.

Князь Олександр, син Данилів великий,
 Місту створив день усім ясноликий,
 Юний, старий-бо його зрять бажане —
 Це собі й має.

Всім князь приступний, повсюди буває,
 І щоб дивились, не забороняє,
 З себе не хоче з'являть дворянина
 Гордого сина.

Марно Лікурга⁶, що греками правив,
 Марно Помпея⁷, що в Римі мав славу,
 Класти у спогад. Є тут безумовний
 Син Білліони.

Тепла ще кров є на нім супостата,
 Царського він-бо розбив був Полата⁸,
 З духом хоробрим в нім зрим Гедеона⁹,
 Зрим і Самсона.¹⁰

Даниїл губи левам затискає¹⁰,
 Лева Даниїл син геть проганяє —
 Шведа, що левом північним назвали,
 Сильно погналі¹¹.

Лев же російський себе присмирляє,
 Бо левів добре смирителя знає.

Той лев страшиться ще більше за звірів
Княжих жовнів.
Красна річ вельми: в чужім йому краю
Більш за гетьманів його поважають,
Наче у рідних містах проживає,
Всіх покоряє.
Це ж бо про тебе усі повідають,
Руськії музи тебе прославляють,
Йди в силу більшу за інші сили.
Сип з глав могили.

*ДУКС^а ПЕРЕДАЄ СВОІМ ВОЯМ
МУЖНІСТЬ І ТРУД ВОЄННИЙ, ПОБУДЖУЮЧИ ІХ
ДО ХОРОБРОСТІ ТА ПОДВИГУ*

Діаманту рівную у ціні людину
Легше відшукати нам, не таку єдину,
Як хоробрий муж оцей — годі розказати
Й мудрому про нього тут ані написати.
Слава і багатство-бо в світі перехідні,
Скиптри, діадеми всі золотом оздібні —
Все є в руках сильного, тож не потребує.
Так воно і в воїнстві: тільки-но воює,
То в його обладі є царськії палати,
Царі, гради славні і міста багаті.
Так, природа всім речам межі покладає,
Лише сила воїнська того ані знає;
Воїн межі сам собі виставляє в світі,
Списом добре в ділі тим вміє пособити,
Наче риба плаває у воді свобідно,
Так хоробрий з копієм дружить очевидно.
Праг є камінь, стіни всі мармурові — також,
Добрий воїн скрізь пройде тут і там однако,

Мов бджілки трудящії все і скрізь літають,
В славу вічну члени всі працю собі мають.
Забува про тіло він: груди голі ставить,
Смокче землю, як щільник, певологу навіть.
Ложем йому теж земля, а коли лягає,
То не небо, а палац собі світлий має.
Так живе-бо: меч, вогонь, морок і темниця,
Смерть життя солодшою воїнові зрється.
Куситься іти на зло, мужньо виступати,
Хтось подумав би: у нім щось од бога знати.
Він не плаче на ту кров, котру проливає,
Хто за мужем краплі сліз ходить та збирає?
Відкидає користі, голови громадить,
І зі складених голів слави стовпа ладить.
Ось яким трудом усі слави досягають,
Славим шлях жорстокий є, мудреці з'являють.
В кам'яних розколинах дім тої цариці,
Смертній-бо людині хай те і не присниться!
Життя їхне — війни то, супостат — лакітки,
Полоняники — слова й пристрасті великі.
Труд на кедрі й золоті цей виписать потрібно,
Бо у світі все живе вічно перехідне.

ПРОВІЩАЛЬНЕ ПРО МАЙБУТНЮ ПЕРЕМОГУ

Через першу оту побіду преславну
Стежку більшу проклав простору і явну,
Стояти, дуксе славний, негоже,
Йди — переможеш.
Маєш воїв ти єдинопорідних,
Не схочуть смоктать сосочків нерідних,
Будуть з тобою дерзати
В огонь, на гармати.
Воїв ти маєш тобі духом рівних,
Можеш ще більших створити діл дивних.

^а Дукс — князь (лат.).

Тільки заблісне твоєї меч віри,
Згаснуть панціри.
Гордая Рига на тебе чекає,
І на прихід твій гармати ладнає,
Та штурм твій без гармати
Зможе швидко Ригу взяти¹².
Муза до тебе чолом ударяє,
Пісню при тому з поклоном кінчає.
Стояти, дуксе славний, негоже,
Йди — переможеш.

Григорій Граб'янка

З 1686 року був у козаках. З 1730 року — козацький полковник, загинув у бою з татарами в Криму в 1738 році. Автор знаменитого літопису, в якому де-не-де трапляються вірші. Чи писав ці вірші сам Граб'янка чи хтось інший — установити важко. Безсумнівно Граб'янчині «Вірші на малоросійський герб». Писав книжною українською мовою.

ІЗ ЛІТОПІСУ: «ПОДІЇ ПРЕВЕЛИКОЇ І ВІД ПОЧАТКУ ПОЛЯКІВ
КРИВАВОЇ НЕБУВАЛОЇ БРАНІ». 1710 РОКУ

ВІРШІ НА МАЛОРОСІЙСЬКИЙ ГЕРБ

Війська Запорозького воїн знаменитий
На сторожу вируша край свій боронити.
Хоч не має ворогів він перед собою,
Але зброя у руках вийнята до бою.
Супостатів зупиня, хоч вони і сильні,
Забаганки їхні всі розбива омільні,
Бо тримає собі ціль — предваряти злому,
І не хоче підлягать на землі нікому.
Діло має пастуха пильного такого,
Що від стада відганя вовка навісного.

* * *

...Які прийшли, щоби Хмельницького піймати!
Самі в неволю мусили до бусурман упасти.
Поїхали он бучно до Криму ридвани,
З совітниками обидва польські гетьмани.
Вози всі із скарбами козакам остались.
Щоби воно з голоти своєї облатались.
Хотіли ляхи славу з козаків узяти,
Аж біг її дарує вмючим смирятись.
Возніс отак він нині смиренних руснаків,
А гордих із престолу потрутив поляків,
Багатих ото ж зволів пустити до Криму,
Що нашу Русь хотіли схилати до Риму.

* * *

Був малий, та на ранок великим бує,
Вже права, також щастя й панам наділяє.

* * *

Побіда над ляхом далась Україні²,
Голів їх упалих під Збаражем нині
Полічить такий, хто зумів там побути,
Там пан і найбільший життя мусив збути.
Що ж слуги і військо оте грошовее,
Чи взнали весілля гучне Зборовеє?

* * *

Змінив король був стан, але не фортуна,
Нещастя не одне нам звідти присунув.
Вітчизно, знай, в тобі є сили блаженство,
Король здобув тут плід свого шаленства.

* * *

Поглянь, яка хоробра і непереможна
Тверда козацька сила, що мужністю можна!
Гординю вона польську дорешти зломила,
І всю її під ноги смиренно схилила,
Коли там під Корсунем на смерть побивала
Гетьманів і все військо хоробро додала,
Там воїнство забули холопами звати,
А мусили їм землі у владу віддати.
Помнож навіки славу козацькую, боже,
І повержи під ноги чуприни ворожі,
Хай завше буде плідна козацькая мати,
Хай діти її будуть в житті процвітати.

ПОХВАЛА ВІРШАМИ
ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ
ВІД НАРОДУ МАЛОРОСІЙСЬКОГО^a

Богдан Хмельницький тут зображений можний
Вояк в Росії^б славний і непереможний,
Через нього на ноги Україна встала,
Бо під ігом ляхівським мало не пропала.

^a В рукописі після цього вірша залишено місце для портрета.
^б Тобто в Малій Росії.

Унію він понищив, гнав ляхів з жидами
І той люд, що не прагнув в дружбі жити з нами.
О які велегласні вісті урочисті
Його славу по світі носять, проречисті!
Трацький край уже смертним начинився страхом,
Марса їхнього місяць падає вже прахом.
Хоч був смертю побитий, вождь наш не скорився,
У краях живе руських, б'ється, як і бився.

Анонім

З РУКОПISУ: «ТРИ КНИГИ ПРО МИСТЕЦТВО ПОЕТИЧНЕ»,
1714 РОКУ

Епітафія
Богдану Хмельницькому

Нашого віку прекрасне знамення —
оцей наш Хмельницький,
Звати Богданом його, богом бо даний він нам.
Марса пагіння, прославлений всюди нащадок Беллони,
Фенікс героїв усіх, слава безмежна Русі,
Грізна для польської шляхти гроза,
переможець у битвах,
Іх за дім рідний повів, за батьківщину свою.
Після всіх битв цей відомий герой,
переможений смертю,
Тут у могилі лежить, шляхта ж раніш полягла.
Прийде призначений день, і, як інші,
на суд божий стане
Той, що здобув для Русі волю. Читачу, іди!

Інокентій Нерунович [?]

Жив у першій половині XVIII століття. Викладав у Київській академії піітику й риторикку (1727—1728). Про авторство драми «Милість божа» є різні припущення. Так, М. Максимович, уперше опублікувавши цей твір, приписував драму Ф. Прокіповичу. Проте Ф. Прокіпович у 1728 році вже не викладав у Київській академії, а писати п'єси й виставляти їх було обов'язком викладача піітики та граматики. Ці предмети на той час викладали два професори: І. Нерунович і Ф. Трофимович: перший у 1727—1728, другий — у 1728—1729 роках. Оскільки, за традицією, п'єса виставлялася наприкінці навчального року, ймовірніше, що автором був Інокентій Нерунович. Віршував книжною українською мовою.

«МИЛИСТЬ БОЖА», КИІВ, 1728 РОКУ

ДІЯ І

Ява І

Богдан Хмельницький долю козацьку оплакує
і нову раду на думку собі кладе

Видно нашої слави упадок послідній,
Чого, в світі живучи, діждав козак бідний!
Ми докозакувались уже під ляхами,
Що велику наругу вчиняють над нами!
Честь і славу нахабно вони зневажають,

Навіть ймення козацьке згубити гадають.
Чи ж такого ми, ляше, від тебе чекали?
Чи це плата за вірність, що ми виявляли?
На землі і на морі ішли в битви многі,
Щоб поганцям скрутити круті їхні роги.
Чи ж достойний дістали прибуток; чи плати
І подяки за службу не можем дістати,
Як у битвах ми трупом у полі лягали
Й невігійні рани в боях здобували?
За численні великі і славні побіди
Ми не раз потерпали і зносили біди,
Грабежі і насильства, зневаги й досади,
Не могли дочекатись нітрохи відради!
О, пригадуйте все те воїстину сором,
Хоч терпіти ми звикли, зжилися із горем.
То чому ж ми безумні, чому очманілі,
Чому спим летаргічно, від горя зчорнілі?
О мій жалю незносний, чи ще нам чекати,
Чи погибель останню собі виглядати,
Що зітре нас до решти? Гей, будем прокляті,
Коли мовчки ми станем наругу приймати!
Годі жить нечутливо! О доки страждати
І навіщо? Вже можем за честь честь воздати.
Нам татари, і турки, і німці бували
Не страшні; чи ж ляхи нам та пострахом стали?
Левів лютих, і тигрів, і вепрів долати
Ми могли, тож від зайців чи будем тікати?
Коли шабля при нас є, то ще не змарніла
Знаменита у світі козацькая сила.
Доказали ми слави немало чужої,
За ганьбу помстимося, бо сили такої
Не змогли вороги ще у нас подолати,
Бог живий, і не вмерла козацькая мати!

ХОР

*Муза й Аполло віщують
майбутню погибель ляхам*

Не бачиш, поляче,
Від тебе ми плачем!
Кого ображаєш,
Кому досаждаєш?
Своїх слаботворців,
Звитяжних поборців
Ти хочеш згубити,
Ім славу убити?
Такі в нас наруги
За щирі послуги:
Своє покидали,
Тобі слугували,
Себе не жаліли,
Голів не щадили,
Тебе заступали,
Тебе прославляли.
О, що бути має?
Таж помста волає!
За добре, що маєм,
Ми лихо приймаєм.
За це кару люту
І тяжку покуту
Накине на тебе
Володар із неба.
Твій край ізмалій
Низатимуть стріли,
Прийдуть тучі хмурі,
Поб'ють тебе бурі,
Щоб шкури іздерти,
Щоб голови стерти,
Щоб шиї нагнути,

В ярмо одягнути,
В ліси заганяти,
В ріках потопляти,
З могил видирати,
За Віслу прогнати.
Усе оце горе
Твій край переоре,
Так бог тебе судить,
А суд цей не блудить

Дія II

Ява I

Хмельницький вичислює
Запорозьким козакам образи й невиносні озлоблення,
чинені ляхами, і свою раду кладе.
Йому відповідає від імені всіх козаків кошовий
і обіцяє послух при всіх потребах,
а найбільше у цьому ділі;
і що голів вони своїх не пошкоднують.

Хмельницький

Прийти до вас з'явилась достатня причина,
Панове запорожці, турбота єдина:
Бо по численних бідах, яких не списати,
По утисках постійних, що не розказати,
Вже прірва невидлядна на нас розвернулась,
Тож як її минути, аби не ковтнула,
Поки ще досить часу варт розміркувати
І про своє прийдешнє укупі подбати.
Від вас усе залежить, як далі нам жити:
При вільностях, чи стануть нас тяжко гнітити;

Чи добру волю мати, чи бути рабами
В ляхів, которі зараз, відомо, над нами,
Вже до дітей козацьких протягують руки
І повнять нас ганьбою від тої доуки.
Мені далеко краще, гадаю, покласти
І голову, ніж славі козацькій упасти,
Вкраїні ув остатній ганьбі залишитись
І ворогу-невдяці безтямно коритись.
Ви знаєте без мене, що й іншим відомо,
Начуваний і світ весь достатньо у тому:
Ми вірності для ляха багато давали,
Немало лиха з їхніх голів поскидали,
Ішли за них у брані, грудьми виставлялись,
Кров лили, головами не раз за них клались.
Отож не міг дружити такий з козаками,
Кого ми трактували собі ворогами.
Ми від татар і турок кордони тримали,
У крайній небезпеці їх обороняли,
Тож ляхи, як за муром, за нами стояли
І на обидва вуха у спокої спали,
Загорнуті в перини. Не перечисляю
Я давні наші справи. Чимало їх знаю —
Не виказати повно, наскільки багато
Їх на землі бувало й на морі. Пізнати
Далось Трапезунту² — на пень був розбитий,
Синоп також посвідчить, як поле, розритий.
Являють це численні преславні походи
Аж під Константинопіль³, і всі ті народи,
Що там живуть навколо, їх села і гради
І хутори. Султан був свої вертогради⁴
Тоді обходив, бачив: одні попалили,
А інші дощенту тоді розорили.
Той, пихою надутий, що прагнув владати
Аж цілим світом, мусив відверто признати,

² Вертоград — сад.

Чи радий, чи не радий, хоробрість там бутню
Козацькую повсюди. Таку незабутню
Ми виказали вірність. Те саме недавно
Ствердили під Хотинню⁴ ми світові явно,
Того нам і ляхове, гадаю, признають;
Либонь, не тільки славі вони заздрість мають,
Але й поганим словом, що часто буває,
Вони, наскільки змога, нам честь умаляють.
Османові вояки, коли напирали,
Найбільше на козацтво тверде налягали.
Від нас ляхам бувала тоді оборона,
Без нас уже напевне вся Польська Корона
Давно була б до чорта пішла і пропала,
І сліду свого навіть вона б не пізнала,
А козаки, відомо, затримали мужньо
Отой турецький натиск, постали оружно,
У воїнстві ворожим відтак учинили
Падіж великий, їхній обоз розорили;
Того, що силу власну підносив надміру —
Османа — поганьбили. Прохати вже миру
Султану довелося. Та що там казати,
Світ мав із чого наші діла розпізнати.
Було багато свідчень, і кожен признає:
Відважного ми серця і славу тримаєм!
Та гей! Он подивіться, як нам відплатили
І платять за цю службу, увіч пригнітили
Бідачну Україну вони очковими,
Поємщизнами злими, також роговими,
Придумали, крім того, уже і ставщизни,
При інших забаганках і сухомельщизни⁵.
І на добро все наше полізли свавільно,
Беруть в аренду, стало на власнім невільно.
Прийде, мабуть, такий час: і рідні діти,
Й жінки, накажуть наші собі відділити.
А що казати про інші ущемлення більші?
В безчесті пробуваєм, в загладі найгіршій [...]

О горе! О хвороби! Так важко з'явити
Печаль ганьби своєї, злобу зупинити
Не хочуть, а бажають вже віру святую
Понищити до решти, завести отую
Нам унію прокляту, а божії храми
Жадають осквернити латинськими мшами^а.
Сказавши одним словом: внівець обернути
Козацьку хочуть славу — у попіл ввергнути.
Що вчинете при цьому тепер, помишляйте,
А маєтесь на силі, про себе подбайте.
Чи пагуби своєї ви стали б чекати
Щоденно, а чи краще те зло не пускати,
Що йде, а на образи усі відплатити,
Адже за справи добрі ми маєм терпіти!
На бога я надію свою покладаю,
Його найперш у поміч собі зазиваю,
Сподіванку тримаю на шаблю по бозі,
Що спинить вороженьків на їхній дорозі.
Лише усі в один гуж зі мною тягніте,
Вітчизні, також вірі відтак не дайте
Ви нашій православній внівець пропадати,
Щоби козацькій славі таки не щезати!

К о ш о в и й

Поки сила наша є, поки духа стане,
Оборонимо себе, вельможний гетьмане!
Туркам ми і татарві ув очі ставали,
За плюгавців тих, коли бої починали,
Та ж хіба проти ляхів не візьмемо зброю
І за біди немалі не рушим з тобою?
Добре знаєм: нам усім Україна є мати,
Хто ж не хоче руку їй у поміч подати,

^а Мша — церковна відправа.

Матері, що гине, той каміння твердіший
І од лева-хижака незмірно лютіший!
Ми не мали і раніш од цього відмови,
Безперечно і тепер служити готові,
Будем матір і себе в бою боронити,
Хоч помремо, а ляхів підемо зломити!

Я в а ІІ

Козаки, котрі Дніпром прийшли^б,
прибули до Хмельницького й оповідають йому,
що ляхам учинили;
вісник звіщає про недалекий лядський прихід;
Хмельницький наказує козакам на коні сідати.

Х м е л ь н и ц ь к и й

Козацтво, хто ви, звідки?

К о з а к и

Прийшли із ляхами,
Послали по Дніпру нас, пливли байдаками.

Х м е л ь н и ц ь к и й

Хто вас послав із ними, і де їх поділи?

К о з а к и

Обидва нам гетьмани⁷ пливти повеліли.

Х м е л ь н и ц ь к и й

Гетьмани де?

Козаки

З обозом поволі ступають,
Але в якому місці, куди потягають,
Цього не можемо знати, Дніпром нас послали;
Поки прибути мали, легцем поскакало
Землею інше військо, щоб часу не гаять,
Самі ж та їхній табір услід виступають.
Шамбрак, із ним Сапіга⁸ поїхав землею,
І молодий Потоцький⁸ з юртою тією,
А нам сказали спішно спускатись водою,
Придавши комісарів для ліпшого строю⁹
Й безпечності.

Хмельницький

А де є оті комісари?

Козаки

Хтозна, де вони сіли, мо', в чорта в кошарі.
Єретиків¹⁰, що з нами були, ми побили,
А хто лишився, того в Дніпрі потопили.
Що станеться, те й буде! — вже ліпше терпіти,
Ніж ляхові присяжно на лихо служити.

Хмельницький

Не бійтеся, надію у бозі тримаєм,
І ворога в надії отій подолаєм,
А що на службу в церкві ви їм присягали,
Умову перед богом належну поклали,
Скажу: коли не будуть ламать нашу віру,
І добру не порушать у тім вони міру,
А дійово віддячать за службу всю нашу,
Ми з ними пити станем добра повну чашу.

Ну, а коли цю віру свою не тримають,
То вірності для себе даремно чекають.

Вісник

Ляхів, вельможний пане, в околицях чути!

Козаки

Це мали б ті, що румом^а тяглися, прибути.

Хмельницький

Не дуже боїмося й приходу гетьманів,
Бо дух не устрашиться від ляха Богданів.
Гей, нуте, молодецтво, на коней сідайте,
Щоб першими напали ляхи, не бажайте.
Некликаному гостю навстріч виїжджаймо
І лядського находу відтак не чекаймо!

ДІЯ ІІІ

Ява І

Україна просить про божу поміч
та сприяння Хмельницькому в тій брані

УКРАЇНА

В моїх незмірних бідах і в лютім стражданні,
В хворобах та печалі, в невтишнім риданні,
У стогоні сердечнім, уже я відряду
Дістала і потіху на люту загладу —

^а Румом — суходолом.

Мої нарешті діти зі сну вже повстали
Важкого і байдужість нарешті прогнали,
Взялися вони спільно між себе гадати,
Щоб матері в злигоднях пропасти не дати.
Вагання всі і страхи із серця прогнали,
Сміливість і безстрашся свої позлучали;
Щоб подвиг учинити, на битву ступають
І сум свій повернути на радість бажають.
Та леле! Як фортуна учинить, не знаю,
В бою не розпізнати, чи з нашого краю
Стояти вона буде, бо в неї мінливі
І вдача, і бажання: часи нещасливі
Приносить, ну а часом негладно сприяє,
Грі в кості чи у карти подібна буває.
Кому служити має — в руках лежить божих,
Астролог тут нічого вгадати не може!
Хай два постануть війська однакові в силі,
Числом великі, духом хоробрі у ділі,
Один із двох звичайно в бою торжествує,
Подоланий у битві і стогне, й сумує.
А іноді й супроти надії буває,
Що сильного слабкіший ушент розбиває.
Коли про ту непевність у світі згадаю,
Неначе від хвороби у муці страждаю,
Немов терно колюче терзає утробу,
І сум мене прелютій приводить до гробу!
О, що коли на мене той ворог наспіє,
Коли мене, нещасну, в бою одоліє?
О горе! Що учинить, коли переможе,
Той ворог нещадимий, пожалься, мій боже!
Так люто роздрочився! О боже всесильний,
Ти зглянься милостиво на плач мій умильний,
Коли мене в біді цій забудеш, мій боже,
Душа моя від смутку в мені занеможе.
Чи будеш ти од мене лице відвертати,
Чи зможу я відраду щасливу пізнати?

Поглянь з небес, побачиш моє превелике
Нещастя, мені поміч пошли, мій владико! [...]
Богдану з'яви ласку, йому і всім вірним
Стовпом зробися певним, міцним і опірним.
Од ворога належно його заступивши,
Вояцтво правовірне моє захистивши,
Вчини, щоб супостати, що йдуть нас побити,
Лишилися у тій брані ганьбою покриті.
Дай радість нам, що ревно у тебе благають
І помочі в цім горі для себе шукають!

Я в а ІІ

*Приходить вість. Повідається
про преславні перемоги козаків над ляхами,
про ганебне прогнання їх за Віслу
і про урочисте невдовзі повернення
Хмельницького на Україну*

В і с т ь

Не плач, о Україно, вже годі тужити,
Печаль твою на радість пора замінити:
Уздріла тебе з неба господня зіниця,
Увіч тобі сприяє всесильна десниця!
Побіду Жовті Води нам золотом криють,
При березі своєму з Богданом радіють.
Вже Шембрак і Сапіга пішли оглядати
Тавріду, аби хану візиту оддати,
Потоцький-гетьманенко разом із своїми
Волів у пеклі жити, не в Криму, з чужими.
Знов Корсунь перемогу тобі уділяє,
Звитягу там Хмельницький також виявляє,
Вже ворога ганебно, як зайця, погнали,
Одних побили, решту вони пов'язали.

Там сам гетьман Потоцький, а з ним Калиновський,
 Той польний, і Синявський, а ще Бігановський,
 Яскольський¹¹, інші з ними — уже у полоні,
 Де Шембрак і Сапіга — в одному загоні!
 Нестервар-місто Ганджа з Остапом дістали,
 Глибокий рів у битві тілами заклали,
 Ляхів, що з-під Корсуня втекли, — перебили,
 Як з баранів там шкури ксьондзам полупили.
 Вже Кривоніс у Барі, по ньому гуляє,
 Ляхів в домах і склепах із світлом шукає,
 Неначе горобців тих, дере їх з-під даху,
 Усіх упень стинає, насіявши жаху.
 О дивнії побіди твої, а всі тії,
 Котрих за Віслу пострах в лісі прегустії
 Розніс, я чую знову, до купи зібрались
 Числом над тридцять тисяч і сміло побрались
 Відтак за Константинів, на річку Пиляву,
 Схотіли повернути загублену славу.
 З ганьбою та безчестям нечуваним, вічним,
 З наругою своєю і срамом незвичним
 Всі знову у безвісні місця повтікали,
 Як в полі перед очі Хмельницькому стали.
 Коня хто, а хто шаблі, вуздечки, кульбаки,
 Хто воза, хто хомута, а хто і собаки
 Чи іншого хопився, аби лиш дорвався,
 Жахнувшись, поза Віслу хуткіш поспішався,
 Покинувши добро все: а там були рисі,
 Соболі, горностаї, вовки, куни, лиси;
 Сибірки, ванни, конви, імбрики^а, намети,
 Мідниці срібноліті, фарини^б, паштети.
 Столи, креденси^в, цукри і скрині губили,
 Окованих возів там сто тисяч лишили.

^а Імбрики — чайники.

^б Фарини — цукрове борошно.

^в Креденси — буфети.

Про іншії користі тут годі згадати,
 Бо годі їх злічити і всі перебрати.
 Усе пани розбиті тобі віддавали,
 Що старости з жидами у нас наздирали.
 Нестримна їхня втеча увіч здивувала
 Вождя і на погоню за ними погнала
 До Львова, а Небаба, Нечай, Півкожуха
 І Тиша¹², збоку йдучи, шляхетського духа
 До решти доламали, де їх досягали,
 То честі тобі й слави вони додавали.
 Та не було під Львовом із ким воювати,
 А міста не хотів він даремно псувати,
 Тоді сукна на викуп козацтву прислали¹³
 І вимовлену суму грошей наскладали.
 Все дали, Україно, Богдан твій ступає,
 Від Львова до Замостя уже приступає,
 Про нього дивна слава усюди проходить,
 Далеко за морями ім'я його ходить.
 Вже так ляхи боялись, що тільки повіють
 Вітри, то вже Хмельницький іде, розуміють.
 Такий з'явивсь великий щасливий воїтель,
 Од бога тобі даний, Україно, збавитель,
 Котрий був супостата в пустелі загнавши,
 Границю аж по Віслу відтак закопавши,
 Невдовзі урочисто назад повернеться,
 А радість невимовна й тепер подається.

Україна

Слова твої чудово мене утішають,
 Коли такі великі побіди звіщають;
 Нехай же за цим словом добро мені буде,
 Нехай Богдан, побідник великий, прибуде.

Хор

Бог скорботних утішає

Той, що сам в собі з віку спочиває,
З ангелами той в хорах пробуває,
Має силу й ум красний та багатий,
Хто святий і хто повний благодаті,
Непорочний скрізь, чистий, досконалий,
Славою в віках славний, в собі сталий —
Той усе усім щедро наділяє,
Але сам собі й крихти не бажає.
На престол такий сівши превисокий,
В діл звертає зір всевидющим оком.
Із безмірної милості безодні
Бідну догляда сироту сьогодні.
Своє вухо він пильно прикладає,
На молитви глас милосердя має.
А як бурі десь розхвилюють море,
По собі прийде превелике горе;
І коли вали до небес підносить,
То видимую пагубу наносить,—
Але він не дасть люто погібати,
Бо його мета бідолах спасати.
А як у біді прибіжать до нього,
Ті надію всі матимуть од бога.
Більше буде син матір'ю забутий,
Аніж він своїх забувати буде.
Всі блаженні завше отакії,
Бо змінить печаль радістю уміють.
Хоч страждатимуть, але в сподіванні
Безсумнівно в них зріє уповання.
Щедротливий бог, тож і уповають,
І йому печаль власну викладають.

ДІЯ IV

Ява I

*Хмельницький урочисто повернувся на Україну в Київ.
При воротях урочисто дякує він богу за великі перемоги.
Діти українські, що вчаться в училищах київських,
його вітають. Потім і козаки
через писаря великої йому вінушують слави.*

Хмельницький

О, що тобі воздати, благий ти наш боже!
І хто нам твою милість з'явить добре може?
Тобою супостатів ми наших зломали,
Тобою горді думи додолу схилили,
Ми дух попрали їхній, на лук і на стріли
Сподіванки не мали — на тебе гляділи!
Десницю твою, боже, тут слава покрила,
Що кріпость нашу певно уже утвердила,
Нам поміч подаючи. Хай з того пізнають,
Як нам твої щедроти в усьому сприяють.
О, бачим, твоїх вірних ти не забуваєш,
По гніві милосердним себе нам являєш,
Караєш, але наче отець милосердий,
Щоб стати після того, як щит вельми твердий.
Від шаблі супостата ти нас захищаєш,
Нас ласкою в годину сумну покриваєш,
Та годі про це зайві слова розсипати,
Твоєї стане досить для нас благодаті.
Судив ти нас по правді, тоді і терпіли,
Коли неправди наші тебе прогнівили,
Коли ж ми милосердя твого шукали,
Молитись добротворству не переставали,
То з неба ти ласкаво призрів наші біди,
Здобути нам дозволив великі побіди,

Тим ріг у правовірних підняв ти угору,
А ворогу накинув покару сувору.
Тобі належить слава, а не чоловіку,
Тож будь благословенний однині довіку!

Діти українські

1

Ти ревністю святої віри надихнувшись,
Вступить у бій дерзаєш, страху не відчувши.
Від ворога, Богдане, ти її рятуєш,
І праведно, достойно з нею торжествуєш.
Ворота-бо пекельні, вражії навіти
Не можуть христославців ширих одоліти,
Тож доки буде віра наша пробувати,
То доти буде слава і твоя сіяти!

2

Коли любов до краю вогнем розпалила
Твоє до брані серце, тобі пособила
Здобути перемогу, щоб зло подолати
Вороже й супостата у темінь прогнати.
Усе, усе на світі любов переможе,
Любов ні в чому знати упадку не може,
Тож кожен, хто Вітчизну уміє любити,
Не зможе від любові тебе відлучити!

3

Знятий славою своїх предків, ти на раті
Переміг, упень розбив наші супостати.
Захотів із двох одне ти для себе мати:
Вмерти у бою або ворога здолати.

Та козацька слава смерть з-перед віч прогнала,
І над ворогом тобі щастя дарувала.
Це за отчу славу ти ворога долаєш,
Тим-то голову свою славою вінчаєш.

4

Добродійництво твоє торжества виною,
Славно нині переміг силою міцною
Свого ворога; ніхто в світі не здолає
Так підвестися увись, хоч бажання має.
Добродійність отаку годі перевищить,
Сподіваємось, її не здолають знищити,
Добродійність тож твою тут повеличаєм,
Літ тобі, як Нестору, боже дай, жадаєм!

Писар

Коли малії діти тебе так чествують
І богом даний успіх, побіду віншують,
То нам не випадає при цьому мовчати,
Не можемо німотою вуста затуляти.
Єдина похвала в нас — для тебе, Богдане,
О дивний у гетьманах, вельможний наш пане!
Радіє через тебе Росія Малая,
А з нею веселиться і церква святая,
Бо це прийшли від тебе найперші поради,
Щоб матір не покинуть свою без відради,
А скільки це можливо, — в біді утішати,
Її печаль гіркезну в солодке міняти.
І це уже на ділі насправді здійснилось,
Одбігла біль, і радість у нас поселилась.
Тож урочисті гласи звучать звідусюди,

Кимвали^а чути, співи — втішаються люди.
Міста, діброви, села, горби, гори, ріки
З людьми з'являють красно тріумфи великі!
Одним сказати словом: відколи постала,
Такого святкування Україна не знала.
Признати кожен мусить: звитягу приймаєм,
Чудових змін ми зараз усі заживаєм.
Над ворогом побіда — ото ж торжествуєм,
На їхнє безголов'я тебе ми віншуєм!
Твоїм чеснотам маєм усе приписати,
Тобі подяку хочем належну воздати.
Хай витії^б майстерні почнуть уславляти
Тебе, а римотворці про тебе співати
З історіографами^в, утішно вітаєм:
Із славою такою, при тому бажаєм:
Ти наше свято, котре чтимо із тобою,
Стверди життям предовгим по славному бою.

Хмельницький

Не я виною свята, не власна чеснота,
А наш творець, зиждитель — його це робота.
Ото ж свою подяку йому посилайте,
Велику його милість відтак величайте!
Міцніше між собою у мирі живіте,
Свою взаємну дружбу в житті возлюбіте,
Бо речі і малії примножує згода
І навпаки: великі вмаляє незгода.
Залізо добре важте, цінуйте над злото,
Без нього стане злото неначе болото.
Що злото і срібло ляхам подавало,

^а Кимвали — музичний інструмент, дві металеві тарілки, якими били одна об одну.

^б Витії — оратори.

^в Історіографи — історики, літописці.

Коли усі багатства залізо побрало?
Із срібних полумисків батьки в нас не їли,
І з золотих пугарів ніколи не пили,
Бо дбали про залізо, залізо любили
І славу превелику собі заслужили.
Отим шляхом ідіте, науку пізнайте:
Шукайте славу, гроші в ніщо завше майте.
Не славний, хто численні стада власні має,
А той, що супостата у пекло вганяє.
Тож на залізо майте надію єдину,
А золото і срібло веде до загину.
Що є, задовольніться, тримайтесь такого:
Нічим не ображайте в житті брата свого.
Ліс маєте чи хутір у себе порядний,
Чи став, луку, садочок набудете ладний,
Боліти й задростити ні в чім не бажайте,
Й собі його забрати шляхів не шукайте.
Це відайте: як наше козацтво збідніє,
Недовгі ваші статки — заглада покриє.
Бо де коня здобути, рушницю узяти,
Чи іншії прибори із чого придбати.
Козацтву без такого ніяк не встояти,
І годі власну славу зростити і мати.
Я мовлю наостанок: в житті не купцуйте,
А лука, стріл, мушкета і шаблі пильнуйте!
Бо куплями окутий житейськими воїн
Ім'я свого у світі увіч не достоїн.
Дітей своїх, як тільки відправлять науки,
Такої навчайте козацької штуки.
Живучи так, ворожі зітреते навіти
І матимете радість на многії літа.

Д і я V

Я в а I

*Україна радіє богу, помічнику своєму,
і подяку посилає*

Співрадійте зі мною усі росіяни,
Торжествуйте зі мною і всі християни,
Що без шкоди лишились од злої отрути,
Бо у спільності вірній змогли стадом бути.
Вже печаль відступає, а радість приходить,
Супостати упали, рога мого зводить.
Дивна є ця одміна — це вишня десниця,
Лях побитий і гнаний туди, де границя.
Страх, біда, клопіт, сором біжать за ляхами,
Перемога і щастя лишились за нами.
Ті, що слави моєї шлях бити хотіли,
Шлях, що тягне за гори, самі загубили.
І не знають, куди вже собі утікати,
Де б на старість вітчизни для себе шукати.
Це не зможе і ритор ані розказати,
Історичним пером це ані описати —
Про фортуну сприятну! Тут бог пособляє,
Благодаті своєї струмки виливає.
Скинув з мене шкарубне рубище печалі
І у ризу веселу вдягнув. Перестали
Шаленіти бурливі оті Аквілони¹⁴,
А явилися тихі в мені Алціони¹⁵.
І від мене пріч люта зима відступила,
А весна благодатна по тім наступила.
День у ніч, тьма у світло злотисте змінилось,
Замість гіркого серце солодким упилось.
Це-бо вишнього справа, така добра зміна,
Його милість мені це створила єдина.
Всі, що мають до мене любов, усі роди,

Хто бажає багатоліття мені, всі народи,
Візьміть труби гучні, настройте тимпани,
У кимлани бряцайте, пустіте органи,
Ще псаалтир візьміть, гуслі¹⁶, пісень наскладайте,
Крикніть радісно хором, до бога взивайте:
«Молодик це явився, це день урочистий
На весь світ знаменитий, ясний святочистий!»
Тож ніколи, як зараз, найбільше заграйте,
Бога, що перемогу подав, величайте!
Що йому принесу я за радість такую,
Що я більше за радість віддам прясною?
Хіба ймення найвище його оспівати?
Буду ймення господне вівек прославляти.

Я в а II

*Догляд Божий пророкує Україні
нерушне її блаженство під кріпкою рукою
непереможних монархів усеросійських
і під добрим рейментарським^a правлінням.*

Д о г л я д

Ти радій щиро богу, тобі він сприяє,
Україно, у брані врага розбиває
Скрізь твого, обіллявши ганьбою незвично.
Та возрадуйсь на дивне про тебе старання,
Я ж бо, Догляд, ствердити його маю дбання.
За велику славу тебе ненавидять,
І великому щастю чимало завидять,
Але задрість самих їх отак погубляє,
Коли серце, як ржею залізо, з'їдає.
Це ущербку одначе не дасть ніякого,

^a Рейментарський — тут, гетьманський.

І ніщо не применшить блаженства твого.
Під свою кріпку руку прийму тебе скоро.
На землі нездоланні, а також на морі
Є російські монархи — святе захищають
Благочестя, зловірних вони побивають.
У нужді пособити вони тобі зможуть,
Як чужі, не залишать, тобі допоможуть.
Ти під цим непроломним щитом перебудеш,
Мов на скелі камінній, утверджена будеш.
Посмієшся над вітром, хоч збурені хвилі
Аж до неба зіб'ються, нещадно злетілі,
Коли, гонені вітром, почнуть ударяти,
Відкриваючи прірву, але розхитати
Не здолають тебе, тож розіб'ються гнівно
Із водою, що б'ється об камінь припливно.
Моє слово почуй це.

Україна

Я слухаю зважно,
І про сказане слово міркую уважно.

Догляд

Це Петро — отой камінь, від бога нам дався,
За великість діл славно Великим назвався.
Не розіб'ють об камінь ні злобнії ради,
Не зламають ніякі ворожі наряди,
Ані важко відбуті далекі походи,
Ні страшнії численні під гради підходи,
Лише смерть може пізня прийти — ця сокрушить.

Україна

О нещастя сердешній! Мене ж бо порушить!

Догляд

Стань, не бійся за камінь той перший, побитий,
Камінь другий, не менший бажає з'явитись,
Це Петро йменням Другий¹⁷ — віщаю такого,—
Всеросійський монарха від бога благого,
З його милості звівся; не дасть тобі впасти,
І не дасть твоїй славі навіки пропасти.
Хоч малий ще літами¹⁸, не діторозумний,
А на користь державі таки гостродумний.
Досконалого мужа повинність справляє,
По собі діл великих надію являє.
Тобі ствердить Данила¹⁹, вождя визначного,
Не лише благородством над інших ясного,
Прехороброго в ділі і славою з себе,
Він як другий Хмельницький постане за тебе.
Його ймення сусідів страшитиме мужність,
А саме таке діло не свідчить про дужість?
Що ж бо ті супостати захочуть творити?
До кісток, заздросливі, почнуть кошавити.
І оружжям не зможуть вони воювати,
Язиком тільки стануть на тебе плескати,
Що ти груба в народах, про тебе набрешуть,
Що наукам чужа ти, обносно наплещуть.
Але бог, що в вояцькім мистецтві і штуці
Тебе вславив, вшанує також і в науці,
І Колегіум, котрий Петро був Могила²⁰
Заснував, убереться в велику силу;
Хай од нього витії прийдуть красномовні
І філософи вправні, також богомовні
Богослови, потужні і в ділі і в слові,
Проповідники, стада пасучі Христові,
Пастирі велемудрі, святі, преподібні;
Стародавнім світилам церковним подібні.
Також вибрані інші мужове підуть,
Досконалість, почату у школах, приймуть.

Вже у мирі не станеш ти вієн точити,
Зможеш голову власну високо носити.

Україна

О мій боже! Освітлюй цей день золотавий,
То велике блаженство пожити у славі!
Так, Петро Другий, боже, від тебе послався,
І з тобою наслідним вінцем увінчався.
Поклоніння я хочу належне віддати,
Його милість до себе значну звеличати.
Дай при тому вождеві моему Данилу
Довголіття, здоров'я, для успіху силу.

Хор

(Співає похвалу Хмельницькому.)

Вічної слави ти справді достоїн
Мужній на морі і на землі воїн,
Військ Запорозьких Хмельницький найбільший
Вождь, найчільнійший.
Все Батьківщині віддав, її славі,
Заради неї в ніщо був поставив
Славу, розкоші, користі, інтрати^a
І всі привати.
За православ'я громив супостатів,
Мерзких найбільше тріпав уніятів,
Рідних догматів старанний хранитель
І захиститель.
Діл предків власних палкий переймалець,
Давньої слави козацької дбалець,
Голову власну готовий покласти,
За славу впасти.

^a Інтрати — прибутки.

Так добродійно прикрашений бувши,
Божого духа для діла здобувши,
Горе змінити бажав наше в сладість,
Смуток на радість.

Спершу почав ти давати поради,
Як це ворожі прогнати наряди,
А по тій раді узявся за діло —
Вельми спішилось!

З ворогом вдаривсь і сильно, і мужньо,
Іх аж за Віслу загнавши потужно,
Поміч із неба йому прибувала
І укріпляла.

Віктор преславний за ляха узявся,
І перемогом весь світ зчудувався,
Сором, печаль і погуба — з ляхами,
Радість — із нами.

Хто ж тебе ліпше восхвалить, Богдане?
Хто діл великих висоти достане?
Вас, що достойні похвал, називаєм,
Та не вінчаєм —

Щоб восхвалити, язик наш бездільний
І щоб блажити, язик наш несильний,
Будеш, Богдане, звеличений в небі
Так, як це треба.

Захар Дзюбаревич

Був козаком Гадяцького полку. В 1722 році брав участь у персидському поході російського війська та українських козаків до берегів Каспійського моря на допомогу Персії проти Туреччини. Склав зі своїх та чужих пісень рукописний збірник (1728—1730). Відомий і як композитор. Писав книжною українською та наближеною до народної мовами.

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА 1728—1730 РОКІВ

ПСАЛЬМА

терківська та бербениська¹

Вже надходить кінець світу
Отим людям без одвіту —
Все у війнах ненастанних
Правовірні християни.
Йдуть походом на Кумики²,
А там орди превеликі.
Із домівок виступали,
То біди і не чекали.
К ріці Дону приступали,
То запаси іще мали.
А в степи ступили дикі,
Стали спраги превеликі.
Вода прісна пропала,
Всім нужда в ній небувала.
Гірку воду вибирали

І насилу випивали
К ріці Кумі приступили,
За муки мішок платили
Шість карбованців. Насилу
Вижити тоді зуміли,
І немало постогнали.
А к Бербенту приступали.
Хліба трошечки не мали,
Власні коні забивали
І себе тим годували.
Світ чи тьма, а працювали,
Аж поки не примеркало.
Вдень роби і утомляйся,
В ніч татар остерігайся.
Море в шумі, море грає,
Пісок навкіл заливає.
Прилягти спочити ніде,
У траву козак спать піде.
З Острахані посадили³ —
Безліч війська погубили.
Сила їх поумирало,
Небагато і зостало.
О Росія, ділом славна,
Завше в світі цьому явна —
Тепер дуже зубожіла,
Своїх діток погубила.
Дай нам, боже, мирно жити,
Вдома хліб святий спожити,
Тебе в небі восхвалити!

Анонім

З ДРАМИ: «ОБРАЗ ПРИСТРАСТЕЙ ЦЬОГО СВІТУ»,
ПЕРША ЧВЕРТЬ ХVIII СТОЛІТТЯ

І СОЮЗ МАРСА І БЕЛЛОНИ І

Беллона

(Виходить і хвалиться своєю потугою
закликає до себе войовничих.)

Моя міцність та сила велика собою,
З світового початку не знали такої,
Сильна й славна у світі, мабуть, що єдина,
Я ласкаю й простого рицарського сина.
Хоч міста й різні царства преславні бували,
Многолітно кріпились і довго стояли,
В одночасся зітру їх усі вельми скоро
На землі, а чи, може, як вийду у море.
Мною славу цареві свою розширяли,
Віншувала їх, тож-бо вінці одягали.
За моїм щитом славні збираються люди
І таким скрізь і всюди у поміч я буду.
Хто хоробрий у війнах, славетний у бою,
Поклонитися схоче, то й буде зі мною.
Ви приходьте зі сходу, із заходу, півдня,
Як дружити зі мною хотіли б на всі дні.
Вознесу таких, чола вінцем увінчаю,
І в державі своїй я таких повкріпляю.
І всіх славою я повкриваю.

Марс

Про державу і силу почув твої, пані,
Проти тебе, напевне, ніхто не постане,
І нікого до тебе ані порівняти,
Честь, міць, сила і влада — все, щоб воювати.
Від потуги тріпочуть укріплені гради,
Тож з тобою вшанують навік і нас радо.

Беллона
(Відповідає йому.)

Володарку, шануйте мене, як єдину,
Достойності всілякі тримаю й не гину,
Міцнішого від мене немає нікого,
Чи є мужніший, прошу, знайдіте такого!
Не зможе ніхто брані без мене творити,
Та й хто без мене здатний в бою одоліти?

Марс

Хоч воїнські славні діла я справляю,
Та чим їх оздобити, я зовсім не знаю.
Тому то і до тебе приходжу найву:
Прийми-бо мене, мужа, до себе в державу.

Беллона

У власне володіння прийму тебе, вільна,
Але мою умову послухай прихильно:
Нічого від сміливця я не вимагаю,
Лиш вірності твоєї до себе жадаю.

Марс

Всього себе, о пані, тобі покладаю,
Служити тобі серцем завжди обіцяю,
У всьому тобі буду я добре служити,
Бажаю-бо з тобою дружить — не лестити.

Беллона
(Дає дари.)

Велике мені благо тут має вродити,
Бо захотів до смерті зі мною ти жити!
Прийміть значення служби оце від владики,
Носіть і володійте ім'ям превеликим.
Я вас запам'ятаю, про вас буду знати,
Оскільки захотіла до себе прийняти.
А ви сердечну службу мені віддавайте
І добре про усе ви доручене дбайте.

Марс

(Зі своїми воїнами дякує за дари.)

Коли я сподобився твою ласку знати,
Приймаючи дари, щоб у себе їх мати,
Тобі і їм додам я, еднаючи, славу,
І голову в твою честь звінчаю по праву.
Схиляючись, перебуду, візьму перемогу,
А першу честь у бранях тобі віддам многу.

Воїн перший

Не знаю, як за дар цей тобі честь воздати,
Бо я є недостойний його собі взяти,
Але в твою честь славно в бою проявлюся,
Добившись перемоги, тобі поклонюся.

Воїн другий

Захисником добра є в житті, господине,
І дороге я діло в хвалу тобі чиню,
Ніхто із нас з твоєї не виступить слави,
Аж доки смерть не схопить, не вирве із лави.

Бунт

(Жаліє, що Марс відвернувся.)

Це мені чути нудно, бо справді жахливо,
Що рабом у Беллони зробивсь Марс на диво.
Того я не довідавсь: чи хитро вловився,
Чи на власний він розгляд таки підхилився.
Хто подав на цю думку резони й совіти,
Що схотів він Беллоні себе покорити?
Яку славу здобуде таке сотворивши,
Чи велику візьме честь отак учинивши?
Ми за нього напевне всі сили поклали,
А таких у Беллони відроду не мали.
Я скорблю й дорікаю на те невтолимо,
Марнотата увійде в Русь таки нещадимо.
Та не хочу, не хочу причасником бути,
Оту сув'язь я б скоро зумів перетнути,
Тож ретельно потрібно бунти розпалити,
Аж доки їхню силу зумію зламати.

Обіцянка

(Являється до нього, загрожуючи смертю.)

Коли ти так учиниш, скажу тобі нині,
Будеш скоро лежати у смертній долині,
Тебе скоро я, злого, примушу страждати,
Аж поки не покинеш таке помишляти.

Та як цілим бажаєш від кари лишитись,
То не маєш це діло завідне творити.
А коли це сотвориш, мечем-бо по праву
Тобі голову скосять, понищивши славу.

Бунт

(Відповідає на те.)

Я від смерті своєї ані утікаю,
До покари твоєї страху я не маю,
Катуванням ти хочеш мене застрашити,
Та у замислі цьому мене не спинити

Помста

(Приходить до нього.)

Чом говориш нахабно й сміливо, трикляте,
Душепагубний роський для всіх супостате?
Де узяв таку силу своєї держави,
Де узяв супротивність до нашої слави?
І чи ти не боїшся противитись владі?
За ці вчинки в покару помреш у загладі.
Бо хто владі супротив вчиня, йде на бога,
Той покару приймає небавом од нього.

Обіцянка

Оце істина певна, хоча ти піднісся,
Але божая сила зітре, схаменися!

Бунт

Чи ти зможеш до мене, хтозна, приступити!
Під меча не захоче ніхто підхилитись.

Помста

Ти меча, може, й зможеш на нас підійняти,
Але кара за кару прийде, зволь це знати.
Меч на тебе твій власний повернеться нині,
І земля тебе в темній зачинить яскині.

Бунт

Ой помилуйте, й трохи перечить не буду
Уже грізному тому покарному суду.

Помста

Гей іди, враже миру! Йми кару за ділом;
Ворожнечі насіяв повсюди ти сміло!

Обіцянка

Його добре в'яжімо, берімо у руки,
Хай покару візьме він, прийме гіркі муки.

Бунт

О мені горе, горе! Полегшу подайте,
Або скоро мечами мене розрубайте!

**ІДОБРОУСТРИЙ, ОДНОДУМНІСТЬ І ВОРОЖНЕ
ЧА У СВІТІ**

Однодумність
(Виходить і бажає, щоб цілий світ
у згоді перебував.)

Молю я тебе, Боже, віки ти ладнаєш,
У світі цьому бути: всім нам дозволяєш,
Вклади молитви слово, що з уст випливає,
Даруй ти мир людині, як згоди жадає.

Дай, щедрий, щоб у тиші тебе прославляти
Від зла аби звільнившись, тебе лише знати.
Немає-бо нічого добріше від миру,
Щоб мирно усім жити, єдину знати віру,
І ти єдину віру, як спільнеє тіло,
Створивши всім, подай нам сьгодні всеціло.

В о р о ж н е ч а
(Виходить і яріє проти Однодумності.)

Це що, що, що бажаєш у світі ти справить?
Хіба назад од моря текти будуть ріки?
Ні, світу не поправить людині ніввіки!
В тьму сонце не перейде, не дасть місяць світла.
Не бути також миру у будь-які літа.
Скоріш би в небо землю вдалось обернути,
Ніж світові повсюдно уладнаним бути.
Нуждою мені рів ти берешся копати,
Твоєму світлу годі таке доконати.

О д н о д у м н і с т ь
Чом. образе темнавий, так люто ярієш,
Вогнем до світа гнівним шалено палієш?
Даремно ти бажаєш лукавого чину,
Щоби вогнем побити і знищить людину.
Вогонь твій сліз водою є змога згасити,
І люди стануть мирно і затишно жити.

В о р о ж н е ч а
Стрясу, стрясу всесильно я небом, землею,
Все на землі, а також усе, що під нею.
Насію ворожнечу — не знали відвіку
Такої, а без неї не жить чоловіку.
Пораджу батьку сина, отця сину бити,
Отож ніхто не зможе у мирі прожити.

Д о б р о у с т р і й

(Приходить.)

Я добродчиння маю у світі ладнати,
Прозрівши лад, людині добром воздавати.
Бог буде мені в поміч, щоб це сотворити.
Єдиного його хай усі стануть чтити.
У тиші та у мирі, у вірі єдиній,
Живучи, нехай будуть у мирі віднині.

В о р о ж н е ч а

Допоки світ цей буде, такого не створиш,
Поради злі не зможеш утілити й скоро,
Бо я володарюю й паную у світі,
Тож миру ти ніколи не зможеш створити.
Йди геть звідсіль і більше не зваблюй ти миру,
Ніхто тобі ніколи не дасть свою віру.

Д о б р о у с т р і й

Та аж гаке бажаєш, нечистий, створити!
Отрутою світ прагнеш своєю залити,
Нічого злого людям не зможеш подати,
З небес зійде на землю пора благодаті.

В о р о ж н е ч а

Я силою своєю віддам усіх аду,
Подбаю, що ніхто їм не зможе відраду
Створити ні найменшу, і сам бог ніввіки,
Хай ліпше залунають пекельнії ліки.

Д о б р о у с т р і й

О вороже, піди геть, піди геть проклятий!
Не матимеш-бо сили злочинням звабляти.

Як бог звелить, так буде, і ти так пробудеш —
Бог хоче, щоб у мирі жили усі люди.

Однодумність
Ти мир до нас приносиш, ти йдеш, господине,
Моя чудова радість, пахучий мій крине^а!

Доброустрій
Я той, що благодаті для світу являє,
У спокої і мирі всіх бачить жадає,
Навіщо нарікаєш й ламаєшся в силі,
Адже у тебе добре замислене діло?

Однодумність
Святою я душею одне провіщаю:
Хай буде, як раніше, в нас єдність бажаю!

Доброустрій
Не треба турбуватись про все це не мало,
Щоб це бажання наше сьогодні постало,
Бог, котрий сотворив нас, поставив у світі,
Подасть людині тишу, щоб бути і жити.
Ходім повсюдно людям про мир провіщати,
У світі будем мирно з людьми пробувати!

^а Кри н — ліля.

Жив у першій половині XVIII століття, вчився, очевидно, в Київській академії; в 1729—1730 роках викладав тут курс риторики, в якій є віршові приклади. Віршував латинською мовою.

З РУКОПISУ: «ЗІБРАННЯ РИТОРИЧНИХ НАСТАНОВ»,
1729 РОКУ

ВІРШ ПРО БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Істинно наш покровитель і вождь наш Богдан цей,
Хмельницький,
Вигнав з козацького геть краю всіх польських панів.
Славний герой і відомий захисник Русі-батьківщини.
Лютим панам дав наказ з руської вийти землі.
Великодушний Хмельницький і істинний Марса нащадок
З рідного краю свого пагубне плем'я прогнав.
Месник і вождь, і герой наш Богдан,
він нам посланий богом,
Геть гордовитих панів вигнав за межі Русі.
Польських панів гордовитих, це плем'я жорстоке,
Хмельницький,
Вщент розгромивши не раз, всіх їх до втечі привчив.
Польським тиранам жорстоким, чванливому
племені цьому,
Вийти Хмельницький велів всім із маєтків своїх.
Непереможний цей вождь, наш Богдан,
справжній Марса нащадок,

Плем'я, нездатне до війн, звідси далеко прогнав.
Вождь із вождів наш Богдан
і завзятий наш воїн-захисник,

Всім віроломним панам геть забиратись велів.
Страху нагнав на панів, розгромивши,
й за Віслу втікати

Змусив усіх їх Богдан, добрий, розсудливий вождь.
Добрий, розсудливий вождь і герой, і сміливий, і мужній
Всіх ось папістів оцих бога пізнати навчив.

Бога пізнати навчив він народ, що забув його, гордий,
Цей знаменитий козак, і прямодушний, простий.

Справді Хмельницький, славетний козак,
до Ахілла подібний,

Наче звірюку якусь, шляхту приборкав, розбив.

Михайло Козачинський

Світське ім'я Мануйло. Народився 1699 року в місті Ямполі у шляхетській родині. Освіту здобув у Київській академії. 1733 року виїхав до Сербії, де був префектом і викладачем школи в місті Карлівцях (Славонія). 1737 року повернувся до Києва, де в 1739—1746 роках був префектом і викладачем у академії. Влітку 1746 року його призначено у Видубецький монастир, а згодом у Гадацький Червоногорський монастир ігуменом. В кінці 1748 року його послали у Слуцьк, де він і помер у серпні 1755 року в сані архимандрита. М. Козачинський відомий як видатний філософ і педагог. Лишив після себе кілька поетичних панегіриків і драму про сербського царя Уроша V: філософські курси «Синтазма всієї Арістотелівської філософії», «Арістотелівська філософія» тощо, в яких проповідувалися ідеї Просвітництва. Віршував книжною українською і старослов'янською мовами.

З ТРАГЕДІЙ: «ПРО СМЕРТЬ ОСТАННЬОГО СЕРБСЬКОГО ЦАРЯ
УРОША П'ЯТОГО», 1733 РОКУ

МАРС ВЕЛИЧАЄТЬСЯ, ЩО НАУКИ В СЕРБІЇ
НЕПОТРІБНІ

М а р с

Яка з учення користь, скажіть, буває?
Чи в світі од учення добро прибуває?
Належить брати шаблю, свій край захищати —
Умієм без учення хвалу здобувати.

Ніхто такий учення вже не потребує,
Котрий сміливо кров'ю своєю воює.
Паллас нехай, Мінерва, ці мудрі богині,
Із Сербії виходять в чужій країні!
Ти зброю бери, шаблю, і царську державу
Пошир у цьому світі, як мужність і славу!
Коли ж візьму до пари хоробру Беллону,
Ім'я ми сербське зможем знести до Сіону!

Беллона

Це добре промовляєш, прославимо всюди,
Ім'я своє, хоча в нас Паллади не буде!
Нащо іти сюди їй, що має робити?
Ми з нею не подружим, тож годі і жити.
Вона до миру прагне, а ми сієм війни,
Коли ж прийде, ти, Марсе, покинуть повинен
Свою лискучу шаблю в цій краї точити,
І я не зможу слово своє зголосити.

Паллас

Хто й коли без мудрості переможцем буде?
Також без учення хто торжество здобуде?
Та хіба без вчення ти, Марсова сила,
Під горами Чорними турчина б побила?
Тимишар згадай, Белград, і під Варадином
Бились не без мудрості, й під самим Будимом?
Марс навіщо силу так власну вихваляє,
І нащо учення він нам викоріняє?
Без учення цілий світ буде потемнілий,
І без нього день ясний стане спохмурнілий.
Вчення, знайте, милують і царі, і князі,
Хочуть не дурними бути у такому разі.
Може, кому заздрісність очі зморочила,
Серце, може, тьма кому темная покрила?

Так, марнотно зникнуть всі і на пси зведуться
Люди злії, котрі в світі прокленуться.
І про тих, що знищують вчення святоблिवе,
Скажуть, що народження мали нещасливе.
Соломон про те в главі третій свідчив, знайте,³
Прочитайте, а тоді і себе вмудряйте!..

з рукописного збірника XVIII століття

[БАТАЛІЯ ПІД СОЛОДКІВЦЯМИ]

Крикнув козак запорозький та й на свої люде:
 Іде з військом пан воевода, баталія буде!
 Нещаслива баталія під Солодківцями!
 Лежать, лежать панове ляхи а все купоньками.
 Лежить же їх у Савинцях велика могила:
 Нещасная матка тая, що ляха вродила.
 А в Кам'янці з гармат бито, а в Дзенькові тихо:
 Пішла Москва під Гусятин, в Сатанові тихо.
 Годі, годі, козаченьки, в обозі лежати,
 Ой, ідіте до Сатанова жидів забивати.
 Хвалилися козаченьки з Сатанова йдучи:
 Будем драти, пане брате, з китайок онучі.
 А вони поли драли і поли латали,
 Перед собою панів ляхів сто тисяч погнали.
 На крижовій дороженьці там ся спотикали,
 Дали ляхам привітання, аж з коней злітали.
 Нещасливий квітень місяць у тім настав року,
 Нещасному Борейкові тече кров із боку.
 А вдарився пан Борейко по полах руками:
 Оглянься назад себе, кров тече ріками.
 А вдарився пан Борейко у стовп головою:
 А вже ж мені загинути з дітьми і з жоною.

Борейкова девізія втікає долами,
 Мовить один до другого: «Же пана не мамі! а»
 Борейкова девізія здихаєть^б до неба:
 Авжеж-бо нам, пане брате, розійтися треба.
 Воевода волинський на обрут^в волає.
 Коли ж его девізія не барзо^г слухає.
 Ой утікав воевода з самодесят^д тисяч:
 Оглянься назад себе: всягди ляхи лежать.
 Ой утікав воевода по Сабульській долині:
 Лежать, лежать панове ляхи як палені свині.
 Ой, добре ся пани ляхи з козаками били:
 Лежить же їх от Городка на півтретя^е милі.
 Ой показав Медведенко лицарськую славу,
 Ой потопив панів ляхів, Городенку забрав.
 А вдарено в Городенці з грізної гармати,
 Ой, не една заплакала за ляшеньком мати.
 Пістолі і мушкети од себе одкидали,
 А самі ся од олова в очерет ховали.

^а Що пана не маємо (поль.).
^б Здихаєть — зітхає.
^в Обрут — відворот (поль.).
^г Не барзо — не дуже.
^д Самодесят тисяч — сам і десять тисяч.
^е Півтретя милі — дві з половиною милі.

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА XVIII СТОЛІТТЯ

ПІСНЯ ХОТІНСЬКА

Нешаслива година,
 Як прийшла лиха новина,
 В Польщі короля не стало,¹
 І на світі зло настало.
 Тисяча сімсот тридцять дев'ятого року
 Іде фельдмаршалок з охотов,²
 Хотінь-місто розорити,
 Бесурманів побідити.
 Як приступив ко Хотіню,
 Мав у бозі всю надію,
 Казав військо шикувати,
 Набоженство одправляти.
 Як поїхав виглядати,
 Бесурмана розглядати,
 Чи посилить військо бити,
 Аби його розорити.
 Став він вельми дивувати,
 Годі ворога здолати,
 Казав ревно сльози лляти,
 Пости війську завдавати.
 А як турчин наступає,
 Сильно, наче лев, рикає,
 Казав в той час огню дати,
 Єретика зустрічати.

Як сказали огню дати,
 Солтан перший став тікати,
 Турчин вічно погибає,
 У Хотіню умліває.
 Нешаслива та година,
 І фортеця уже гине,
 В царя ласку я утратив,
 І в неволю я утрапив.
 Вже фельдмаршал приступає,
 І ключі баша вручає,
 Руське військо тріумфує,
 В місто Хотінь уступає.
 Місто Яси медитує³,
 Що Волощина пустує,
 За поганої держави
 Божі церкви пусті стали.
 Це Пречиста непоборна,
 Та Буцнівська чудотворна³
 Не дала нам, християнам,
 Власти в руки бесурманам.
 Ублагай тож сина твого
 Розіп'ятого, святого,
 Нехай зволить заховати
 І у ласці нас тримати.
 Короля хай присилає

Щоб на троні посадити,
 Мир у Польщі учинити.
 Також преосвященому
 Атанасію Шептицькому⁴
 З кардиналом довго жити,
 Святу трійцю умолити
 За нас, грішників.

³ Медитує — міркує.

⁶ Пропущено рядок.

Стефан Вітинський

Жив на Слобожанщині в першій половині XVIII століття, в 1730 році був професором Харківської словено-латинської колегії, де викладав філософію. Віршував старослов'янською мовою.

ІЗ КНИГИ: «ЕПІНІКІОН^а»,
ПЕТЕРБУРГ, 1739 РОКУ, 7 ВЕРЕСНЯ

Із малих велась начал оттоманська сила,
Та великий собі світ нині підкорила.
Пошанує той світ турком дане право,
Йому шану віддає і народ лукавий.
Правовірних у краю турському немало,
З невідомих доль усіх в рабство поскиляло.
Турки Грецію взяли, здавна підлягає
Правовірний отой край, що віки триває;
Й ту, що медом-молоком повна, Палестину
Узяли (де гріб Христа) — всі дають данину
Турській Порті, кожен зна, що несправедливо,
Хто б запевнив, що вони мешкають щасливо?
Захопили Крит та Кіпр у свою державу,
Давню їхню універсальність знищуючи славу.
У кормизі молдаван і болгар тримають,
Інших також без числа — податі приймають.
Верху б слави доступив, той у християнах,
Хто зламав би гострий ріг в лютих оттоманах.

^а Епінікіон — переможна пісня.

Та балачки лиш ведуть, легко це казати,
Але важко досягти і війною взяти.
Дуже сильний ворог той, гордий він незмірно,
Бо ж данину шле йому безліч люду вірно!
З африканських берегів, де росте все плідно
Посилається оброк в Турцію догідно.
Б'є поклони Вавілон, аравинин служить
І Єгипет, котрий Ніл має і не тужить.
Не одна у них земля скарб великий родить:
Безліч золота й срібла турчину відходить.
Середземне море теж суднам іноземним
Стелить водний у Стамбул

шлях з товаром певним.

Путь кладе Евскінський Понт,

І купець ізвідусіль користь має многу,
Можуть славу покріпить немалу воєнну,
Оплатити стане чим силу оту темну.
Бо велика і на смерть підбадьорить плата,
А маленька утекти підіб'є солдата.
Так, султан свої війська щедро вдовольняє,
І повсюдно з ними він успіхи приймає.
Коли ж буде благодать з неба особлива,
Військо визнають тоді сповна за щасливе
Те, котре би спромоглося світу доказати,
Що над ворогом оцим можна гору взяти[...]
Мав хоробрість, добрий ум

наш фельдмаршал славний,
Що вступив із ним у бран, був належно справний,

Милостиво бог у тій битві не покинув,
Тож у нього з вояків тільки дехто згинув.
Подолавши, взяв Хотинь, де фортеця славна,
Що оточена була стінами віддавна.
О, який приемний гук ходить про поганців,
Ні, не поголоски це, а біжать посланці.

Прибігають од Дністра, широко запевняють,
Одне одного уже люди в нас вітають
З цілковитим торжеством, радість мають повну,
Всі серцями дяку шлють богу невимовну,
Прославляють свій народ, прославляють бога,
Всюди чується тріумф — ось і перемога!
А редути із фортець задвигтять стрільбою,
Не гриміли вже давно з радістю такою.
Пресолодкі ллють тони, граючи, музики,
Не лунали вже давно співи такі, крики.
Рветься вгору трубний звук.

Ще й литаври гримотять славу для фортуни,
У долоні наш народ радісно плескоче,
Громадянство золотом, сріблом заблискоче —
В найбагатше люди всі убрання зодіти.
По дорогах та мостах розкидають квіти.
Цей порядок цілий день, доки не стемніє —
Тріумфальний уночі вогнеграй ясніє.
Уночі всі, як удень, радісно співають
І з любов'ю навзаєм всі себе вітають.
Перемога надійшла — вірити їй можна;
Що сказала слава нам, зна людина кожна.
Повна радість навкруги: збили супостата,
Більша радість, що у нас невелика страта!
Голос слави дорогий: діло завершилось,
Збили лютого врага, цілі залишилися[...]
Що в похід не забира турок отой пишний,
Той, котрий в житті своїм вельми вже розкішний,
Повний воїнський убір і одежа красна,
Зброя, що дивує світ, бо на вигляд жасна,
Пребагатий є запас, їжа-лагомина,
Почудується на те не одна людина.
Є у таборі користь, що не розібрали,
Інша радість надійшла, котрої жадали.

О, щасливо вже Хотинь нами взята славна,
Хоч у стінах преміцних укріплялась здавна.
Узяли значний полон силою своєю —
Не зберігся гарнізон з Колчаком-пашею.
Є багатство і користь, здобич із усього,
Будем дякувати за те милосердя богу.
Радість тут не лише їм, але й християнам —
Всім народам, що впряглись у ярмо поганам.
Вже полегшу немало зараз відчувають —
Християни навкруги добру вітиху мають.
Оцим приростом значним, квітом нашим слави
І болгари заодно раді, і молдави;
Серби, з ними Святий Град, Греція правірна —
Благочесникам усім радість є безмірна[...]
Хто зневажає Христа, праведною віру,
Бог таким усім послав, щоб помститись, міру.
Всі відтак заснулий дух предків переймають,
Ржу зі зброї забуття пильно обтирають.
Хто знайшов стару пищаль, шаблю притупілу,
Роздобув забутий щит — відчувають силу.
Оживаючи отак, ждуть вони наказу,
Щоб на помсту ворогам поставати зразу.
Отакє подав господь для свого стада,
Праведна на ворогів поведе вірада.
Чується такий тріумф у військах Росії,
А противників відтак б'ють часи лихії.
Лихо котиться в містах, в темній тій державі,
І зловісна чутка йде: образ їхній слави
Потемнівся, почорнів — маревом літає,
Не одна вдовиця там сльози проливає.
Не гримлять уже в трубу, не один зітхає —
Слава наша їм серця наскрізь пробиває.
Жах навколо і плачі менших і великих,
Не лунали ще такі у сум'ятті крики.
Тож блукають і біжать при такій нагоді,
Ім зібратись на умі, як то кажуть, годі.

Руки ломлять, в груди б'ють, волос рвуть, терзають,

Одне одному при тім, що сказати, не знають.
Різнодумля в них таке — люди помічають:
Може, турська упаде влада в тому краю?
Моє, останні прийшли це часи для світа,
Може, сила османів здута і пририта?
У Туреччині, в містах, гірко ллють печалі,
Це тому, що у бою з поля утікали
Биті нашими упень, ганьблені немало,
Хто ж візьметься описати, як вони страждали?
Напоїла землю кров в полі, де змагались,
Безліч кинули добра і тікати порвались.
Все розкидали вони, що у себе мали,
І в занепаді таким просвітку не знали.
Он кираси на землі, в неладі знамена,
Степ — у зброї навдокіл, потемнів, зелений.
Артилерія стоїть, різні апарати,
Не почислити усі оттоманські спряти.
Лише душу врятувати, вирватись хотіли,
Страх велів — без зброї всі навсібіч летіли,
І безпам'ятно вони мчали, куди очі,
Вже не мали ні самі, ані коні мочі.
Стьобав вітер відчайний, тинь уже лякала,
Сон гарячка навісна в турків проганяла.
Так, на радість нам оця ворога загледа,
Їхні stratи — це для нас немала відрада.
Хто ж із вірних в торжестві не постане нині,
Не захоче заспівати в любій благостині?
Йде сюди вже Аполлон, видно це по шаті,
Хор веде численних муз у святковім платті[...]

Тихін Александрович

Світське ім'я Тимофій. Вчився в Київській академії, в 1737 році був її наставником і записав курс риторики професора С. Кулябки, пізніше був ієродияконом (1743) та ієромонахом (з 1744 р.) Братського монастиря в Києві. У 1743—1744 викладав проетику, склавши її курс «Настанова у поетичному мистецтві...», де є чимало прикладів у віршах латинською, польською, російською та книжною українською мовами, складених зокрема й самим Александровичем. У 1744—1745 роках викладав риторику, склавши курс «Ораторські настанови...», в 1745—1746 роках склав курс «Зібрання риторичних настанов...»

З РУКОПISУ: «НАСТАНОВА В ПОЕТИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ»
1743 РОКУ

ЕПІТАФІЯ ДАНИЛОВІ АПОСТОЛУ. ГЕТЬМАНУ УКРАЇНИ

Тут лежить відомий гетьман України
Данило Апостол, що на всі країни
Страх наводив завжди, коли був у силі,
Тепер спочиває у темній могилі.
Він не мав ніколи відпочити нагоди,
Життя все проводив у постійних походах.
Тож, гетьмане славний, спочивай, а люди
Ім'я твоє завжди пам'ятати будуть.
Слава твоя вічна, хай кожен з нас знає:
Тут-от під надгробком гетьман спочиває.

з ПОЕТИКИ: «АПОЛЛОНОВИЙ ТЕАТР»,
ЧЕРНІГІВ, 1745 РОКУ

ДІАЛОГ ЕНЕЯ З ТУРНУСОМ¹

Турнус
говорить через апострофу до Бога

Ти, небо узявши, наш боже-творитель,
Усьому живому є добрий правитель.
Віддав-бо спочатку ти землю Адаму,
По тому всю владу лишив Аврааму.
Від чого з'явилися князі і владики,
Вожді і царове в побідах великі.
Подав ти їм землю, аби володіти,
Щоб після них владу вже мали і діти.
Весь світ розділив на чотири сторони,
По жеребу владу нести і закони.
Схід, південь і захід, і північ працюють,
Господню волю, пізнавши, шанують.
Засновники тронів послались од тебе,
І з певного часу царюють у себе.
Є перший засновник у города Рима
Не Ромул, так Юлій. Нумасут² — видимо
Розмножили сильно ромейські народи,
Тож миром, покоем узяті слободи

¹ Апострофа — звернення автора до відсутньої особи.

Збирали Вітчизні у користь єдну
Чи власному роду, чи рідному сину.
Віки так численні по тім проминали,
Жили вони в мирі і в бранях бували.
До Августа³ тії тяглися славні літа,
Що владарем повним зробився для світа.
Од нього — Аеній, мій дід, теж відомий
На ймення Латин⁴, у латинах по тому
В Італії повний зробивсь повелитель,
Своєї Вітчизни старанний любитель.
Тоді Сільвій Другий⁵ од нього родився,
Престолу наслідник законний явився.
Мій батько, той Сільвій, лишив молодого
Мене, щоб по смерті стеріг стада свого.
Скажи мені, Тібре⁶, рікою текучий:
В Італії хто є постійно владучий?
Ти славне Рим-місто навпіл розділяєш,
Італію всю ти навкруг оббігаєш,
Сіцилію також і Африку вдатно
Водою поїти умієш достатньо.
І ти, горо Альпес, давно пробуваєш
В землі італійській, напевно, все знаєш,
Скажи: чом Еней у Вітчизні гуляє,
Нікчемець підставу до влади чи ж має?

Еней

говорить

Латинову дочку я мав за дружину,
Лавінію йменням, сюди тож поплинув,
Ввійшов у цю землю, аби панувати,
Італію взяти і в ній царювати.

Т у р н у с
говорить

Існує бо у нас не на те влади клас,
Щоби спадкоємців прямих зневажати,
З природньої влади відтак оддаляти.
Згадай собі Трою, котора тобою
Дорешти розбита, до того ж розрита —
Од твого лукавства те сильнеє царство
Пропало навіки поміж чоловіки.

Е н е й
говорить

Не я царював у землі давній Трої,
Пріам та Екуба⁸ — державці обоє.
Отії панове у ній володіли:
І битви чинили, і мир їй творили.

Т у р н у с
говорить

Ти був їм совітник, ти був сенатор⁹.
Пріамовий перший. Вістить Антенор⁹.

А н т е н о р
говорить

Він раду Пріаму намислив до брані,
Щоб з греками билась усі ми, трояни,
Це він було звісну пораду підкинув,
І з греками потім нам сіті розвинув.
Коли в Трої битва велась вирішальна,
Коли Троя бідна зробилась, печальна,
Порадив Пріаму, аби наші брами
До Трої відкрити й чекати без брані.

Схилився Пріам до такого совіту —
По тому і Троя пропала зі світу.
Коли греки в город поспішно вступили,
Пріама, Екубу відразу убили.
Пірг, син Ахіллесів¹⁰, той найжорстокіший,
Що гнівом, злобою од решти лютіший,
Без сорому кинувсь Пріама убити,
Тоді й Поліксеню, дочку, умертвити,
Мечем їй голівку, бідашці, відтявши,
По тому й Екубу покаменувавши.
Відтак і Пріамів весь рід закінчився,
А город наш Троя навік розорився.
Загинув так Гектор, герой сильний Трої,
Троїль¹¹, син Пріамів, у битві не встояв.
Взялися тож греки внівець розоряти
Все місто, щоб камінь на камені стати
Не міг вже ніколи, на вічнії віки,
Щоб місто пропало поміж чоловіки.
Кассандра-сенатор¹² про те добре знає,
З плачем він про лихо троянське віщає.

К а с с а н д р а
говорить

Усе я детально бажаю з'явити,
Але за сльозами не проговорити.
Хоч Трої загибала, вважають, взялася
З Гелени¹³, від неї пішли всі нещастя,
Мале оте діло, його полишаю —
Дорадника в Трої не мали, вважаю.
Як брань досягала дев'ятого году,
Вожді грецькі впали й гадали про згоду,
Хоч Гектор загинув, Троїль мужній — мертвий, —
Страх грекам і трепіт було не відперти:
Та ж двадцять сім Гектор вождів зміг убити
У греків, здолавши, згубити-побити.

Озлоблені греки в незгоду упали,
Що всі отут ляжуть, бояться стали,
Та Гектора-мужа убитого вздріли,
Відразу всі купно у бій заgrimіли,
До Трої потужно пішли приступати;
Тоді ж бо Пріам наш поради шукати
В сенаторів кинувсь: чи хтось на відрату
З сенаторів може подати пораду?
Еней у тім разі узявся віщати,
Пораду цареві лукаву давати:
Хай з греками зволить хуткіше миритись
І брами всі Трої врагу одчинити.
Пріам, це прийнявши, почав міркувати,
Цій раді між інших підтримку з'являти.
Таке було діло Енея здорове —
Пріамове тіло зробив безголове.
Пірг, син Ахіллесів, тоді роз'ярився,
Він ярістю, люттям, як трунком, упився,
Заскочив у палац і вдарив Політа,
Пріама синопка, що бивсь знаменито.
Тоді ж налетів на Пріама самого,
І голову люто відтяв зразу в нього.
Екуба метнувся тоді боронитись
Од Пірга, по шиї почав його бити!
Звелів Пірг воякам оддати його смерті,
Од того Екуба сам зволив померти.
Почав Пірг при тому в Енея питати:
А де Полівксена могла пробувати?
Ота наречена з Ахіллом любилась,
Зі згоди Пріама уже й заручилась.
Еней так мовляє: «Про неї не знаю,
І щирію правду од серця віщаю!»
По тому знайшов Пірг в крові Полівксену,
Пріамову дочку, вітця наречену¹⁵.
Відтак він Енею сказав виступати
Із Трої і рід весь з собою забрати,

Аби на день третій покинув був Трою,
Щоб з жінкою вийшли із міста обоє.
Всіх інших жорстоко почав Пірг карати,
Вогнем греки місто пішли спопеляти.
Отак була Троя славетна побита,
На вічні роди руїною вкрита,
А все через раду оту прелукаву,
Еней, знаю, в тому чинив не по-праву.

Т у р н у с
говорить

Що більше буває! Кинь марне казати,
Енеюше, землю цю зволь покидати!
Почув, як співають про тебе і браття?
Але що назвався ти дідовим зятем,
Тебе відпускаю — лишайся без брані,
Біжи, біжи швидко в країни незнані.

Е н е й
говорить

Куди іти маю ізвідси, не знаю,
Мені бог велів... Ні, я тут залишаюсь!

Т у р н у с
говорить

Бог знає лукавих, таким не зволяє
Він жить-панувати, а їх проганяє.
Хай знають отого, котрий вельми сильний,
Правий і правдешній, у всьому незмильний.
Чи треба ще більше тобі говорити?
Та я ж своїм військом почну тебе бити!

Еней
говорить

Це речі важкі! А може, без брані
Народ обійдеться, без смертної рани?

Турнус
говорить

Щадунку, лукавий, тобі не чекати!
Дай грамоти діда, бо голову стратиш!
Еней оддає грамоти й падає Турнові в ноги

Турнус
говорить

Хай світ цілий гляне, що він накрутив!
Латинове слово в усьому змінив!
Тому починаю я битву творити,
Щоб душі троянській а жодній не жити.
Вже армія в мене стоїть наготові
На суші й на морі, пролле досить крові —
Пізнали лукавця, лестивого сина,
Од нього ридає земля не єдина.
Послав я до дядька — то князь Австріянський¹⁶ —
Хай б'є і полонить той набрид троянський.

Конкурент¹⁷
говорить і просить милосердя для Енея

Всім мир навек-віки хай буде і буде,
Без брані живуть хай усі ваші люде!
Бо що війна родить? Смертельні рани!
Прийдешність не стане розхвалювать брані!
Покиньте у серці гніви хоронити
І люд безневинний даремне мертвити.

Антедор
говорить

Зволь віни, наслідче, йому відпустити,
Тобі усі хочем покірно служити.

Кассандра
говорить

Бог сильний лукавих так завжди карає,
З землі, од лиця він таких оддаляє.
Прости, бо він бідний, мізерний у світі,
Нема голови де йому прихилити.

Турнус
говорить

Таке йому нині від серця віщаю:
Його при здоров'ї ізвідси пускаю,
Нехай буде добре при цім пам'ятати,
Як в іншу державу без права вступати.

Еней
встає і з плачем говорить

Всі знаю достатньо я власні провини,
Це правду казали на мене всі нині,
Причиною ставши усіх зол троянських,
Повівся як ворог синів я Пріамських.
Хотів я престола собі захопити
І землю троянську собі покорити;
Бог сильний інакше звелів повернути:
Ріг пихи моєї зламать і зіпхнути.
Були в мене друзі між греків жадані,
Вони обіцяли сприяти у брані,
Та над сподівання упали побиті,

Ніхто не лишився у світі цім жити.
Проти рожна правди хотіли-бо перти,
Один по одному пішли вони мерти.
Та байдуже, мужа мені жаль святого —
Правдивий був, добрий — Пріама ясного.
Давав мені їжу, і честь, і надію,
Між люди поставив мене, тож жалію!
Йому-бо я напасть довічну наслав,
Супроти сумління нещастям оддав.
Прости мене, прошу, пребідного нині,
Бо я при останній мізерній годині,
Прости мене, прошу, наслідниче ясный,
Не згадуї зла, милість
візьме хай нещасний!
Тобі дав бог землю, щоб нею владіти,
В Італії владу тобі дав носити.

Т у р н у с
говорить

Життя я дарую, не зволь лише жити
В підвладних країнах, отожд їх лиши ти!
Иди за границі до вільного поля,
Тобі, може, добра зустрінецца доля,
Не згинеш у битві, смерть нагла постука,—
Уздриш кров невинну, як стримаєш руку!

Е н е й
дякує Турну

Таких є немало, що в щасті тривали
І радість постійно, й веселощі мали,
А й ті у найгіршу недолю впадають,
Відтак нещасливо свій вік доживають.

Собі вони щастям засліплюють очі,
Не хочуть сприяння од божої мочі.
З таких і я перший зайшов у глибини
Затмнення цього сліпої хвилини.
В мені ти побачив зло люте отее,
Добром віддаєш, що навіки благее.
За те шлю подяку тобі, господину,
І дякувать буду у кожную годину
Я без перестану, докіль буду жити,
Докіль мене буде дух власний живити,
За милість я вдячний, вона несказанна,
Бо нині від серця мені була дана.

Т у р н у с
говорить

Иди звідси з миром в любові, спокої
І ти, і дружина — всі купно обоє.

С е н а т о р
дякує Турну

Наслідниче правний, твої блага бачим
Розсудно розумні і милість одзначим.
Постійно таких-бо приводить до влади,
Народами править таких завжди садить —
Дав бог тобі владу, сідай панувати,
Ми ж станем усі, як раби, підлягати.
Подячно тож милість од тебе беремо,
Високу при тому й любов заживемо.
Подяку шлемо, ти розумно вчиняєш,
Як грішникам їхні провини прощаєш.
Спадкуй же у славу і щастя, й побіду,
Батьків своїх силу належно наслідуй.

Звістить-бо Рим-город: «Цей буде смиряти,
Цей ворога буде зокола змагати!»

Турн
приймає всіх у милість і кінчає мову

Живіте мирно, смирно і не лицемірно,
Отець небесний буде всіх вас благословляти,
Я ж буду вас, як діток, в любові зберігати¹⁸.

Анонім

З ПІСЕННИКА ІВАНА ЮГАСЕВИЧА 1761—1763 РОКІВ

ПІСНЯ ПРО СТРАШНІ ЛІТА

Всі престоли світу сум оповиває:
Всюди лихоліття суне-наступає.

Ниви запустили: йде війна землею.
З голоду померла мати з дітлашнею.

Хто не плаче з горя в рідній стороньці?!
Стались переміни й на ясному сонці.

Потьмяніло небо... Чи добра діждатись?
Брат пішов на брата — буде кривця ллятись.

Гинуть королівства, падають цісарства,
Воїнство рушає на великі панства.

Віра проти віри в лютості повстала,
Не одна вже церква як руїна стала.

Дай себе вблагати, милостивий боже,
Люд оцей збіднілий кривдити негоже.

І земля, і небо западуться в ночі,
Сповнитися мусять словеса пророчі.

Леви завивають люто-знавісніло,
Хижаци-вовчиська крають людське тіло.

І міста, і замки спалено, розбито,
Святощі насильством, соромом покрито.

Як багато стало заздрості на світі,
Загубила мати рідне чадо в цвіті.

Не воліють батька діточки любити:
Змалечку розпестив, не давав їх бити.

Друзі учиняють між собою зваду,
Йдуть одні на одних — на біду, на зраду.

Вже й сусід сусіда в горі не рятує,
Ще ж йому й трутизни у словах готує.

І спіткала кара брата-неслухнянця,
І над головами — кулаки поганця.

Так скипають люттю однокровні браття,
Серце зве до помсти, серце шле прокляття.

На хресті клянуться: «Будьмо Костянтину —
Славному цареві — вірні до загину!»

Ми до тебе спрагло руки простягаєм,
Від усього серця жалісно волаєм:

О святая тройце, змилуйся над нами,
Ворога розчавлюй власними ногами!

Хай тобі одному буде нами дана
Нині і довіку і хвала, і шана!

Бо тобі і жити й царювати вічно. Амінь!

ПІСНЯ ПРО МАРНИЙ СВІТ

Хоч тебе й вінчають, світе, все ж ти дуже марний,
Нівечить тебе всілякий зайда незугарний.

Знищено вже міст великих, наших сіл немало,
Де раніше знатне панство володарювало.

О мізерний чоловіче, мариш ти про щастя,
А не знаєш, чи до завтра доживеш: чи вдасться?

Вчора бачив ти сусідів: їли, попивали...
А сьогодні сам не знаєш: де й попропадали?

Ой течуть криваві ріки, кров червона лється,
А земля ридає ридма й крові не нап'ється.

По дорогах та й повсюди лежма трупи й трупи,
Хижі звірі роздирають і розносять купи.

Вже сини батьків воліють ні за що не мати,
А батьки синів готові туркові продати.

Слава, слава, алілуя, мій могутній Пане,
Ми тебе хвалити будем, доки світу стане.

Семен Дівович

Про життя поета відомо дуже мало. Напевне, вчився в Київській академії, потім у Петербурзі, був перекладачем генеральної військової канцелярії (центральна установа гетьманської адміністрації на Україні) в місті Глухові (1762). Писав мовою, наближеною до російської.

ІЗ ПОЕМИ: «РОЗМОВА ВЕЛИКОРОСІЇ З МАЛОРОСІЄЮ» 1762 РОКУ

Великоросія

Чекаю з нетерпінням, чи можеш сказати,
Коли тобі в походах прийшлося бувати?
Скажи і про найбільших начальників видних,
Я ладність твою бачу у прикладах гідних.

Малоросія

Так, тисяча п'ятсот ще і шостого году
Гетьман у мене перший, з сенаторів роду.
Був Лацлав Лянцкоронський¹; як мною керував,
Не раз із козаками османців розбивав.
За двадцять вісім років Хмельницький-Венжик² жив,
Гетьман цей під Заглавлем орду упень розбив.
Хоча яка численна вона отам була,
Хоробрості моєї здолати не могла.
За сорок літ по тому гетьманів Свірговський³,

З яким разом єднався господар волоський,
Отримав чотирнадцять над турками побід,
Побив, полону безліч погнав собі у слід.
В рік тисяча п'ятсотий сімдесят і шостий
В полон гетьман Богданко татар узяв доста,
А решту, що змагались, на голову розбив,
І у татарським краї добряче погостив.

Великоросія

Вже знаю, що начальнії у тебе гетьмани,
Скажи іще про знаки, чи кимось надані?
Також про перемоги, коли ти їх мала,
Скажи: кого при кому ти перемагала?

Малоросія

Це коротко я вище сказала для тебе,
Не хочеться багато балакати про себе,—
Немало перемог я іще не назвала,
Та хочеш чути, слухай: було їх немало!
Військовими козацтво прославилось ділами,
Ішло воно хоробро своїми полками.
На Цареград могутній не раз наступало
І бусурманів безліч в бою побивало.
Ходили помагати вони царствам іншим
І без грошей служили державцям біднішим.
В боях на смерть охоче себе наражали,
Річки перепливали, морями гуляли.
Нужду цю заживати одне їх штовхало:
З війни добути славу козацтво бажало.
І не могла і літа стерпіти моя кров,
Щоби синів не слати змагатися знов.
Самі вони на мене не раз ображались,
Як під війну удома, бува, залишались.
Із запалом великим уміли змагатись.

В труди воліли вельми великі вдаватись,
За віру і Вітчизну усі вони бились,
В численних небезпеках безстрашно святились.
Гукали: «Єдність предків, о небо, дай нам,
Вділи, щоб не служити своїм ворогам!»
Росією Малою я між людей зовусь,
І за синів до крові із ворогом б'юсь,
Синове мої рідні повсюди при мені
Тримають добру мужність у всі, що мають, дні.
Обух, лук, самопали, сайдак кожен мав,
Ще й списа — вірну зброю, що здавна тримав.
Оружжям тим границі вони захищали,
Із ним-таки у вражі країни ступали.
А скільки козаків є хоробрих моїх,
Згадаю, син один мій казав був про них,
Коли султан турецький питати почав,
То він од товариства сміливо сказав:
— У нас, що лоза, а чи байрак —
то і козак! —
У куренях малих їх жило сто, і двісті,
І більше в добрій згоді, усі в одному місці.
Управність різнояку з'являли для війни
І ворогів од мене відгнали вони.
Були у світі славні, а перемагали —
Збагачувались: здобич воєнну брали.
Колись, у п'ятсот п'ятім, татар ми побили,
Вогнем-мечем всю землю поганську покрили,
А виборне козацтво полками своїми
Змагалось кроволійно з краями чужими.
Коли ж Стефан Баторій у Польщі став паном⁵,
Привів і козаків він у лад із гетьманом:
За рік гетьмана війську належно він поставив,
Всі вольності вернувши, нові порядки справив,
Придавши їм гармати, бунчук із булавою,
Військовій припаси прислав із короґвою.
Крім того, він поставив обозних і суддів.

В озлобленні, що тільки
надумати могли,
Нас грабили, палили —
руїну нам несли.
Отож за те насилля,
наругу церков,
За муки наших діток
повстала я знов...

Семен Дівович

Дав осавулів, добре заладивши тоді.
Полковників козацьких призначив у полках,
Ствердивши привілеї в одвічних часах.
При тому ж королеві й гетьмана признали,
Якого у цій мові я вище назвала.
У Азії чимало вони воювали,
І Трапезонт потужний у турка забрали,
Пішли в Константинопіль, хотіли здобути,
Змогли велику здобич при тому набути.
Гетьман Шах⁶ у тім часі молдавців був побив^а,
І вельми їхне військо у битві потіснив.
Петро ж наш Конашевич Кефу-місто дістав,
Численним полонянам нарешті волю дав.
Було і під Хотинню поганців так щемив,
Що полк з усього війська у турків залишив.
Ти бачиш, яка сильна я з військом була
В минулому, коли ще у Польщі жила...
Мабуть, хоробрість досить свою зголосила,
Про себе вже достатньо тобі сповістила.

Великоросія

Нудна ти! Ліньки, може, тобі поговорить,
Розмові не жалію весь десь я присвятить.

Малоросія

Дістанеться і ночі, як заgrimлю війною,
Широка моя смілість, отож не спи зі мною!
Тобі уже з'явила просторою річчю:
При Польщі в Запорожжі жила я із Січчю,
На всі тодішні війни ішла я з козаками,
Я брала гору в брані із різними містами.
А зараз розкажу про часи ті хваленні,

^а На полях приписки: 1577.

Як скинувши ляхівські кормиги важенні,
Я їх повоювала та й інші народи,
Пройшовши многотрудно поля, гори, води.
З'явлю відтак причину, чому віддалилась —
З образи я тяжкої із Польщею билась.
До унії ляхове хотіли прихилять,
Данинами гнобили, взялися нас карать.
В котлах дітей козацьких тирансько варили,
Жінкам зрізали груди, а потім мертвили.
В озлобленні, що тільки надумати могли,
Нас грабили, палили — руїну нам несли.
Отож за те насилля, наругу церков,
За муки наших діток повстала я знов.
Тараса у гетьмани обрала відтак,
І під Переяславом змагався поляк⁷.
Ми кривдників поклали велике число,
Живих ляхів чимало в неволю пішло.
За тридцять один рік ще у Польщу приспішив,
Слуцьк, Могилів дощенту при тому попалив
Гетьман наш Наливайко⁸, розсіявши ляхів,
Що в унію хотіли привести козаків.
Отож вони відтоді завзяттям горіли
І на ляхів полками сміливо гриміли.
Зі мною лях, бувало, лестиво змирявся,
Та, миру не бажавши, змагатися рвався.
А як де починали жорстокою війну,
То силу козаки в них рознесли не одну.
За десять років згодом по згаданій війні
Ляхи побить хотіли козацтво на пні,
Та успіху і в мислях тоді не дістали,
Зате самі ще більше у пагубу впали⁹.
Було, що на жорстокім померзли морозі
І, падаючи з коней, вмирали в обозі¹⁰.
При звільненні всієї Малої Росії
Подолати преславно ляхи в нас лихії,
Ну, а Богдан Хмельницький, той наш предводитель,

Не раз не два лишався в бою побідитель.
Од Польщі відірвав він козацькую силу
І оточив був ляха і спереду і з тилу¹¹.
Від ревиська і тріску стогнала земля,
Не тисяча там війська на місці лягла,
Гук вогнепальний зброї лунав був по лісах,
В полях густий дим слався по їхніх головах.
Рівнялися долини з горами й горбами,
Були вони залиті криваво річками,
А ті, що мали щастя живими zostатись,
Всі почали із ляку навтьоки пускатись.
Тому тоді Потоцький, гетьман у них коронний¹²,
Збадьорюючи полк свій і піший, і комонний,
Примушував змагатись з козацтвом моїм:
«Та ж соромно, — казав він, — піддатися їм!»
Отямилися ляхи, до бою порвались,
Та, як снопи, од сильних мечів повалялись.
В ту пору небувалий ще й дощ приключився,
І в них припас вогненний тоді намочився.
Із лиха того ляхи поразки зазнали,
Усі уже останню біду зустрічали.
Потоцького син, двічі потятий стрілою,
З коня впав і одразу помер у час бою.
Обоз у них забрали, кого в полон погнали,
А мертвих там, у полі, як тіні, полишали.
Грешинський, той мав щастя, що ледве утік,
Поранений, він кров'ю був майже ізтік.
У тисяча шістсотім і сорок восьмим році
Ляхи набрали знову уже нової моці.
Під Корсунем зійшлися, щоб козаків стрічать,
Та вчувши про козацьку непереможну рать,
Зі страху відступили, і кожен там побіг,
Щоб друге лядське військо погром не постиг.
Та козаки приспіли, з коней ляхів збили,
Піхоту польську міцно вони прищемили.
Поляки, мимоволі з коней тоді зсівши,

Ще кілька день змагались і билися піші.
У тім бою чимало порубаних лягло.
З обозом залишили добро, яке було.
Тоді я поміч мала од кримського хана.
Потоцького схопили — поляків гетьмана.
Був другий Калиновський, і цього узяли.
Полковників немало в неволю віддали.
Примусила поляків поразка ця тоді
У козаків просити пощади у біді.
Гетьман у тому ж році, Зіновій наш Богдан,
Пішовши під Пилявці, тримав з поляком бран.
Хоч тисяч лиш чотири зібрав він козаків¹³,
Татар також не більше — а ляха розгромив!
Іх шістдесят там тисяч простих тоді впало,
Та й знатного шляхетства побито чимало.
Хмельницький — страх і трепет шляхетського роду —
Побив їх під Збаражем того-таки году¹⁴.
Під Зборовим він славно себе дав упізнать,
Тож будуть ляхи вічно те грище пам'ятать.
У час жаккого бою на місці одним
Полякам на нещастя ударив був грім¹⁵,
Як хмари грозовії все небо повили,
То їхнії знамена й корогви побили.
Не мали вони харчу, що коням подать,
В козацький бік погнали, щоб не годувать.
Самі-бо по неволі всі піші zostались,
У відчай западали, життя не сподівались.
Іх обкопав Хмельницький довколишнім валом,
Стіснив був щільно військо — було місця мало!
Поїли все, що можна, в ущемленні отім,
Кінець уже останній приходив їм усім.
Постав між ними голод, ударив по них,
В полях вже костомашок шукали гнилих.
Пожадно їли м'ясо подохлих коней,
Ловили з їсти кішок, собак і мишей.
І за собачу лапу роз'ятрено бились,

Дивитись було страшно, до чого дожились.
За пацюка малого на прою вони йшли.
На тисячу (одного) частинок сікли.
Гарячу іншу землю кусали зубами.
З пометом кінським разом хапали вустами.
Дивись, козацька смілість до чого привела,
І зваж, як Польща з того ущемлена була!
Та цього ще не досить, я хочу додати,
Як в тому ж сорок восьмим кипів бій завзятий
Уже під Берестечком¹⁶; узявши татар,
Козацтво битви сильний роздмухало жар!
Там славнії ротмістри, полковник Стадницький
Упали, іншу шляхту побив там Хмельницький.
Число убитих знатних п'ятсот налічили,
І тисячі простого там війська побили.
В той рік під Білу Церкву Хмельницький пішов¹⁷,
Де не один із ляхів погибель знайшов.
Хмельницький у тих битвах керманичем був,
Хмельницького фортуна з нас кожен відчув.
Безсташно він і палко звитяжив із ними.
Розбив вороже військо полками своїми.
Там мертвими тілами поля було вкрито,
І тисячі значніших поляків побито.
Того й Волович, їхній начальний вождь, зазнав,
Він, сильною рукою посічений, упав¹⁸.
Поранені стогнали, аж плакала земля,
Шуміла кров кипляча, вкриваючи поля.
Там сонячне проміння пробить не могло
Густої тіні — гори людей полягло.
Поля були багряним осяяні блиском
І рвалися гарматним ліси дужим тріском.
Побільшувались хмари од диму з вогнем.
Грозив козак полякам кривавим мечем.
Погоджувавсь у битві упасти й пропасти.
Але звільнити землю свою від напасті.
Збивалась піна білим клубком в устах його.

Козак ніс грім на ляха, гнобителя свого.
 Шукав його по пушах, по прірвах, ровах,
 Щоб пам'ять його стерти в майбутніх часах.
 Наповнені поляки тоді були страхом,
 Боялися, що край весь піде їхній прахом.
 Сльозливо починали вже миру просити,
 Права нам обіцяли вони відновити.
 Отож тоді Хмельницький з усім козацьким збором
 Мир утвердив із ними тривалим договором¹⁹.
 Вже знову приступили лестиві ті пани
 Уже в наступне літо із нами до війни,
 І стали на заваді, щоб син далєбі
 З Волох господарівну не взяв був собі.
 З-за того і Хмельницький з татарами спрягся,
 Тоді із Калиновським мечами він стявся²⁰.
 Той булаву отримав на той час коронну —
 Дізнав, однак, безславно смертельного скону.
 Собеський, красноставський там староста, ліг,
 Навальної він смерті одбити не міг.
 В гетьмана там татарин був голову зрубав,
 Хмельницькому на списі з'явити прискакав.
 Самійло ж Калиновський, син того гетьмана,
 Од козаків тікавши і кримського хана,
 Втопився у Бубнівці²¹, бо міст обвалився,
 Не у бою — безславно з життям розлучився.
 Тут не один із ляхів упав був неживий,
 На Батозі косились подібно до трави.
 Недовгий час по тому коли пролетів,
 Був битий лях під Жванцем²²,
 хоч нас побить хотів.
 Поразками поляки в безумний страх прийшли,
 Щоб козаки в останню біду не завели,
 Покинувши оселі усі в городах,
 Розбіглись по пустелях, полях і ровах.
 І мертві останки, які вже зітліли,
 Як звірі розгрібали з могил вони, їли.

«Жеріте оті тайні людській приправи. —
 Так козаки кричали. — ляхи прелукаві!
 Бо вас таким їстивом жити достойно,
 Не вмiли жити в мирі і править пристойно!
 Нащо було в нас віру ламати старатися,
 Нащо було так явно над нами знущатися!
 І чи на те із військом жили ми під вами,
 Щоб нашії пожитки ви брали з жидами?
 Тож відповідь дасте нам за лютії муки,
 Помститься небо більше за наші докуки!
 Чи їжі не ставало тоді вам, щоб жити,
 Що наших стали діток в котлах вже варити?
 Згадайте, як ми часто із вами замирялись,
 Згадайте, як ви скоро од того відкидались!
 Підступна ваша злоба нас гнівом пече,
 Хотіли нас понищити, побити мечем.
 Однак у нас нарешті з'явився побідитель.
 Прийшов до нас Хмельницький,
 наш спільний визволитель!
 Пребуде його пам'ять із роду до роду.
 Пребуде вовік слава і мужність народу.
 Покрова наша — правда, що завжди служить нам,
 Нехай гряде погибель всім нашим ворогам!
 Вже досить нашу силу у страху тримать,
 Знайдем державу — буде вона захищать.
 Вулкан тіснив троянців — вступивсь Аполлон,
 Юнона на Енея й троянців зло тримала,
 Але тоді Венера на захист їхній стала²³,
 Нептун життя в Улісса хотів був забрати,
 Мінервин піт кривавий поміг одстояти.
 Піде скоріше сонце із заходу на схід,
 Ніж ми підем зароку своєму в обхід.

²³ В оригіналі пропущено рядок.

Скоріше води в ріках назад потечуть,
Ніж козаки себе вам коли піддадуть.
Скоріше будуть зорі поля засівати,
А землероби землю сохою орати,
Вода огнем візьметься, огонь зродить воду,
Ніж ми до вас вернемось, поки стане роду ²⁴.
Затим, коли Хмельницький од Польщі відстав,
Осман-агу з посольством султан надіслав,
Щоби зі своїм військом йому він піддався,
До короля під Польщу навік не вертався.
Знак милості посол той при тому подав:
Він булаву та шаблю, корогву прислав.

Великоросія

Цікаво, ти про турка взялась говорити,
А інші бажали тебе підхилити?

Малоросія

Не раз, не два, тут можна і треба сказати,
Багато їх хотіло мене нахилати.
І кримський хан та й інші бажали володіть,
У владу свою взяти або одолить.
Та з них ані до кого гетьман не захотів.
Хмельницький скликав військо і всіх підбадьорив:
Російському цареві про себе сповістив,
Піддавши Україну, і сам він покоривсь.
Боярин був російський, що звався Бутурлін,
При нім в Переяславі присягу дав він [...]
А взяв під свою руку російський цар нас,
Ствердив здобує право усім навсякчас.
І польські привілеї також не змінив,
Чини раніше дані усі потвердив.
А щоб пізнала краще мої вірні служби,
Скажу, що нас приводить взаємно до дружби:

Чини нам і російські царі прибавляли,
До наших, до колишніх свої додавали [...]
Хмельницького хоробрість тут годі описати,
Немало довелось у бій йому вступати,
Та з ким він у бій не вступав,
Щасливо усіх подолав.
Самі, мабуть, альпійські неходжені гори,
Як Геркулес, пройшов би із військом він скорим ^а,
Широку і простору дорогу б простелив,
Жильцям усім тамтешнім війною би грозив,
Та не було потреби туди йти йому,
Із світом не старався почати війну,
А бився із одним лиш нашельцем своїм,
Який його народу був ворогом злим.
Ім'я і чин достойний найбільші годен взяти,
Він, ворога побивши, не думав одступати.
Гетьман великомудрий, моторний і смілий,
Невтомний у потребах ^б, у праці умілий,
Готовий тяжарі він воєнні носити,
Жар, холод і нестатки уперто терпіти.
Пізнавши многотрудні в житті неспокої,
В трудах усякі зміни, також перебої,
Він мало дбав про себе, хотів догодити
Громаді і Вітчизні і їх захистити.
Перший на війні, ішов останній з бою,
Бився і водив сміливо за собою,
І по багатьох воєнних тих ділах
Помер, лишивши пам'ять і нині в козаках.
О так, цю нашу втрату ніколи не забути,
За ним печаль і жалість вівки вже не збути!
Сльозили всиротілі за ним мої діти.

^а Про ті гори Корнелій Непот ²⁵ у своїй книзі згадує, що ніхто не міг їх проходити з військом, окрім Геркулеса і потім Ганнібала, якого він згадує, з чим, однак, Полібій ²⁶ сперечається (прим. автора).
^б Потребі — тут: воєнні змагання.

Являли всі взаємні печальні привіти,
Оплакували тужно цей біль превеликий,
І вже не сподівались розради навіки.
Що інший такий буде, надії не мали,
Щоб іншому так широко себе піддавали.
«Нема надії, впала! — отак всі кричали, —
Вже захисту не буде, навіки втратили!
Ласкавий ти наш батьку, наш батьку коханий,
Чого це ми діждались? Сльозливої рани!
О батьку наш ласкавий, в зловісні часи
Невже вовкам сиріток своїх оддаси?
Ласкавий ти наш отче, о батьку наш любий,
Невже прийде без тебе гонитель для згуби?
Нам жоден не був ворог страшний при тобі,
А нині страшимося усіх ми, слабії!
Невже міняти стануть на хліб нас і воду,
Як то було від ляхів одного нам году?
Коли б не ти над нами рядив, управляв,
То ворог нашу славу давно б розтоптав.
Прокинься нам на радість хоча б на часину,
Зведись, устань, влегшивши сумну цю годину!
Глянь, зібраних побачиш дітей ти своїх,
Поглянь хоч би востанне уважно на тих,
Котрі тепер утіхи нітрохи не мають,
Як пастиря заблуклі овечки шукають.
Всі разом не для того при гробі зібрались,
А щоб із нашим батьком навік попрощались,
І щоб настановив ти належно усіх,
Навчив, як супостатів прогнати лихих.
Промов до нас, ласкавий наш батьку, хоч слово:
Зібралося все військо і слухать готово!
Збери його до купи, нам захист подай,
Керуй ним, миросердствуй і нас вберігай.
Устань, коли струмки ти сліз наших жалієш,
Чи вже до нас любові в душі не лелієш?
Зведись, щоб у відчаї нам разом пособить,

Устань, коли живих ти захочеш збадьорить!
О завтра встань, узавтра, аби підняти всіх,
Ридання наші втишить, озватись до своїх!
Не так заснув, мабуть, щоб устати до нас зміг.
Устанеш, як засурмить усім останній ріг.
Тоді ми зберемося до батька із полками,
Тоді-то заговорить нарешті він із нами.
Тепер дамо останню повинність йому,
Щоб це було на пам'ять козацтву всьому.
Агей! Всю нашу силу доконує печаль,
Не можемо твого тіла понести ми удаль!
Так хочеться на тебе постійно глядіти,
Щоб образ той назавжди в собі залишити,
Щоб тінь твоя грозила усяким ворогам,
Щоб ворог побоявся завдати удару нам.
Ах, батьку! Полишив ти дітей осиротілих,
Лишив ти у зажурі таких раніше смілих!
Веселоці й утіхи тепер для нас минають,
Сприяй нам! Вороженьки нас грізно обсідають!
Накинуть нам скорботи, нудьги чорнезну тучу,
Гей відверни ворожу ту напасть неминучу!
В розпаленого всадять нас мідного вола,
Скінчи ці муки, радість подай ту, що була!
Ми, дивлячись на тебе, всі тяжко зітхаєм,
Чудового спасіння для себе чекаєм.
Тебе, що нас покинув, тривожимо, будим,
Натрудженого тяжко, ми томим і трудим!
Од ніг отих не ступим, які ішли з нами, —
Збудись і поведи нас своїми стежками!
Заблудимо без тебе, розвіємось, як вівці,
Пастуше, як не встанеш, поб'ють нас лиходійці!
Покине слава, котра була із тобою,
Зів'яв цвіт, тож зів'яне, хоробрість до бою.
Отих, що не одна їх жахалась країна,
Малі полки здолають звалить на коліна.
Покинув полководить, пішов од нас геть,

Без тебе не встояти, сіктиме нас смерть.
Таких, що в кожную битву вступали завжди сміло,
Тих нині на нещастя розгубленість обсіла,
Куди, куди без тебе іти і що почать?
Як голову загубиш, ногами не ступать.
Ми очі хоча й маєм, без них стоїмо,
Без рук чи будеш смілий — без рук живемо!
Уже обличчя наші зажурені, в сльозах,
Хитаємося тілом — аж трем у ногах!
Вже серце знемагає, затиснуте камінно,
І груди в нас пробито, дух мечеться неспинно.
Розгублений наш розум, страх думку жахає,
Здобутую відраду скорбота долає,
Крізь кості кров проходить, змішалась, згустилась,
Здуває шкіру, в зорі черлено скипілась,
Вітри встають бурхливі, рвуть наше волосся,
Блідіємо, все тіло у корчах звелосся,
Утратили ми батька, що в війнах верховодив,
Ми, діти всиротілі, лишилися на незгоди,
Ми, котрих його щастя скормило і зростило,
І ті, в яких нещастя судьбою вік побилло!»
Мої в цей спосіб діти ридали так за ним,
Волали і стогнали всяк у полку своїм,
Одні являли жалість гіркезними сльозами,
А інші мов співали розверстими вустами,
Ще інші незвичайно були голосили,
А деякі у груди самі себе били,
Ті ліли по криївках в жалобі струмки,
А ті у товаристві, лили з очей річки,
Ще дехто у задумі, немов скам'яніли,
І тільки на обличчях стоять, онімілі,
Безкровні, почорнілі, знак горя виявляють,
Ще інші над померлим стояли, кричали:
«Один у нас був батько, і того втерляли!»
Нарешті наостанку полки стали в лави.

Несли із старшиною той гріб, гідний слави,
Несли із Чигирина у звичай військовий,
В Суботові сховали у церкві тій новій,
Яку на власні кошти од себе збудував
Нащадкам, щоб поклали у ній, заповідав [...]
Коли ж помалу горе оте відстраждали,
До тямі козаки вже приходити стали,
На різні війни знову вони готувались,
Давнішу собі смілість вернути старались,
Та годі, я гадаю, себе виставлять,
Вже хочу по Хмельницькім розмову кінчать.

Великоросія

Навіщо? Дивний маєш, скажу тобі, норів,
А чи тебе просити належить собором?
Мене ти запалила, а потім лишаєш?
Про більше говорила, мале одкидаєш.
Свої не полінуйся заслуги з'явити,
Ясніше тоді буде тебе зрозуміти [...]

Малоросія

Ян-Казімір із Польщі під Глухів прибув,
Як Брюховецький в мене гетьманом ще був,
Це місто аж п'ять тижнів підряд діставав,
І, хоч зима жорстока була, воював.
Та козаки із міста у наступ пішли,
І швидко його силу побити змогли,
Рубали, полонили, обоз захопили,
Розпудили до решти ворожії сили,
Суддя це генеральний чинив Животовський,
І утікав од нього король отой польський,
Ян-Казімір фортеці відтак не дістав,
Згубив багато сили, ганебно тікав,
Гетьман же Брюховецький сюди прибуває,

Калмиків з козаками з'єднавши, рушає
Під Білу Церкву, проти поляків ходив,
І військо Яблонського нещадно побив ²⁷.
І хоч той був великий на силу та злий,
Привів з собою в Польщу загонець малий.
В Переяславі-місті полковник тоді,
Дмитрашко ²⁸, бив татарів, прославив мій дім.
Його вже Самойлович-гетьман надіслав,
Долав немало війська, щоб діло справляв.
Там на чотири милі рябіли поля —
Розкидано побиті ворожі тіла,
А котрі під ту хвилю лишилися живі,
Їх козаки забрали в неволю навик.
Ну, а коли гетьманів четвертий він рік,
Народ турецький військо до нас приволок ²⁹,
Настав під Чигирином страшний туркам страх,
Вбивали, розбивали поганців у прах.
Таке тоді жахливе змагання було,
Мабуть, ніде такого вестись не могло!
При тому під візиром двох коней убило,
А простих турків безліч у битві скосило.
Змагались рушнично, палили пальбою,
Зіходились немало в кулачному бою.
Ворожого там війська по битві лишилось,
Що ледве на третину його налічилося,
А що отак багато згубили людей,
Багатства превеликі і тяглих коней,
То вже оті поганці спасіння не ждали,
Хуткіш у власну землю безчесно тікали.
За десять літ таке ще козацтво чинило;
Повіт весь Очаківський огнем освітило ³⁰.
Плачевно в них оселі тоді розоряли
І багатьох поганців в полоні погналі.
Удруге за два роки у край той ходили,
Доми тоді татарські численні палили,
Худобу брали їхню, мечем забивали.

Жінок-дітей у помсту нещадно рубали.
Зібралось козацтво, пішло в тих роках
Для захисту кордонів у диких стенах.
Щоби оберігати, звільнять християн
Од нападів, полонів страшних бусурман.
Немало полонених своїх одбивали
І вільно у Вітчизну тоді відпускали.
Загонами малими вчиняли наскоки,
Татар і розбивали, й гонили в ті роки.
Їх полонили також велике число.
В Москву пославши, Польщу — де ближче було.
Ляхи тоді уздріли, що щастя не мали,
З царем російським миру схотіли й тримали ³¹.
За це тоді велику я милість приймала
І жалування добре цареве дістала.
Про Палія Семена згадать треба теж,
Що ворогів немало гонив з моїх меж.
Палій білоцерківським полковником був,
З Борзни сам родом, славу велику здобув.
Зібрав охоче військо, щасливо вів дії,
Гонивши лихоємців, ворожих Росії,
З виборним своїм військом він не допускав,
Щоби татарин Польщу й Росію збивав.
В Бендерщину заходив, на себе покладався,
І в Білогородщині у битви удавався ^а.
Тоді і на Буджаки людей він посилав
І не самих татарів в боях перемагав.
Розорював татар, аж робилось їм лячно.
Скоряв міста, ту силу ослаблював значно.
Брав двічі він Очаків на славу превелику,
Од жителів узявши, який належить, викуп.
Брав чималі багатства у турка при тому,
А що здобуде, військо розділить своїму.
Мала козацька сила при ньому була.

^а На полях приписка автора: Акерман.

Та їх значна турецька   здолать не могла.
Воєнна вправність вельми   мені пособляла.
Хоробрість, добре щастя   і славу давала.
Ще одну зухвалість   при тому чинив:
На спини яничарам,   немов на коней, сів.
По тому у фортецю   нагально ввалився,
І, на плечах сидівши,   із ворогом бився.
Багато яничарів,   зрубавши, побив,
Й солтана у бою тім   ледь-ледь не зловив.
Тож турки оцю битву   прокльонами крили,
Засипали ту вежу,   де їх поганьбили.
Через яку в Очаків   козак наш увірвався,
На плечі їхні сівши,   з поганцями змагався.
І нині Палієва   є башта в тім краю,
В фортеці, в котрій жарко   змагались у бою.
А якось, поламавши   татарські сили,
І хана в них самого   були полонили.
Тоді Палій у мене,   як найголовніший
Над ними переможець,   зробивсь найзнатніший.
Змиритися татари   в нужді попрохали,
Дари вони великі   вождєві прислали.
Його добро поляки   забули невдячно
І всі його заслуги   зневажили значно.
Взяли його у Майбург³²,   увівши в оману,
Був кинутий у вежу   коронним гетьманом.
Один прихильний служба   коня йому дав —
Додому у кайданах   звідтіть прискакав.
А той гетьман коронний,   щоби упіймать,
Послав гусарів польських   його перейнять,
З гусарами німецька   піхота пішла,
На нього і гармати   вона повезла.
Але Палій поляків   під Фастовом розбив,
Розпудивши, немало   з ганьбою полонив.
За те у гнів поляки   упали прелютій
І Палія запрагли   конечно здобути.
Але даремно: знову   вдалось їх зломити,

З них тисячний зберігся,   утік, страхом битий³³.
Тож козаки обози   в ляхів захопили
І, здобич розділивши   себе збагатили.
А Рустич, був полковник³⁴,   уздрів долі зміни.
Утік в Менжеліївку,   в фортецю, за стіни,
Із валу непомітно,   тихенько спустився,
Побіг хуткіш у Польщу,   од лиха звільнився.
Палій у рік четвертий   знов битись захотів:
Із Київського полку,   зібравши козаків,
З полковником в облозі   Очаків дістав,
І полк переяславський   також воював³⁵.
Він кілька партій війська   турецького збив,
При цьому триста турок   тоді полонив.
Знаменами козацтво   узятими гнало
Полонених, із турком   отак воно грало!
За рік малоросійські   зібралися полки,
Слобідські й запорозькі   всі разом козаки.—
Борис Петрович вів їх,   боярин Шеремет,—
Пішли вони на турків,   розбили їх ущент.
Камінних міст чотири   при тому взяли,
Самі в числі малому   в бою полягли.
Начальників турецьких   чимало над Дніпром
І їхніх яничарів   зловили там гуртом.
На армію багатство   ділили між усіх,
Жінок також забрали   й дітей у них малих;
Пригнавши у Росію   Велику і Малу,
Російському підбили   високому орлу.
Кази-Кермен дощенту   вони розорили
І Муберен-Фортецю   вкінець розгромили³⁶.
У тисяча шістсотім   дев'яносто шостім
Козацтво теж змагалось   в бою прежорстокім.
Із турком у Озові^a   невтомно змагалось
І у вогні шаленім   на турка кидалось.
Царєві отак вірність,   прислугу з'являли.

^a Азові. (Прим. авт.).

Із ним те місто бравши, собі пособляли.
Палили там рушниці у них безперервно,
І партії турецькі збивали напевно,
Ревіли бомби руські, вогонь подавали,
І ворога мечами своїми вражали.
Зі списками вривались безстрашно на стіни
І не шукали в праці кривавій заміни.
Поганина вбивали не тільки стрільбою,
А їх велику кількість хапали й рукою
Грім, туча, тріск жажливий розлунювали, стук,
Знамена виривали у турків прямо з рук,
А потім їх кидали до себе із валу,
І ту велику силу збивали помалу.
Канатами там палі вони зачіпали,
І з валу їх, схопившись, нараз повергали.
Ну, а камінні стіни збивали, ламали,
В охоту превелику при тому впадали.
Пізніше вони в місто пролаз учинили,
Одне одного в ньому в пориві тіснили.
Побачили вже турки: даремно стріляти,
Тож пороху взялися міхи запаляти.
Кидали їх за стіни на тих козаків,
Глибокий біля валу там вибивши рів,
Та силу міцну нашу спинити не змогли,
І наші з перемоги веселії були.
Тож чалмами їм турки в нужді замахали,
Знамена похилили, миритися стали:
«Помилуй, государю, уже подолав ти,
Даруй життя вцілілим, зволь нас рятувати,
Ми просимо, — кричали, — й монархія ціла,
Нема чого казати: над нашу тут сила!»
Відтак дістали турки і милість за те,
Що місто відступили і зброю всю теж.
Здали усі багатства, усякі припаси,
Мечетні та міські поклавши прикраси³⁷.
П'ятнадцять тисяч війська мого тут було,

А Лизогуб у війську тримав був чоло.
Чернігівський полковник, відтак, Лизогуб
У тій війні добряче нагрів собі чуб,
Призначений гетьманом моїм наказним;
Тож виконавши безліч прислуг мені тим,
Він керував, даючи всім приклад собою —
Стояв при росіянах в окремому строю;
І як твої грімливо змагались полки,
То з ревністю такою ж ішли козаки.
Знатніших з Лизогубом було в тій війні
Полковників ще трое начальних у мені:
Михайло Борохович — це гадяцький, в парі
Був Лубенський з ним Свічка Леон в тім пожарі;
Прилуцький ще полковник Горленко Дмитрій —
Разом вони збивали турецький план хитрій.
Тож цар чинів старанність, побачивши моїх,
Подав п'ятнадцять тисяч лише на рядових.
А сотникам значнішим, в полках старшині
П'ятнадцять він червінців призначив платні.
Дали ж із Лизогубом полковникам тим
Над те: соболі, гроші числом немалім.
Згадаю, як це турків був якось немало
Отаман запорозький розбив, Яків Чалий³⁸.
З малим числом козацтва по морю він ходив,
І вісім тоді суден у турка полонив.
А тридцять сім минуло вже років по тому,
Коли ляхи розбиті одбігли додому,
Баталія у Польщі тоді учинилась
І під Солодківцями мої люди бились.
Лешинського поборців там вигнали пріч,
Хоча вони зібрали усю свою міч.
Тоді ляхівське військо козацтвом побито,
Там всі поля на десять верстов було вкрито,
Так густо по них мертві тіла скрізь лежали,
І, як снопи, весь простір вони застеляли.
Осібнo там одзначивсь на добру хвалу

Мій Галаган, полковник, мав честь немало³⁹.
 Своім полком він ляхів почав розбивати.
 На страх грозу велику полякам з'являти.
 Прискромлювали також ми турка у війну,
 Коли Очаків брали, фортецю преміцну.
 Коли ж сказав про мене зневажне слово Мініх.
 Згадай, як заступився Лессій⁴⁰ був за невинних.
 Ми силу під Хотинню і відданість з'явили,
 І давню отак славу свою ми відновили [...]

Максим Плиска

Був священником Київського Флорівського жіночого монастиря. У 1763 році у вересні закінчив переписувати літопис. Г. Граб'янки, доповнивши його власним описом подій і подавши добірку документів. Збірник починається з віршів самого М. Плиски «До читальника» і «Писець до себе», завершується рукописна книга віршами «Сказання про Малу Росію і про біди, які в ній були», що є просторішим варіантом того ж таки поетичного звернення до читальника. Писав книжною українською мовою.

**СКАЗАННЯ ПРО МАЛУ РОСІЮ І ПРО БІДИ,
 ЯКІ В НІЙ БУЛИ**

Про витоки Росії Малої — України —
 В істориків є різних усякі причини.
 Вістять, що рід козацький од скіфа зачатий.
 За давністю нелегко таке доказати.
 Ще кажуть взяли назву з ріки од Козари¹,
 А ще й таке з'являють, вони — це болгари².
 Віддавен називались, теж кажуть, — аллани,
 Рід грубий це, гнівливий і не християни.
 Краям усім страшній, на всі йшли преділи.
 До воєн вельми здібні, а битися — смілі.
 Були, однак, розбиті, розпуджені, гнані.
 Їх Польське королівство підбило без брані.
 Та вольність ще козаки в поляків тримали.
 Хоча супроти Польщі потуги не мали.
 Сям-там вони у пущах і в лузі тулялись,
 По диких, наче звірі, степах розсипались.

І мало їх до війська ляхи уживали,
А більше для домових послуг закликали.
В них вольності забрали набуті із давна —
І стала Русь безчесна, хоча була славна.
Подимнее із хати, з волів — роговщизну,
А від ставів — ставщизну, від бджіл — десятину
Із простого козацтва взялись ляхи брати,
А без козацтва нігди не йшли воювати.
Як мали де потички, русняки ставали,
А ляхи хіба з лісу лише виглядали.
Коли на герць виходив один лях і другий,
То брали за великі собі це заслуги.
Ще й унії якоїсь лихії облуди
Поширити хотіли між русами всюди.
Живого бога церкви тримали жидове,
Приймали за них викуп і горді ляхове.
Лях з жидом були завжди у тім побратими,
А Русь неначе ворог жила поміж ними.
Церкви вже залишались тоді без молитви,
Напасники безпечно жили без гонитви.
Вся віра грецька, східна була у нарузі,
В запроданні бридкому од них, ув обузі.
Без плати рандареві ніхто не хрестився,
Без волі рандаря вже ніхто не женився,
Без дозволу і гроба не вільно копати,
Без волі його, попе, не можеш ховати.
Був орендар папістом, він фактор у ляха,
До всього зла призвідця, виставник і дбаха.
По тому лиху славу взяли унії,
Не ляхи і не греки — од всіх-бо прокляті.
Бог того вже не стерпів противного діла,
Розгнівався на ляха: тоді гніву сила
Воздвигла між козацтва Мойсея нового —
Хмельницького Богдана від краю усього.
За правду Ріг-Хмельницький тоді став колоти
Ляхів за ті нещоти: він перш до голоти

Ліпився і просив, щоб за віру постанли
Й за церкви, що рандарі в ляхів закупали,
За вольності, що здавна козацтву служили,
За здирства, що одвіку великі терпіли.
Найперш на Волі Жовтій втяв уха поляку,
По-друге, під Корсунем створив їм познаку.
Козацтва під Збаражем така була сила,
Що всіх ляхів потужно тоді устрашила.
І так тоді козаки поляка притисли,
Що мусили тікати з жінками до Вісли.
За Віслу наостанок тікати вони стали,
І козаком взаємно себе устрашали.
Козацтва, бідних, жменя ляхів усмиряли,
Аж всі із України за Віслу тікали.
Тож Лядське королівство велике і дуже
Козацької відваги злякалося дуже.
Не раз Річ Посполита й король примирявся,
На вольності козацькі не раз присягався.
І польські королі хоч присяжно стояли,
Але панове-ляхи того не тримали.
Хмельницький теє відав: гетьман і Україна
Розмислили, що віра з ляхом не єдина,
Тож східному цареві взялися служити —
В єдиній вірі мирно бажали пожити.
Величності тож царській понині ще служать,
А Лядське королівство лишили й не тужать.
Читальнику люб'язний, труда прикладеш ти:
Хмельницький звідки, в книзі оцій віднайнеш ти,
Про рід козацький, ймення, як вийшли із давна
Історія тобі вид покаже преславна.

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА 1767 РОКУ

[СПАЛЕННЯ КТИТОРА ДАНИЛА КУШНІРА]

Захотіла Смілянщина віру утвердити¹,
 Восточному цареві главу преклонити;
 Зараз стали бідних людей в обоз вигонити.
 Да вчинили ляхи-пани меж собою справу,
 Розігнали вірних людей в Московськую страну;
 Худоби їх забрали, монастирі драли,
 І ще бідним християнам і страх завдавали.
 Да вчинили вражі ляхи у Вільшані² славу,
 Да одняли Даниїлу Мліївському главу.
 Тіло його повеліли огнем ізпалити,
 Главу його а до палі із гвоздем прибити...
 Вражі сини жидиченьки тоді ізраділи,
 Як ктитора Даниїла на палі уздріли.
 А в той час страх великий людям завдавали,
 Усіх людей до єдності на віру наvertsали.
 Сподівались на йгумена³, що він зарятує,
 А він тільки їздячи^а да ляхів дратує.
 Заплакали старі люде і малії діти:
 «Горе, горе нам на світі, що нігде прожити!»
 Телепенці з Вербинцями⁴, дайте собі руки,
 Ожидайте на тім світі пекельної муки!

^а В оригіналі після «їздячи» вставлено «по Україні», що порушує розмір.

Народився 22 листопада ст. ст. (3 грудня) 1722 року в селі Чорнухах на Полтавщині. Учився в Київській академії і за кордоном. Читав курс поезику в Переяславському колегіумі, був домашнім учителем. Згодом викладав поезику в Харківському колегіумі. Вів мандрівне життя. Помер 29 жовтня ст. ст. (9 листопада) 1794 року в селі Іванівка (тепер Сковородинівка Харківської області). Автор філософських трактатів, прозових байок, поетичної книги «Сад божественних пісень». Писав книжною українською, латинською і наближеною до російської мовами.

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА
 ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

De Libertate^а

Що є свобода? Добро в ній яке?
 Кажуть, неначе воно золотее?
 Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,
 Проти свободи воно лиш — болото.
 Слава навіки буде з тобою,
 Вольності отче, Богдане-герою!

^а Про свободу (лат.).

Про автора відомо тільки, що він був священником десь біля м. Умані. Його «Героїчні вірші» (1784) дійшли до нас у рукописі. Писав давньоукраїнською мовою.

ГЕРОЇЧНІ ВІРШІ

про славні воєнні дії Запорізьких військ,
коротко з різних історій просторічно складені.
Писані ж року 1784

Немає під сонцем країни такої,
Яка б не хвалила хоробрих героїв.
Скрізь слава крилата гримить золотую
Про подвиги їхні в прийдешнє трубою,
Про їхнє звитяжство хвалебно співає,
Історії красні про них повідає,
Дає їм трофеї за мужні побіди
Статуй їм ставить із мarmуру й міді,
В твердім діаманті для років майбутніх
Карбує імення мужів незабутніх
І славного роду шукає коріння.
Яке ж запорожців зростило пагіння?
Той рід од козарів літопис з'являє,
Онук діда Ноя його починає,
Афета син, котрий Гомером був званий,
Який у нащадках на світі всім знаний.
Походять словенські народи од нього,
Що цілий круг світа обсіли земного.

Скрізь люд сей преславний, хоробрий, воєнний,
Достоїнством царств і князівств був почитаний.
Найперш од Гомера всі звались Гомери,
Од римлянів — цимбри, од греків — кумери,
А розійшовшись врізнобіч світами,
За діями звались уже іменами.
Козари (є думка) од кіз так прозвались¹.
Бо швидкістю завжди в боях одзначались.
Проте, вірогідніш, — Козак ними правив,
Наймення своє той народу зоставив.
Із готом у спілку вони пов'язались,
З ним родом єдиним по тому вважались;
Де Волга із Доном, Дніпро де і Дністер,
Прийшлося їм твердо на житло осісти.
Сиваш, Чорне море і Каспій пізнали,
Над ними в широких степах кочували.
І поза Дунаєм Європу скоряли,
На Африку, Азію страх наганяли.
З Тотилою-гунном смиряли Рим славний².
А з персом Царгород долали державний.
На заході потім, набравшись сили,
Сміливості успіх надійно кріпили.
Державою римлян взялись володіти³.
І Африки скарби між себе ділити³.
На давньому ж місці козари остатні
Вели завжди війни щасливо удатні,
Околицню людність собі підкорили
І Київ, як власну столицю, посіли.
Поляків і сербів, угорців, болгарів,
А в Азії греків страшив меч козарів,
Коли за Владимира віру пізнали,
Дух мужності той же воєнний плекали,
Князям завжди римським тримаючи віру⁴.
Для ворога грізні були понад міру.
Як Таврію турку вдалось захопити⁵.
А Київ з уділом полякам підбити.

Тоді і козари, хоробрі і славні,
По всій Україні пішли розсіянні.
Од них то й виводять козацьку громаду,
Що в плавнях дніпрових дає собі раду,
Татарина й звіра навчившись ловити,
Безбожних поганців нещадно плінити,
Діла своїх предків завжди ревнувати,
Землею і морем довкруг воювати.
Не страшно було їм легкими човнами
Плисти через море на бій з ворогами.
Отож Трапезунду, Синопу дістали
І під Цареградом користі побрали.
На вік з чого вічний набралися слави,
Їм слали од трону знамена й булави.
Щоб мати кордони свої у безпеці,
Дали їм Пороги за кріпкі фортеці ⁶.
Тому «запорожці» ім'я їхнє звикле,
А ще «січовії» — бо ворога сікли.
Відтоді гетьмани козацькі настали.
Їм польські монархи булави давали.
Жигмунд ⁷ і Баторій честь їхню цїнили
І вольність козацьку навік утвердили.
За ту честь гетьманську козацьке військо
Їм вірно служило далеко і близько,
За Польське відважно змагалось панство,
Аби захищати усе християнство.
Ганяли, як зайців, татар боязливих,
Неначе вовків тих, губили, лєстивих,
І ті, що хотіли полону дістати,
Самі полонились, те мусять признати.
Громили у війнах не тільки татарів,
Дісталось і туркам, тяли яничарів,
За різних гетьманів, такі смілі стали,
Що Крим і турецькі краї воювали.
Тож яро очима зиркнўв кримський хан,
І скїпнув зубами турецький султан.

Зійшлися на раду поганці уперті,
Як кіш запорозький доценту ізтерти.
Раптово з ордою на наших козарів
Напали ватаги страшних яничарів ⁸.
Завзяте козацтво, скріпившись у бозі,
Схопилось за зброю на власнім порозі,
Татар, яничарів у крові скупали,
А труп звіру-птиці на снідь порубали.
Недóбитки тільки із ханом тікають
І знехотя мужність козацьку вславляють.
Про те хроніст польський записує точно,
Козацькі звитяги вістить безпорочно.

Турецька історія

Та іще славніша акція не в кліті
Січового війська відбулась — у світі.
Цар турецький, ворог християнства всього,
Не змирився, з військом рушив з дому свого.
Сам у всьому винний, зовсім без резону
З Польщею миритись не бажав до скону,
Захотів здобути славного Хотина;
Польщу сполошила та страшна причина.
Сам султан і хани, турки з татарвою,
Сунуть до Хотина грізною ордою.
Став король у страсі, бачачи такого
Ворога, і прагне війська січового
На підмогу. Вже-бо стали у облозі
Ляхи звідусюди, в голоді, знеможі,
Наче живі трупи, ледве ворушились,
Бо вже без надії на життя лишились.
Жалісливим оком запорожці бачать
Люті біди ляхів, смілий дух гарячать,
Богові у руки долю свою давши,
На обоз султанський уночі напавши,

Громом, наче туча, ворога жахають
І дощем кривавим турків поливають.
Без душі лишився мерзкий бусурман,
Турський з переляку затремтів султан;
Мусив учинити з королем трактати
І козацьку мужність мусив прославляти.
Про те запорожців витязство преславне
Пишуть і турецькі літописці явно.
Що ж тоді за вірність в битві заслужили
Козаки від ляхів? Тільки омерзili,
Наче єгиптянам Ізраїль вибраний.
О невдячність підла! Сором нечуваний!
Кров за них козацькі люди проливали,
Королівство їхнє грудьми захищали,
За те горді ляхи злісно мужиками
Славних оборонців з їхніми родами
Мали, на них іго кріпке наложивши
Рабської неволі й віру полобивши
Грецьку в них, для того унію лаштують,
Отак чисте злото зрадою збиткують.
Ляше, зупинися! Господь очі має
За твою неправду й кривду він помщає —
Козаків заступить, мов ізраїльтян,
Вас, твердих, скарає, наче єгиптян.
Бог, немов Мойсею, і по вірі, й роду,
Дав Богдану ревність, щоб вернув свободу
Під поляків ігом стогнучій родині,
Віру православну вірній Україні.
З ревністю Хмельницький кинувсь, розпашілий,
У Січ Запорозьку, і вже ледве тлілий
Давній жар одваги став він роздувати,
Козакам прорікши: «Україна-мати
Просить порятунку, час коней сідлати,
Віру, рід і вольність збройно захищати!»
Козаки орлино враз помолоділи,
Спалахнули мстою, як огненні стріли,

В поміч попросили бога-правосуда,
Щоб на лиця впала кривдникам огода.
Всі гуртом на ляхів швидко полетіли,
Війни незліченні з ними учинили.
Їхньому тут війську, ладові, потребам,
З ляхом порівнявши, придивитись треба.
Військо було польське в різних апаратах,
В шишаках гусари і в залізних латах.
Петигори також в карасенах красних^а.
Інші, щонайлегші, в панцирах кільчастих^б.
А значніша шляхта, зброєю препишна,
Золотом і сріблом сяяла розкішно.
Кіньми дорогими хвацько гарцювали,
До стрільби, до герців хитрощі всі знали.
А піхота в барви була всякі вбрана,
Вивчена, бувала, як мур, нездоланна.
Бучно красувались, мов страшні ольбрими^в.
Лицарі потужні, грізно-нешадимі,
Гордістю поійняті, гонором натхненні,
Що зімнуть козацтво, були вони певні.
Про ту перемогу пишні гетьмани
Зле їм віщували, начебто боввани.
Але подивуйте ви руді і зміні
Господа, що гострий ріг зламав гордині!
Слава його лине поміж православних,
Що подав їм поміч у ділах преславних,
Запал у козацьких підігрів загонів —
Стали всі за віру й честь у обороні.
Тільки необхідну зброю вони мали,
Долю свою богу з вірою вручали,
Не в залізну зброю, в мужність були вбрані,
Вишнього любов'ю перепоясані,

^а В карасенах красних — в гарних, майстерно викуваних латах.

^б В панцирах кільчастих — в кольчугах.

^в Ольбрими — велетні.

З чого всі до бою серцем пламеніли,
Помстою на ляха гнівною горіли.
Наче леви люті звірів боязливих,
Гонять запорожці ляхів полохливих.
А щоб в їхніх лавах все було в порядку,
Щоб не приключилось прикрого упадку,
Запорожці з черню вибрали Богдана,
Щоб гетьманська мудрість їх вела на пана.
На той час з Богданом кримський хан здружився,
Ворог споконвічний з нами замирився.
Отак проти панства у бої рушали,
Всі бої із ними ляхи програвали.

Хроніка польська і літопис український

Перший раз на Водах Жовтих битва сталась,
Кров'ю панів-ляхів річка фарбувалась.
А Марс запорозький меч у ній булатний
Гартував, щоб став той до боїв удатний.
Польського зітнувши в битві генерала⁹,
Лядське військо сила наша розметала.
Звідти вже козацьке військо наступало
Під Корсунь і в полі там атакувало,
Де Хмельницький з ханом мали січу жасну,
Козакам удатну, ляхові нещасну.
Всіх ляхів побито, гетьманів забрано¹⁰,
Ханові в неволю їх з панамі дано.
Гетьманські клейноти, бунчуки, булави,
Взяв Богдан Хмельницький козакам для слави.
Військо ж, розгромивши панський скарб багатий,
Замінило лати на ясні шкарлати,
Гуні ж бо на куни^а, бурки на мармурки^б.
Узяло військові дорогі риштунки,

^а К у н а — тут: шуба з кунячих шкур.

^б М а р м у р к а — хутро з чорно-бурої лисиці.

Ронди^а, коні, гроші, срібную посуду —
Все добро дісталось нашому там люду.
Ті, що перше в ляхів звались харпаками,
Зараз поробились знатними панамі.
А гетьмани польські, шляхта, пишне панство
В Крим пішли, в неволю, голі, як харпацтво.
Вість про те всю Польщу почала стрясати,
Помертвіли з жаху шляхтичі й магнати,
Владислав-король сам з горя вмер, з печалі.
Та пани яритись безрозумно стали.
На воєнне щастя важили поляки,
Але Марс козацький дався їм узнаки.
Вийшли під Пилявці, як до гульб убрані,
У достатках пишних військо і гетьмани.
Як сточили битву козаки із ними,
То ляхи розбіглись, страхами гонимі,
Свій обоз безчесно кинули багатий,
Всі скарби, запаси, ядра і гармати.
Тисячу возівень взято козаками
За один-єдиний день гульні з ляхами.
Що сріблА, риштунків, цугів і ридванів,
Що панів славетних, то було й фурманів!^а
Незліченні добра козаки дістали,
Тільки голе тіло ляхи рятували.
Ще лиха фортуна несла ляхам біди.
Марсові постали більшії побіди.
Шляхтичі під Збараж військом потягнули,
Тут Хмельницький з ханом всіх їх обгорнули.
Для змагань у полі шляхті сил не стало,
Добре їх притисли — обкопались валом!
Там гніздо для себе смерть сердита звала,

^а Р о н д и — збруя.

^б Ф у р м а н и — хури, вози з вантажами; у кожного пана по хурі;
скільки панів, стільки й хур.

Голод, мор і спрагу ляху присудила.
Вин і лагоминок там пани не мали,
Сухарі з водою ласо смакували.
А за кілька тижнів того почастунку
Не в одного ляха закутило в шлунку.
Казімір із військом, вінчаний на царство,
З рушенням численним всякого лицарства
Шляхті у облозі поміч хотів дати,
Козаків мав намір плітьми розігнати.
Та Хмельницький з ханом уночі напали,
Під Зборівом сміло військо те зламали.
Ляхи знову звичну повторили зваду —
Кинулись урозтіч, не тримали ладу.
Тут король був ляхам дорікав з сльозами,
Що весь світ назве їх гнівно втікачами.
Од слів Казіміра панство збадьорилось,
Як на приску шкура — не з охоти билось.
Там лягло без ліку люду різних станів,
Старших і жовнірів, шляхтичів, гетьманів.
Вся, здавалось, Польща буде удовою,
Без дітей, без мужа, в бідах сиротою.
Так Марс запорозький жаром роз'ярився,
Що й король немало з того устрашився,
Учинив з Хмельницьким мир, і ті трактати¹¹
Запорожці мали хоч-не-хоч прийняти.
Та недовго мир був з хитрими ляхами,
Віроломним кодлом, гордими панами.
Стали чинить людям знов гіркі обиди,
І се принесло їм непоправні біди.
Марс-бо запорозький знов напружив сили,
Козаки й татари у війну вступили,
Гнівно проти ляхів прапори багряні,
Наче помсти знаки, підняли у брані.
Аж під Білу Церкву війська два скупились,
Польське і литовське, але помилились:
Козаків хотіли і татар розбити,

Але довелося милості просити.
Короля під Жванцем з військом осадили,
Крім шабел, безхліб'ям багатьох зморили.
Аж як замирились, ледве вуха цілі
Виніс король з військом, з панством помарнілим.
В Батозі піхота і їзда^a побиті,
Польський гетьман з почтом там поліг, убитий¹².
Поки військо лядське воювать зібралось,
То козацьким збилось або розігналось.
Тож міста, фортеці мусили піддатись,
Шляхта із жидами — від шабел ховатись.
Геть із України ляхи подалися,
Кинули Поділля і Волинь, Полісся,
Як зайці, за Віслу юрбами тікали,
Безліч у полон їх до татар погналі.
Спорожніла Польща, всім колись багата,
Стала зневажатись, соромом обнята.
Бог помстився пану за гіркі обиди,
Козакам смиренним славні дав побіди.
Врешті Марс козацький вклав у піхви крицю
І по Случ од ляхів проложив границю,
Ще і знак поставив Польщі, щоб боялась,
А козацька слава щоб не забувалась.
Швидкокрила слава миттю облетіла
Азію й Європу, все розголосила.
З того запорожців можли потентати⁶
Почали до себе на дари звабляти.
Бунчуки, булави слав султан турецький,
Королі — угорський, а за ним і шведський.
Та Хмельницький, гетьман, раду учинивши,
Чужовірців приязнь на вітри пустивши,
Під царів російських дружньою державу
З військом підхилився в честь собі і славу.

^a Їзда — кіннота.

⁶ Потентати — патрони, протектори, покровителі.

Поклялися твердо і нелицемірно
Спадкоємцям їхнім службу нести вірно.
Україна ж його лядськеє зломила
Під берлом російським трохи відпочила.
Церква з уніатства очищатись стала
І себе з Москвою радо об'єднала.
Отакий в Богдана був війни початок
І побід над ляхом доброславний статок.
Хай же йому буде пам'ять за те вічна
В світі. Мзда од бога за труди сторична ^а.
Тут за Україну поміж потентати
Польським і турецьким почалися раті.
Всяк її під себе прагнув покорити
Або вже до краю, бідну, розорити.
Та російська сила ворога одбила,
Боронити землі власні понудила,
Бо його величність царська тоді з нами,
Олексій хоробрий з руськими військами,
З кошем запорозьким ніс непобідимо
Свою грізну зброю ляхам нестерпимо.
Біла Русь з Литвою того устрашилась,
До самих Курляндів силі покорилась.
Град Смоленськ з уділом переможно взяті,
І відтоді ляхам їх уже не мати.
А із України по щасливій брані
Руські і козацькі вороги прогнані.
Як шури, татари в Крим поутікали,
Ляхи і Росія вічний мир уклали,
Турка теж до миру силою схилили,
Як його Азовську кріпость розорили.
Сталу запорожці вірність показали,
В штурмах і у битвах добре воювали.
Та були й облудні, звадливі гетьмани
В Україні, горді, за несталих знані,

^а Сторична — стократна.

Як Юрась, Виговський і до них подібні,
Віроломні, хижі, хитрі і ехидні;
Військом Запорозьким зрадницько мутили
І собі погибель вічну заслужили.
Але запорожці, пильно роздивившись,
В рішенні статечнім певно утвердившись,
Залишились вірні Російській державі,
Слідуючи предкам в мужності і славі.

Реляція фельдмаршала Мініха

В недавньому часі, за августи Анни ^а,
На турка козацькі полки були звані ¹³.
І з військом російським пішли на султана,
Що богу противний, і кримського хана.
Несли бусурманам війська наші біди,
В боях запорожці тих мали побіди.
Татари і турки тікали за море,
Взяли Перекоп ми, терпів Крим розори.
Хотин і Очаків скорили гармати ¹⁴.
Залоги в полоні пішли погібати.
Подолана Порта погорду смирила
І миру в Росії покірно просила.
Така була дана Росії од бога
Над ворогом лютим тоді перемога.
А військ запорозьких своїй монархині
Заслуга та вірна відома й донині.
За що від монархів вони милість мають
І мати довіку надію плекають.
Так слава звитяжців за труд одзначає
І їх перед вами усіх вичисляє.
Козацькі порядки отож пам'ятайте
І їхні безженні звичаї пізнайте:

^а На полях рукопису примітка: 1739 року.

Єдиному з честю на раді ввіряють
Знак влади, на раді ж його відбирають;
Суд скорий та правий за вини буває,
Те зло скорення і страх насаждає;
Велике багатство трудом набувають,
Бездомних і бідних добром наділяють;
Любов, милосердя у них повсякденні,
І богу на жертву в церквах освященні.
За те завжди славлять їх праведні люди,
«Віват запорожцям!» — звіщають повсюди.

Як хочеш поета імення пізнати,
Сто, вісім десятків й одне зволь зчисляти¹⁵.
Ім'я благодатне в священстві той носить,
За всіх доброчинців у господа просить.

Анонім

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА КІНЦЯ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

ВІРША

про російсько-турецьку війну
1787—1791 років¹

Нащо, нащо, душко, йдеш ти
І голівоньку ведеш ти?
І голівоньку ведеш ти?
Підем турка воювать,
На плац його визивать.
А як тільки дадуть знать,
Зразу будем наступать!
Як поручник дізнався,
Зразу в грубу сховався.
Не ховайся, осудер^а,
Іди скоро під Бендер!
Гранадери там пішли,
Свої пушки підвезли,
А кіннота як пішла,
То вже ціла не дійшла.
Прозороський в поруч^б став,
Свою роту обчисляв,
І три дні корнет шукав,
Аж солдатів позбирав.
Турок пушки показав,

^а Осудер — государ.

^б В поруч — на чолі.

Всіх солдатів налякав:
Є і тулуб, є і барва^а,
А голівонька пропала.
Як цариця те пізнала,
Зразу турку написала:
«Ох ти хан, ти поган,
Тобі землю розорю,
Тобі Ясси відберу!»
Турок так їй одписав,
Що солдат усіх забрав,
Офіцерів сто узяв,
Усі пушки відібрав.
Як цариця те узнала,
Зараз турку написала:
«Ох ти хан, ти поган,
Тобі землю розорю,
Тобі Бендер одберу!»
Турок так їй одписав:
«Така ваша цариця,
Як у мене лошиця,
Як сяду на лошицю,
Об'їду всю столицю!»
Алюляй, люляй, люленьки,
Прозороський маленький!
Цілу Польщу перейшов,
З-під Бендери не прийшов.
Ой що ми би, що дали,
Аби в турка не були!
Як не хоче ніхто брать,
Скоро треба нам ступать.

^а Барва — одяг.

ІЗ КНИГИ: «ІСТОРІЯ РУСІВ ЧИ МАЛОЇ РОСІЇ»,
ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІІІ СТОЛІТТЯ

НАПИС НА ПОРТРЕТІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Цей образ зобража козацького героя,
Подібний грекам тим, од котрих впала Троя.
Помпею й Цезарю¹, що славі у Римі,
Хмельницький рівний став ділами в нас своїми.
Він Польщу переміг козацькими полками,
І турків, і татар страшив не раз військами.
Він варварство скарав, побивши віроломство —
Не зможе те забуть в поляків і потомство.
Відкинув унію, ствердивши благочестя,
І свою ревність зміг із роду в рід пронести.
Незборений в боях, дістав був добрий кінець,
Вітчизні сином був, достойний став їй отець.

Іриней Фальківський

Світське ім'я — Іван. Народився 28 травня 1762 року в селі Білоцерківці на Пирятинщині в родині священника. Вчивсь у Київській академії, в Пресбурзькій гімназії, в Будапештському університеті в Угорщині. Повернувшись до Києва (1783), продовжував навчання, вчителював. Потім дістав чин архимандрита (спершу Гамаліївського, а тоді Києво-Братського монастирів). У 1807 році одержав чин чигиринського єпископа і коад'ютора Київської митрополії. Згодом призначений єпископом у місто Смоленськ, але через рік повернувся до Києва і управляв Михайлівським Золотоверхим монастирем. Помер 29 квітня 1823 року. Автор філософських, богословських, історичних, географічних творів, статей з медицини, статистики, астрономії, математики; складав підручники, календарі тощо (92 томи рукописної спадщини). Віршував мовою латинською і наближеною до російської.

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА: «ПОЕТИЧНІ ПРАЦІ...» 1778 РОКУ

Промова Готфріда до Коломана,¹
який не дозволяв йому пройти через Угорщину,
і відповідь Коломана

Турки, варварське плем'я, вже Єрусалим захопили,
Місто прекрасне, а Готфрід побожний від заходу сонця
З військом іде, бо він кров'ю й мечем

своїх рицарів-воїв,
Душі яких це священне ім'я благодійно хвилює,

Місто назад повернути задумав, і нині, багато
Змірявши кроком країн, підійшов до угорських кордонів.
Тут зупинили його, тож послів у столицю відправив
До короля, а послі лиш зайшли в королівські палаци,
Старший із них і спокійно, і лагідно став промовляти:
«Ваша величносте, бог вам велів видавати закони
Цим королівствам, судити їх, гордих тримати в покорі.
Християнине! Турбує вас нині народ неспокійний
В горі великім, і ми до Сіону й до міст тих священних
Зараз йдемо, адже довго під владою варварів

стогнуть,
Знищити зовсім годиться це варварське плем'я
жорстоке.

Просимо, стримай мечі смертоносні свої від убивства,
Зглянься над родом побожним

і задуми наші підтримай!
Ми не прийшли руйнувати угорські міста і оселі,
Ні грабувати країну і здобич узяти для себе.
Зовсім немає в нас думки такої,

не гордість нас гонить,
Землю, куди ми йдемо, називають усюди святою.
Древня країна могутня й поля урожайні, родючі,
Там проживали євреї, а нині негідники² хочуть
Царством отим володіти: яка ж то нечувана жадність!
Прагнуть вони ту славетну країну й міста захопити.

Саме туди, до святої землі, нас веде ця дорога.
Разом союзники з нами, поволі прямуємо далі,
Раптом донеслася чутка до нас жалюгідна, що наших
Воїв побито; коли ж прибули ми на місце події,
Лишенько, бачимо: молодь лежить нежива, і всі трупи
Кров'ю стікають, а списи й мечі

ген оподаль баграться³.
Хто ж це, яке людське плем'я, яка-то країна із нами
Так поступила, що нас не пускає пройти

з своїм військом.
Війни ідуть, не дають нам лишитись у вашій країні,

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА АНДРІЯ ВАСОВЧИКА,
1804 РОКУ

МАТИ СИНА ГОДУВАЛА

Мати сина годувала:
Кому? І не знала.
Що він буде воювати,
На думці й не мала,

Коли його маленького
Цицькою плекала,
Жадібно обцілувала,
Щастячка жадала.

Та якого бідна мати
Лиха дочекала:
Бачить сина з воїнами —
Й гірко заридала.

Мовить сину по імені
Жаліслива мати:
«Нудно мені на серденьку,
Мушу сльози ляти».

Мовить воїн, син достоїн,
До своєї матки:
«Люба мамо-родженице,
Не май тої гадки!

Коли не я, мусить інший
За нас воювати.
Нехай знають, що й я можу
Сам до бою стати.

Не журися, рідна мамо,
Добре серце маю:
Як я ворога стрічаю,
На смерть не зважаю».

Каже мати: «Серце в тебе,
Дуже добре, сину.
Тільки ж є і в мене серце:
Я в розлуці згину».

Їдеш ти у край далекий,
Через те я й плачу:
Може, більш тебе ніколи,
Сину, не побачу.

Ой не радуюсь я з того,
Що нас розлучає.
Знаю працю, що на тебе
В чужині чекає.

На війні ти мусиш завжди
Сторожко ходити,
День і ніч без супокою
Ти повинен жити.

І не їсти, і не пити,
Може, ти й голодний,
Та щоразу воювати
Мусиш бути годний,

На веління превелебне
В баталію стати...
Тяжко мені про це, сину,
Й гадоньку гадати.

Летять кулі, як дощ густий,
І мечі блискочуть,
А гармати палять-палять,
Як громи, гуркочуть.

Попри зблиски всюди темно,
Всюди стрілянина.
Страшно так, що хтось гадав би:
Тут і судна днина!

Скрізь лежать тіла забиті,
Як снопи у полі.
Смерть невчасна, гнів господній
Не по людській долі.

Ой як тобі недоленька
Буде так служити,
Понадяться твого тіла
Ворони зужити.

А як я вже вороняче
Крякання почую,
І сама собі заплачу,
Гірко засумую.

Милосердий боже-творче,
Не дай так умерти
Борони його, благаю,
Від страшної смерті!»

Отак мати засмучена
Сина спорядила:
Нарікала, сльози лляла —
І благословила.

Наказала чесно жити,
Віру не ганьбити.
Щиро службу пильнувати
І бога хвалити.

З ПІСЕННИКА ІВАНА ЮГАСЕВИЧА, 1811 РОКУ

ПІСНЯ ПРО МАРНИЙ СВІТ

Світ себе міняє, днину затемняє
 І ніде тривоги-бурі не спиняє.
 На землі й соборах кров'ю точать рани:
 Погань їх плюндрує, знищують тирани.
 Ладяться, як леви, християн ловити.
 Щоб усіх дощенту бити-перебити.
 О могутній Пане, довго потураєш:
 Чом за мародерство грізно не караєш?
 Що за гордування тут запанувало?
 О, раніш такого в нас і не бувало.
 Відкупились, бачте, християни стиха,
 Тільки б їм позбутись і турбот, і лиха.
 Де князі й панове, посланці народні?
 Між татар їх сила у Криму сьогодні!
 Знай, палат, покоїв там вони не мають,
 Тільки для розкошів то собі тримають.
 Ой лежать у полі і тіла, і кості,
 Де птахи та звірі їх незмінні гості.
 А котрих у пущі ще було немало,
 Тих і половини в царині не стало.
 Боже справедливий, судіє правдивий,
 Хай на нас не суне ворог нечестивий!
 Не пускай на бешкет отого тиранства,
 Бережи нас, вічний царю, від поганства!

Жив на зламі XVIII—XIX століть. У 1801 році навчався в класі поезики Київської академії і склав рукописну збірку постичних сентенцій, в якій подано латиномовні сентенції, а під ними — завіршовані мовою, наближеною до російської. Сентенції автор розмістив за абеткою.

ІЗ РУКОПИСНОЇ ЗБІРКИ: «КОЛЕКЦІЯ ПОЕТИЧНИХ СЕНТЕНЦІЙ»,
 1801 РОКУ

[ВІЙНА]

Війна несе голод, а голод умертвляє,
 Отож над все війна страшнішою буває.

Війна мертвить людей і храми оскверняє,
 Багатства у містах і в селах погубляє.

Війні чи хитрість пособляє,
 Чи сила ворога смиряє.

Дві перемоги той славетні здобуває,
 Хто ворога здолав і пристрасті вбиває.

Немало меч людей при війнах погубляє,
 Та п'янство більше їх у світі убиває.

Народився в селянській родині в березні 1783 року в селі Золотареві на Закарпатті. Учився в дяка, потім у латинсько-мадярській школі в Хусті, гімназію скінчив 1809 р. в Сигеті, вивчав філософію у Варадині (Румунія), теологію у Трнаві (Словацчина) та Ужгороді. Був директором народної школи в Мукачеві, засідателем суду і єпископської консисторії, священником у селі Довгому, Лучках, Мукачеві, Хусті. У 1831 році його обрано членом-кореспондентом Угорської академії наук. Латинські вірші писав ще гімназистом, один його вірш українською мовою був уміщений в граматичці М. Лучкая. Писав філософські праці угорською мовою. Помер 1849 року. Віршував латинською, угорською, книжною українською мовами.

ІЗ РУКОПИСНОЇ КНИГИ: «ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ДОВГОВИЧА»,
1832 РОКУ

БОНАПАРТ І ОЛЕКСАНДР РОСІЙСЬКИЙ

Ти переміг, Бонапарте, й тепер ще воюєш, тріумфи
Ми твої бачили, їм прийде колись ще кінець.
Доблесть твою вже побачив весь світ, а не Схід. Росія
Дивиться тільки, проте, страх не тривожить її.
Хай же пруссак і англієць дрижить, а австрієць вивчає,
Лиш росіянин один знати не хоче тебе.
Він ще лишився, здолай і його: переможцем світ хоче
Бачити тільки тебе! Зможеш хіба це зробити?!^а

^а Довгович зробив таку примітку: «Хай читач замітить, що в цій епіграмі міститься передбачення, адже ж вона написана в 1808 р., коли Бонапарт вважався непереможним, а росіянин переміг його щойно в 1812 р.»

учителю Іванові Станкевичу на день народження

Славимо мужа і день той святковий його, що яснішим
З-поміж похмурих усіх з неба у сяйві зійшов.
Вірш цей яким нам писати пером?

До яких нам звертатись
Зараз богів, щоб вони поміч та захист дали?
Музи мовчать і увесь Гелікон, лиш видовища Марса
Всюди, на сценах усіх світу, проходять щодня.
Марсе, кінчай вже! Не досить хіба цих

кривавих видовищ?
Ріками кров скрізь пливе, час вже кінчати із тим!
Бачиш, як нас, всю громаду, що іншому богу підвладна,
Завше лякає оцей бог із шоломом страшним.
В серці тривога від звуків сурми

та від брязкоту зброї,
Феб йому милий лише й звуки кіфари дзвінкі.
Бачиш: від травня

(а що є від нього приємніше в світі?)
Тільки приходять сумні дні й більш нічого до нас.
Навіть якщо скрізь по луках природа розсипала зелень,
Зелень, здавалось, була нашій співзвучна біді,
Чи як в просторі небесному зарум'янилась Аврора,
Наше, здавалось, вона горе оплакує там,
Чи як пташки навесні мило ласкали піснею небо,
Спів їх здавався для нас сумом скорботним, тяжким:
Радісну пісню, повірте, співали вони, а здавалось,
Плакали гірко від змін наших печальних вони^а.
Саме коли ми в печалі та горі, з надією в серці,
Страхом охоплені, тут Марса благаєм щодня,

^а Примітка Довговича: «Щоб читач зрозумів оце нарікання, то хай згадає червень 1809 року, коли Наполеон зайняв Позонію. Трнава від Позонія знаходиться на відстані шести миль. Сюди доносились звуки гармат, крім інших знарядь та Марсових страховиськ, майже протягом шести тижнів. Тоді написано цей вірш».

Муза Кліо із Парнасу двоверхого раптом з'явилась,—

Так на Кіпріду¹ вона зовсім подібна була,
Чар і священна краса на обличчі, і очі привабні,—

Важно сюди принесла певну надію для нас,
І, відгорнувши рукою безладне волосся із лоба,

Каже: «І я, юнаки, схвалюю свято оце,
Схвалюю, й також і ми відзначаємо

день цей святковий

Мужа, що славиться скрізь вельми талантом своїм.
Він, наче той, хто постійно дерзає

й до щастя прямує,

І до науки висот, наче по сходах, іде.

Тож завдяки цій науці він зайде крізь гущу народу

Високо аж до вершин нашого хору богинь.

Чи ж то у перших роках він не зрадив уже

своїх планів?

Чи ж не дав доказів нам, що він у силах зробити?

Є щось у ньому, що кафедру раптом таку він очолив,

Є в молодого і честь, що притаманна старим.

Не віддамо хіба голос такому? Хіба не шанує

Той Гелікону, хто тут свято обходить своє?

На Геліконі двоверхім, у центрі, густа є діброва,

Є джерело, і вода з нього горгонська² пливе,

З листя прикраса дугою кругом: тут багрове волосся

В тіні рухомій собі знайде як слід холодок.

Також вінок з розмарину, гадаю, на самім вершечку

Лавру звисає, немов певний малесенький дар.

Напис короткий на ньому засвідчує:

«Хлопцеві з Леви».

Ось як дарунок йому саме присвячений він.

О, проте (так хтось собі міркувати в душі починає),

Чи ж то прекрасній його вдачі достатньо цього?

Хай же цю голову вчену прикрашає з лавру віночок,

Хай же таланту такі завжди підносять вінки!

Славна його красномовність

не раз заслужила похвали

Наші: достойна була завжди лаврових вінків,
А добродішність, повага ще більших дарів вимагають,
Мало, гадають вони, їм за заслуги цього».

Муза тоді (мабуть, швидко пізнала мовчазу скорботу)

Вигляд поважний як стій тут же зробила вона

Й, начебто дуже її схвилювали всі наші гризоти,

Далі вона тут свою мову отак повела:

«Ні, та не досить, аби, вихованці, ця ваша побожність

Із рум'янцями йому як нагорода була,

Хочемо стану такого, щоб бачити він у майбутнім

Міг би щасливі усі дні на життєвим шляху,

Дні, коли в мирному світі не буде вже війн,

лише світлий

Мир пануватиме скрізь,— має свої він права,—

Як це, бувало, самі колоски урожай свій давали.

Кажуть, тоді скрізь були мирні віки золоті,—

Саме тоді віддамо вже йому аж потрібну пошану,

Зараз даємо лише, як нагороду, вінок.

Прийде колись час, і слава, повірте,

розійдеться всюди:

Славити будуть його і батьківщина, й народ.

Всі ж пієриди³ та я на Олімп заберемось: за нього

Богу молитви тоді і фіміам принесем,

Будете ви теж співати йому (буде радий) на лірах

Щось величаве тоді, лиш не про Марса й війну.

Думають також про вас, юнаки, і всевишні, надійтесь

Щастя: не завжди для вас блискає небо вогнем!»

Так ось сказавши, пішла тоді звідси

ця діва парнаська

Й знак подала, що оця мова пророка її.

Отже, радіймо тепер, юнаки, і на пам'ять нащадкам

Зараз як слід опишім день цей знаменний, святий.

Вже описали його й тобі присвятили,

наставнику милий,

Наші слова, що у світ вийшли в бурхливий цей час,

Бо, очевидно, в вогні цім воєннім великим, ще більший

Був в нас любові вогонь,— він нам писати велів.
Може, відвага, тож вибач (любов додає нам відваги),
Друком події оці видать спонукала нас.
Та якщо ти проти цього й покора виносить нам осуд,
То я скажу, що у цім винна побожність моя.
Зараз вважаєш нас учнем найкращим, отож

прославляєм
Віршем таким ці твої перші життєві плоди,
Щоб і нащадки читали, що вчитель ти був, про якого
Кажуть звичайно: «Тоді теж він сподобався всім!»

РОЗДУМУЮЧИ НАД ЗАНЕПАДОМ ПРАЦЕЛЮБНОСТІ

та людським кровопролиттям з приводу
Галлської війни 1809 року,
причиною якої була Угорщина⁴,
я зненавидів філософію як таку,
що від багатьох століть не вміє стримати людей,
щоб вони врешті-решт не сходили з глузду,
і присвятив себе поезії.

Чи ж розглядати важливі проблеми мені, коли горе
Й зміни богиня сумні в світі оцім посила?
Всюди поля, де б то мир і плоди процвітали щедріше,
Богу страшному тепер стали театром боїв.
Хто тільки прийде й побачить акторів цих,

тяжко зітхає,
Все, що він бачить отут, з розуму зводить його.
Бачить: безмежні посіви, багряні від крові людської,
Не від серпа полягли — трупами вкрились кругом.
Ще він замітить, як ріки бурхливі, від крові убитих
Вгору піднявши свої води надмірно, течуть
Сльози у нас на очах, хоч від сцен живемо тих далеко.
Скільки-бо крові у цім світі уже пролилось!
Скільки цей світ наш, ніхто отаких ще
не бачив видовищ.

Не пам'ятає їх теж жодне з людських поколінь,
Мабуть, і наші нащадки ніде не побачать такого,
Наша біда їх навчить розуму більше, ніж в нас,
І, прочитавши про це, вони скажуть:

«Той вік був залізний:
Скрізь панувала тоді страшно жорстока мораль!»
Ми же, нещасні, тепер живемо у цім віці жорстокім,
Справді достойні лише в нашім житті співчуття.
Я ж уявляю й створю собі в світі цім краший порядок,
Все переможу, коли, знявшись на крилах твоїх,
Парость прекрасна всевишніх, поезіє, та на вершини
З подувом вітру злечу,— інший там світ,
не такий!
Вже піднімаюсь, лечу, тож прощайте, печальнії друзі,
Ти ж, о натхнення святе, творчості мати, приходи!»

ПІСНЯ ТРИУМФУ

Став безсмертен той,
Хто на смерть ішов.
Славиться герой,
Що себе зборов.

Муж безсмертний вам,
Смертним, за взірць,
Вчинки і слова —
За ясний вінець.

Славен, хто зборов
Пишний гонор свій,
Хто кінця дійшов
У борні святій.

Примітки

Другий випуск «Марсового поля» складають вірші, пісні, уривки з поетично-драматичних творів, епітафіони, панегірики, описи діянь, думи, плачі, сатиричні твори на королів та гетьманів, похвали, епінікіони, псалми, діалоги, історичні описи, написи на іконах, портретах тощо, які творилися від другої половини XVII століття до початку XIX століття і відбивали героїчний дієпис українського народу та окремих осіб. Вміщено також сюди описи героїчних діянь із античної історії та історії західноєвропейської, також з російської та спільно українсько-російської, алегоричні описи, антивоєнну поезію, поезію не тільки з похвалою тих чи інших керівних осіб, але і з осудом їх і їхньої діяльності — все це разом і складає різноманітну й багату картину героїчної поезії вказаного часу. Оскільки твори давньої української літератури писалися конгломератом мов: латинською, польською, книжною українською, старослов'янською, наближеною до російської, без змін подаємо лише ті тексти, які склалися народною українською мовою, решту перекладено чи змодернізовано. Упорядник висловлює щиру подяку Юрію Мицику, який знайшов, відчитав і допоміг у тлумаченні «Короткого опису Сіркових діянь», Ростиславу Радишевському, який подав до цього видання ряд знайдених ним текстів (крім перекладеного ним, вірші С. Яворського П. Орлика та «Вінець перемоги»), а також Віталію Маслюку (крім перекладених ним, подав вірші М. Плиски)

XVII СТОЛІТТЯ (друга половина)

АНОНІМ

ПРО ЖОВТОВОДИНСЬКУ БИТВУ], 1648

Подано без змін за виданням: «Исторические песни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова», Київ, 1874, т. 11 с. 135—136. Друкується за списком М. Костомарова, на якому була приписка: «Із «Строенної книги» козаків після Зборовської битви вписав Срезневський у Варшаві».

¹ Сидоровий байрак — байрак у районі Жовтих Вод.

² Степанку-сараче — мається на увазі Стефан Потоцький, який очолював польське військо під Жовтими Водами.

³ Жидів не живити — тобто не давати їм поживи. Йдеться про євреїв-економів, управителів, арендарів, які своїми здирствами наприкрилися простому народові.

АНОНІМ.

«ПІСНЯ ПРО ПАНА МИКОЛАЯ ПОТОЦЬКОГО...»

Подано без змін за виданням: ЗНТШ, т. 151, Львів, 1831, с. 200—201.

¹ П л а в л я — очевидно, плавня.

² Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького була соціальною й національно-визвольною. З України виміталось все, «що паном звалось», а з польськими панами й ті євреї, які були їхніми прислужниками. З другого боку є приклади, що євреї були в козацькому війську і вивисувалися до значних чинів (полтавський полковник Герцик).

АНОНІМ

«ДУМА КОЗАЦЬКА ПРО ВІЙНУ З КОЗАКАМИ ПІД БЕРЕСТЕЧКОМ...»

Подано в модернізації за виданням: «Труды отдела древнерусской литературы», т. XIV, Москва, Ленинград, 1958, с. 335—340. Твір складений українським шляхтичем, який воював на боці козаків, але симпатизував і польській шляхті.

¹ Воєвода руський — князь Є. Вишневецький.

² Зборова війна — Зборовська битва, одна з головних битв Б. Хмельницького проти польської шляхти біля м. Зборова та Збаража в 1649 р.

³ Під Пилявцями — переможна битва Б. Хмельницького над польською шляхтою під м. Пилявцями в 1648 р.

⁴ Канцлера, дядька свого — тобто Юрія Осолінського, польського державного діяча, який намагався вгамувати розгул шляхти в Польщі і виступав примиренцем, за що шляхта його зненавиділа: цей погляд відбився і в «Думі». Його племінник був старостою люблінським.

⁵ По-пилявецькому — з-під Пилявець шляхта панічно втекла, майже не входячи в битву.

⁶ Татарське військо воювало на правому крилі. Проти нього пішов О. Конєцпольський і військо центру на чолі з королем. Краківський — це краківський каштелян М. Потоцький.

⁷ Тобто за умовами Зборовського договору 1649 р.

⁸ Хмельницького та Виговського татари затримали і не відпустили в козацьке військо, через що між козаків сталася замішанина.

⁹ Гетьман Дзеджалій — кропивенський полковник, його обрали чільним вождем війська у відсутність Б. Хмельницького.

¹⁰ Тобто хоругви, які надіслав козацькому війську король Володислав, коли готувався до війни з турками.

АНОНІМНІ ВІРШІ З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА XVII— XVIII СТ.

Перекладено із старослов'янської мови за виданням: «Киевская Старина», т. LXVI, 1899, август, с. 50—51.

¹ Скіфські народи — татари кримські, буджацькі, ногайські. Уподобнювати татар із скіфами було в поетичній традиції XVII ст.

² Автор мислить Річ Посполиту як союз трьох князівств: Польського, Литовського та Руського (Українського) — ідея, яка пізніше знайшла втілення в Гадяцькому трактаті Польщі з І. Виговським, укладеним 16 вересня 1658 р.

³ Юним братом поет називає Україну.

⁴ Юний народи до себе змовляє — йдеться про спроби Б. Хмельницького увійти у спілку з татарами, Туреччиною, Семигородом, Швецією та Росією.

⁵ У перші роки визвольної війни Б. Хмельницький справді мав кінцевою метою сталий, на корисних Україні умовах, мир із Польщею та Литвою.

⁶ Натяк на плату татарам українським ясиром, що інколи, в силу важких умов війни, змушений був чинити Б. Хмельницький, про що було складено навіть пісню-прокльон (1653) «Бодай Хмеля Хмельницького перва куля не минула, що велів Орді брати дівки й молодці». Платили українським ясирем татарам і поляки.

⁷ Йдеться про військові змагання після Білоцерківського миру Б. Хмельницького з Польщею (вересень 1651 р.). У зв'язку з нападом шляхетської Польщі в травні 1652 р. на Україну мир Хмельницький анулював.

⁸ Поетичну пам'ятку написано чи в кінці 1656 р., чи на початку 1657 р., коли Польща й справді була вельми утяжена війною із Швецією, а в жовтні 1656 р. згодилась уступити в переговори з росіянами, згоджуючись назвати російського царя Олексія Михайловича електом (спадкоємцем) Корони Польської, бо король Ян-Казимир був бездітний. Вірш написав українець, певне, шляхтич, який не втратив ще польської орієнтації, але був повний співчуття до України, возвеличував її визвольні змагання і бажав, як спершу сам Б. Хмельницький, мирного співжиття з Річчю Посполитою. Цікаво й те, що автор устами Польщі велить Україні вступити під руку російського царя, але мислить і про з'єднання ширше: Росії, України, Литви і Польщі — саме цю ідею й було поставлено на польсько-російських переговорах у жовтні 1656 р. Український літописець С. Величко коментує цю подію так: «Це лишає полякам надію, що коли великий государ московський буде вибраний на електорство Корони Польської, то з часом Царство Російське може дійти з Польщею до такої унії й віри, в яких перебуває з ними Литовське князівство. Крім того, можна буде цілком помиритися і з Хмельницьким і повернути через те не лише міста й провінції зі Смоленськом, але повернути до Польщі Інфлянти» (т. I, ч. X,

р. II). Цікаво й те, що подібну думку про такий союз пропагував пізніше Лазар Баранович (див. вірш «Турка зіб'ємо при Хрестовім знаку...»). Поезію написано улюбленим Л. Барановичем розміром 5 X 6, отже, є певна ймовірність, що написав його таки Л. Баранович.

⁹ Вірш написано між 1667 і 1676 роками: тут уже описано руїну та міжусіб'я, яке почалося на Україні ще за І. Виговського, але особливої гостроти набуло після Андрусівського польсько-російського договору 1667 р., за яким Україна розбивалася на дві частини. Водночас ще живим згадується цар Олексій Михайлович (це до нього прикладали назвисько «тихий», «покірливий», «благий»). Є підстави припускати, що цей вірш написав той-таки автор, що й «Говорить Польща», трапляються тут улюблені образи Л. Барановича.

¹⁰ Мається на увазі збірне поняття: Велика, Мала і Біла Росія.

¹¹ Рюрик (?—879) — засновник давньоруської князівської династії, ватажок варязької дружини, покликаної новгородцями в 862 р. князувати на Русь.

¹² Ігор (?—945) — великий князь київський, родоначальник другої київської династії, вважався сином Рюрика.

¹³ Вірш написано, очевидно, після Андрусівського договору, тобто після 1667 р. (див. прим. 9), коли одна частина України попала під російське, а друга під польське панування. Водночас Російська Україна могла б означати й поняття «Україна—Русь».

¹⁴ Ярославль — Ярослав Мудрий (977—1054) — великий київський князь, син Володимира Святославича, будівничий Софії Київської.

¹⁵ Йдеться про литовсько-московські війни в XV—XVI ст. Див. про це вип. I «Марсового поля» — «Похвала Вітовту» і «Битва під Оршею».

¹⁶ Тобто при незгоді Русі Московської і Русі Литовської — (України і Білорусії), війська яких не раз вступали у взаємні змагання. Українсько-білоруське військо складало основу війська великого князівства Литовського.

¹⁷ Мається на увазі змагання Вітовта з Ягайлом та Свидригайлом у XV ст. і подальшу боротьбу Свидригайла з польсько-литовськими магнатами.

¹⁸ Йдеться про російського царя Олексія Михайловича (1629—1676), отже, маємо тут свідчення, що вірш написано до 1676 р. (див. прим. 13).

¹⁹ Справді, Київ не раз розорявся ворогами ще в часи Київської Русі, а в ближчому часі в 1651 р., коли його захопив литовський гетьман Радивил. У 1660 р. Київ захопили поляки, потім він перейшов до росіян, поляки його осаджували в 1661 і 1663 р. В 1662 і в 1687 р. великі шкоди біля Києва починили татари.

²⁰ Беллона — богиня війни, дружина (сестра) Марса. Її культ був установлений у Римі родом Клавдіїв (V ст. до н. е.). Беллона зображалася жінкою, озброєною списом, мечем, смолоскипом. Римляни називали Беллону також великою богинею місяця, вона має чимало спільних рис з грецькою богинею Еніо.

²¹ Гекупа (Гекуба, Геката) — дружина троянського царя Пріама, мати 19 синів та дочок (Паріс, Гектор, Кассандра, Поліксена та ін.), які в переважній більшості загинули. Образ Гекуби став символом безмежного горя та розпачу.

²² Рахіль — друга дружина персонажа біблійної книги «Буття» Якова, мала чотирнадцять дітей, її плач за дітьми оспівав Єремія («Книга пророка Єремії»). Плач Рахілі — це образне означення плачу єврейського народу за вбитими Іродом дітьми.

²³ Лагата — можливо, це Лахес (Лахесіс) — друга із сестер Парок, богинь долі, котра прядла нитку життя. При дітях зображали богиню Латону (Лето) — дочку титана Кея та Феби, матір Аполлона та Артеміди — помічницю при пологах та опікунку новонароджених.

²⁴ Мати Перпіни (Прозерпіни, Персефони) — це Деметра, сестра і дружина Зевса, богиня родючості, хліборобства та шлюбу. Аїд з дозволу Зевса вкрав її дочку Прозерпіну, що викликало велику печаль і гнів у Деметри. Прозерпіну повернули матері, але та щороку поверталася до Аїда на три місяці.

²⁵ Лейсейські сльози — сльози за тими, що втонули в Лети, ріці забуття.

ЛАЗАР БАРАНОВИЧ

Перекладено з польської мови за виданням: «Lutnia Apollinowa», Київ, 1671, «Notyi piec ran Chrystu sowuch...», Чернігів, 1680. «W wieniec Bozey matki ss. Ojcow kwiatki», Чернігів, 1680 р.

¹ А б л о в а — жінка Авеля, який, за біблійною легендою, загинув від свого брата Каїна.

² М о й с е й — біблійний персонаж, вождь і законодавець давніх євреїв.

³ Х в о р і с т ю У к р а ї н а х в о р і є в а ж к о ю — Л. Баранович осуджує міжособні змагання, які точилися між П. Дорошенком та І. Брюховецьким, пізніше (з 1668 р.) Д. Многогрішним, а натомість закликав до спільної боротьби з татарами й турками.

⁴ О б и т е л ь в Н о в о г р а д і — Спасо-Преображенський монастир у Новгороді-Сіверському

⁵ П и с ь м о — Святе Письмо (Біблія).

⁶ Т е о д о р - ц а р — російський цар Федор Олексійович (1661—1682).

⁷ Д а в и д з а г р а є — йдеться про «Псалтир», автором якого вважається цар Давид. Пісні «Псалтиря» співалися під супровід струнного інструменту.

АНОНІМ

[ВІЙСЬКОВА НАРАДА В ЦІСАРЯ РИМСЬКОГО]

¹ Г о н о р і й Ф л а в і й (384—423) — син імператора Феодосія, брат Аркадія, перший імператор (з 395 р.) Західної Римської імперії.

² Ф е о д о с і й В е л и к и й (Теодосій) — (346—395) — римський імператор.

³ А р к а д і й (377—408) — старший син Феодосія Великого, імператор Східної Римської імперії (з 395 р.).

⁴ Гонорій мав одинадцять, а Аркадій вісімнадцять років.

⁵ Опікуном Аркадія був його міністр Руфін, родом галл.

⁶ Руфіна побив готський полководець Гайнас — це сталося в 395 р. На Руфінове місце став євнух Евтропій, а вже по ньому владу захопив Гайнас.

⁷ Опікуном Гонорія був розумний політик і добрий полководець Стиліхон.

⁸ П'єса «Про Олексія, чоловіка божого» виставлялася перед царем Олексієм Михайловичем, в догоду йому римські достойники дістали російські титули: боярин, думний дяк. Можливо, в творі провадиться делікатна аналогія між російським царем і недавно скинутим козацьким гетьманом Д. Многогрішним (1672).

⁹ Стиліхон відбив уторгнення вестготів у Грецію, що йшли під проводом Аларіха, також в Італію. У 406 р. полчиська вандалів, свевів, аланів та бургунів були розбиті в битві при Фезулах.

¹⁰ Після Фезульської битви рештки германців пішли в Галлію, захопили її частину, а тоді й у Іспанію.

¹¹ Г е т р у р і я — буквально значить «поселення гетів».

¹² Стиліхон справді був скинутий з регентського місця й убитий. Невдовзі по тому в 408 р. гетський вождь Аларіх осадив Рим і взяв з нього важку данину. В 410 р. він уже заволодів Римом і віддав його на розтерзання. Гонорій перевів свою резиденцію в Равенну.

ОЛЕКСАНДР БУЧИНСЬКИЙ-ЯСКОЛЬД

Твір — панегірик на честь гетьмана І. Самойловича. В ньому оспівано перемогу українського та помічного російського війська над турками в 1677 р. Відомі тільки уривки цього твору. Перекладено з польської мови за виданням: Величко С. Летопись событий В Юго-Западной России, т. II, К., 1851, с. 414—418, 434—444.

¹ П о Х о т и н і — тобто після Хотинської війни 1620—1621 рр.

² К о н с т а н т и н и п о б о ж н і — візантійські імператори, їх було дванадцять.

³ У Чигирині зачинилося п'ять козацьких полків і російський гарнізон.

⁴ Ібрагім-паша і татари хотіли перепинити шлях військам І. Самойловича та Г. Ромодановського, що йшли визволяти Чигирин.

⁵ П і т о н (Піфон) — страшний дракон, убитий Аполлоном.

⁶ Т р и т о н — морське божество.

⁷ Т и з и ф о н а (Тісіфона) — одна з трьох фурій, богинь помсти.

⁸ На цей час війська І. Самуїловича та Г. Ромодановського були скликані. Вони рушили до Дніпра на початку серпня.

⁹ Загін відправився від головного війська 17 серпня, склався він з пішого сердюцького полку і тисячі російських драгун.

¹⁰ Ромодановський Григорій (? — 1682) — князь, російський військовий діяч, очолював російське військо на Україні.

¹¹ 24 серпня турки зняли частину війська з облоги, і це дало змогу помічному війську ввійти в Чигирин.

¹² Кандійські води — Мармурове море.

¹³ Бо відколю ще княжив... Володимир, ми і з турками бились... — анахронізм, бо Володимир Святославич князував в X — на поч. XI ст., а турки з'явилися у Європі в XIV ст.

¹⁴ Сибаритський шлях — грецька колонія на півдні Італії Сибаріс відзначилася тим, що її мешканці вели гуляще життя.

¹⁵ Сіон — гора в Єрусалимі; бог богів у Сіоні — Ісус Христос.

¹⁶ Геката — богиня мороку, нічних видінь, чаклування.

¹⁷ Пропонтида — Мармурове море.

¹⁸ Гемус — можливо Хемміс, стародавнє місто в горішньому Єгипті; Родопи — гори на сході Балканського півострова; Медіна — місто в Аравії.

¹⁹ Дагон — божество семітського пантеону.

²⁰ Плату цісарю... — австрійський імператор, як наступник влади Римської імперії, вважався головним противником турків у Європі.

²¹ Моравський шлях виходив з Перекопу, від р. Конки тягся на північ вододілом між Дніпром та Дінцем. Од нього відходили бічні дороги до Дніпра.

²² Фавоній — теплий, західний вітер.

²³ Всьоме липня... — переправа через Дніпро відбулася 28 серпня 1677 р.

²⁴ Інгул — права притока Південного Бугу. Турецькі війська відступили сюди в кінці серпня 1677 р.

²⁵ Границю за Чигрин... розширяйте... — тобто відбивайте Правобережну Україну, яка відійшла до Туреччини за угодою з П. Дорошенком (1669).

АНОНІМ
НА РУСІ ПЕРШИМ КНЯЗЕМ БУВ КИЙ...

Перекладено з польської мови за виданням: С. Величко. Летопись событий в Юго-Западной России, т. II, Київ, 1851, с. 444—450.

¹ Турецького воєначальника Браїм-пашу називали Шайтан-пашею.

² Петровий меч — мається на увазі апостол Петро, проповідник християнства.

³ Теодор-судар — див. прим. 6 до Л. Барановича.

⁴ Русь... туркові з примусу підвладна — див. прим. 25 до О. Бучинського-Яскольда.

⁵ Господній гріб — гріб, у якому, за переказом, було поховано Ісуса Христа. Зберігається у Єрусалимі, в храмі Святого Гробу Господнього. Єрусалим був під владою турків.

⁶ Мученик Стефан — один з мучеників християнської церкви, був каменованій.

⁷ Павло-пророк — апостол Павло, проповідник християнства в I ст. н. е.

АНОНІМ
ЗЛИЙ ТАТАРИНЕ, ПЕКЕЛЬНИЙ СИНЕ...

Подано в модернізації за виданням: ЗНТШ, т. 101, Львів, 1911, с. 130—132.

АНОНІМ
КОРОТКИЙ ОПИС СІРКОВИХ ДІАНЬ

Перекладено за рукописом XVII ст. бібліотеки Польської академії наук у Кракові, шифр № 1275, а. 90—94. Деякі місця в рукописі замазані чорнилом, тому відтворюються згодом і подаються в квадратних дужках.

¹ Реформа до козацьких каптанів — натяк на тогочасний звичай урізувати полу каптана в того, хто вчиняв перелюбство. Урізана пола подавалась у суд як речовий доказ.

² Річка Бог — Південний Буг; є Бог — ліва притока Дніпра у плавнях (Василівський район Запорізької області).

³ Вєсь одей пасаж про простоту в побуті І. Сірка — ремінісценція «Повісті минулих літ» (пор. характеристику Святослава).

⁴ Опис жорстокостей козаків щодо татар — ремінісценція «Повісті минулих літ» (пор. опис Ігорового походу на Візантію в 941 р.)

⁵ Тонкі води — впадають в Азовське море в межах Перекопу.

⁶ Жона Лота... озирнулася... — Лот — єдиний мешканець Содоми, який врятувався після знищення цього міста. Його жінка при втечі озирнулася на запалене місто й перетворилась у соляний стовп.

⁷ Тут відбулася класова позиція автора, який був шляхетської орієнтації і служив у польському війську. Загалом його ідеологія подібна до поглядів Й. Верещинського, М. Пашковського, Л. Барановича: поети закликали поляків, українців та росіян об'єднатися для боротьби проти турецько-татарського нашествия на Правобережжя.

⁸ Лайдаки — козацькі ватаги, які в час Руїни самочинно діяли по різних місцях Правобережжя, їхня діяльність здебільшого не мала ідеологічного підґрунтя, через що автор протиставляє їм осмислену, ідейну позицію І. Сірка.

⁹ Мальтійські кавалери — див. прим. 14 до Й. Верещинського в книжці І «Марсового поля».

¹⁰ Син Сірка Петро загинув в боротьбі з турками, що оспівано в думі «Вдова Івана Сірка і Сірченки».

КЛИМЕНТІЙ ЗІНОВІЇВ

Перекладено з книжної української мови за виданням: Климентій Зіновіїв. Вірші. Приповіді посполиті, Київ, Наукова думка, 1971.

АНОНІМНІ ВІРШІ-ПІСНІ

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА ДОМЕНІКА РУДНИЦЬКОГО

Подано без змін: «Ах Українонько» за виданням: ЗНТШ, т. 150, Львів, 1929, с. 248; решта за виданням: «Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук, т. VI, кн. 2, с. 71—84. Твори складено в другій половині XVII ст. під час так званої Руїни, чим і пояснюється їхня розпачливість, покайні мотиви й благання до бога зглянутися над долею рідної землі. Реалії пісні «Ой вшах

нового мосту» відносять нас у другу чверть XVII ст., але може бути також, що ця пісня — історична ремінісценція, створена саме в час Руїни, через що подаємо її не в першому томі, а тут.

¹ Дорошенко Петро (1627—1698) — гетьман Правобережної України в 1665—1670 рр.

² Сагайдачник (Сагайдачний) Григорій — кошовий отаман Запорозької Січі в другій половині XVII ст.

³ Дрогозденко (Дрозденко) Василь (?—1665) — брацлавський полковник, був російської орієнтації, про що вістить і пісня.

⁴ Сулима Іван (?—1635) — гетьман нереєстрових запорозьких козаків, захопив фортецю Кодак, за що був страчений у Варшаві.

⁵ Павлюк Павло (?—1638) — гетьман нереєстрового козацтва, керівник козацького повстання 1637 р.

⁶ Робовниця — можливо, Боровниця — місце капітуляції козаків Павлюка.

ЛАВРЕНТІЙ КРІЦОНОВИЧ

Перекладено з польської мови за виданням: «Redivius Phoenix», Чернівці, 1683.

¹ Сатурнові годи — Сатурн — давньоримський бог посівів, плодючості, часу. Мається на увазі т. зв. «золота доба» в історії людства.

² Гермусові води — Гермус — ріка з Лідії, що впадає в Смірнську затоку; вважалася золотоносною.

АНОНІМ ПІСНЯ ПРО ІКОНУ КЛОКОЧІВСЬКУ

Перекладено з книжної української мови за виданням: І. Франко. Карпато-руське письменство XII—XVIII ст., Львів, 1900, с. 77—80. Вірш складено в 1683—1687 рр. після закінчення австро-турецької війни (див. «Дума» А. Шумлянського). Зберігся в рукописному співаннику, укладеному в 1734 р. в с. Камійонка (Сх. Словаччина).

¹ Клокочево — село в східній Словаччині.

² Куруци — угорські повстанці, що боролися за визволення Угорщини від влади Габсбургів; лабанці — прихильники Австрії.

³ Текелий Імре — угорський воєноначальник, очолював курців. У 1682 р. уклав союз з турками.

⁴ Пожон — Братіслава.

⁵ Нандорфегервар (Надорфеервар) — Белград.

⁶ Варад — Варадин (див. прим. 2 до М. Козачинського).

ИОСИП ШУМЛЯНСЬКИЙ

Два твори, які подаються тут: «Дума» Й. Шумлянського і «Плач Малої Росії» А. Гарасимовича є ніби своєрідною політичною дискусією двох представників взаємозаперечних орієнтацій (на Польщу і на Росію) і знаменують дві традиції в героїчній поезії на Україні в XVII ст. Обидва автори написали свої твори мовою книжною, але зі значним наближенням до народної. «Думу» Й. Шумлянського подано в перекладі за виданням: ЗНТШ, т. 39, Львів, 1901.

¹ Твір написано з приводу походу польського короля Я. Собеського під Відень на поміч Австрії від нападу Туреччини. Польський король розіслав свої універсали із закликом до козаків узяти участь у війсьній акції. Гетьман І. Самуйлович заборонив лівобережним козакам іти в затиж на ту війну.

² Турки підійшли під самий Відень в 1683 р. і взяли його в облогу. Цісарем був тоді Леопольд I (1658—1705).

³ При Парканах — Паркани — замки на Дунаї, битва відбулась у жовтні 1683 р.

⁴ Похід Яна Собеського на волохів був невдалий. Див. подану далі «Сатиру на короля Собеського».

⁵ Я. Собеський у цей час (10 серпня 1686 р.) справді послав листа на Запорозжя із закликом прислати частину війська йому в допомогу проти турок і татар. Запорозжці вислали загін в 2700 чоловік.

АНДРІЙ ГАРАСИМОВИЧ

Перекладено з книжної української мови за виданням: «Труды Киевской духовной академии» 1872, № 6, с. 531—535.

¹ Від хреста святого з бані витягали у нас дані... — йдеться про оренду церков у першій половині XVII ст. Церкви

були здебільшого власністю місцевої шляхти, яка брала за відправлення тайнств плату. Часто церкви здавалися в оренду євреям, що викликало в населення невдоволення (див. також прим. 3 до пісні «Про Жовтоводинську битву» і прим. 2 до «Пісні про пана М. Потоцького»).

АНОНІМ ВОЄННА ПІСНЯ ПРО БУДИН

Перекладено з книжної української мови за виданням: «Поети Закарпаття», Пряшів, 1965, с. 79—81. Вірша відбиває події австро-турецької війни 1683—1687 рр. і, очевидно, була складена тоді ж, як і «Пісня про ікону Клокочівську».

¹ Будин було взято в 1687 р.

² Барковцїй — керівник угорців-лабанців, прихильників Австрії.

АНОНІМНІ ВІРШІ-ПІСНІ З РУКОПИСУ КОНДРАЦЬКОГО

Дума про Дмитра Корецького і дума про козака-нетягу — унікальні записи український дум з XVII ст., решта, як відомо, дійшла до нас через фольклор у записках XIX ст. Подаються так само, як і насатира на короля Собеського, без змін сучасним правописом за виданнями: дума про Дмитра Корецького «Україна», Київ, 1929, березень-квітень, с. 4—5; дума про козака-нетягу «Ювілейний збірник на пошану акад. М. С. Грушевському», т. II, Київ, 1928, с. 27—28; сатира на короля Собеського, ЗНТШ т. 146, Львів, 1927, с. 164—165.

¹ Цецора — село Козівського району Тернопільської області; Цецорка — річка, ліва притока р. Стрипи, яка впадає в Дністер.

² Дума оспівує смерть князя Самійла Корецького (? — 1622), якого тут перейменовано в Дмитра: можливо, пісня постала на основі думи про Байду (Дмитра Вишневецького).

³ Матір'ю С. Корецького була Анна Корецька з Хоткевичів, пережила сина й померла в 1626 р.

⁴ Відомо, що Корецький потрапив у неволю вразі, першого разу втік; число «три» тут вживається, як елемент епічної поетики.

⁵ Корецького турки зачавили, тут, як і в подальшому викладі про стріляння з лука, маємо явну ремінісценцію з думи про Байду.

⁶ Килиїмське поле — поле біля міста Килиї (Килиму), в одному з варіантів дум це місто називається Тягинею (див. прим. 31 до М. Пашковського в книжці І «Марсового поля»).

⁷ Собеський Ян — польський король Ян III (1629—1696), королював з 1674 р.

⁸ Йдеться про похід проти Буджацької орди.

⁹ Тобто з'їли й випили все захоплене в дорозі.

¹⁰ Натякається на поміч Австрії, яку дав Я. Собеський Відню в 1683 р. (див. прим. 1, 2 до Й. Шумлянського).

¹¹ Після Віденської війни 1683 р. Собеський з труднощами повернувся до Польщі.

¹² Іскра — один із козацьких ватажків, що ходили із Собеським у їхні походи.

¹³ Тобто заступаєшся за німців і береш приступом Сороку (місто в Бессарабії, його взяли поляки в 1692 р.).

¹⁴ Замоїщина — місця біля Замостя, володіння Замойських.

АНОНІМ ПІСНЯ КИЇВСЬКА 1662 РОКУ

Перекладено зі старослов'янської мови за виданням: ЗНТШ, т. XXXVIII, Львів, 1900, с. 130—131. Поезію складено в Києві, очевидно-таки в академії, і відбиває вона реальну подію, коли польсько-татарське військо напало на Вишгород і його розорило. Ікону після цих подій було поставлено в церкві Святих страсотерпців князів руських, і її вельми шанували. В 1706 р. малюнок із неї зробив художник І. Мигура, подавши опис події так, як він оповідається і у вірші. Щосуботи перед іконою відправляли спеціальну службу.

¹ Вишгород — місто, розташоване за 12 км від Києва.

² Як у морі погрязла Фараона сила — мається на увазі легенда, описана в Біблії. Мойсей виводив з єгипетського полону свій народ, його наздоганяли єгиптяни на чолі з фараоном. Мойсей простяг руку, і море розступилося, залишивши дно сухим. Ізраїльтяни

кинулися по цій дорозі, вода в цей час висіла обабіч, як тверді стіни. Фараон з військом пішов слідом, але море їх потопило.

³ Костянтинове поле — можливо, це місцевість між Щекавицею та Дніпром в Києві на Подолі, де стояла дерев'яна Костянтинівська церква. Скипрські звірі — скитські, скіфські звірі — татари.

⁴ Вишгородський храм — церква Романа і Давида у Вишгороді.

⁵ Душі фараона — тобто душі потоплених у Дніпрі татар.

⁶ Сила із Сіона — тобто християни. В давній поезії Сіон, гора в Єрусалимі, виступала символом християнства.

⁷ Іордан — головна ріка в Палестині, в якій хрестився Ісус Христос. Тут київські християни дивляться на Дніпро, як на свій Іордан.

⁸ Володимир — йдеться про Володимира Святославича (? — 1015), який удержавив на Русі християнство.

⁹ Два київські брата билися за княжий двір — ремінісценція не зовсім ясна; можливо, це натяк на змагання Володимира з братом Ярополком, яка закінчилася смертю Ярополка: Ярополк відчинив київську браму, тікаючи з міста, в Володимир — захоплюючи його.

¹⁰ Могила Петро (II пол. XVI ст. — 1647) — церковний і культурний діяч, київський митрополит, засновник Київського колегіуму.

¹¹ Тобто автор не певний, чи подія відбулася 1662 року, чи 1651-го. Отже, вірш було написано не відразу після події, а пізніше, можливо, в кінці XVII ст.

АНОНІМ ЕЙ, ІВАНЕ, ПОПОВИЧУ-ГЕТЬМАНЕ!

Подано в перекладі з книжної української мови за виданням: С. Величко. Летопись событий в Юго-Западной России, т. 3, К., 1855, с. 15—17.

¹ Вірш написав після падіння гетьмана Івана Самуїловича, як зазначає С. Величко, «один з його наближених спідручних». З найближчих до гетьмана людей ми знаємо тільки одного, що писав вірші, —

це Іван Мазепа, але фактів на підтримку цього здогаду нема. І. Самуїловича зневажливо називали поповичем, бо він був сином священника.

² Гетьман і справді вивищував своїх дітей, наділяючи їх високими гонорами.

³ Під кінець життя І. Самуїлович все більше схилявся до самодержавного правління, ігноруючи традиційне обговорення справ на радах.

⁴ Гетьмана було скинено внаслідок доносу на нього генеральної старшини, які звинуватили І. Самуїловича у зраді і «численних шаленствах перед ними, великими государями», як було зазначено в Коломацьких статтях при виборі гетьманом І. Мазепа. Донос був, однак, наклепницький: на І. Самуїловича звалили невдачу походу 1687 р.

⁵ Маються на увазі Григорій, полковник чернігівський, та Яків, полковник стародубський. Григорія після батькового падіння скарано на смерть, а Яків з батьком потрапив до Сибіру на заслання.

⁶ Під кінець правління Самуїлович став пихатий, непомірно збагачував себе і свій рід, що викликало в оточення незадоволення.

⁷ Самуїловичів вислали у В'ятську губернію, потім Якова з жінкою заслали в Єнісейськ, а гетьмана — в Тобольськ.

СТЕФАН ЯВОРСЬКИЙ

Перекладено з польської мови «Нащо, Лешку, в далекі ідеш ти заводи» за книгою: «Hercules post Atlantem», Чернівці, 1685 р., а «Куди, Місяцю, роги ти сунеш, скажений!» за книгою: «Echo glosu woleiacego na puszczy», Київ, 1689 р.

¹ Лешек — ім'я кількох польських князів — Лешка Білого (1186—1227) і Лешка Чорного (1241—1288), які відзначалися войовничістю.

² Капітолій (Капітолій) — вершина Капітолійського горба в Римі, де знаходився римський кремль.

³ Паллас (Паллада) — один із епітетів богині мудрості Афін.

⁴ Кастальський струмок — священне джерело біля Дельфів, в одній із ущелин Парнасу, присвячене Аполлону і музам, воно, за легендою, надихало поетів, очищало людину від гріхів.

⁵ Купрес — символ печалі, пальма — символ успіху.

⁶ Плутон — епітет Аїда, бога підземного царства.

⁷ Клото — одна із мойр.

⁸ Гербове світло — тобто потуга шляхетського герба.

⁹ Планета — у греків та римлян планети називалися йменням богів. До планет відносили місяць і сонце; тут мається на увазі місяць.

¹⁰ Книга «Луна голосу, що волає в пустелі», присвячена гетьману І. Мазепі, в гербі якого були місяць і зірка.

¹¹ Плоті — чорти, тут виступає як синонім мусульман, яких прирівняно до слуг підземного царства — від Плутона, Плутона.

¹² Іван — гетьман Іван Мазепа.

¹³ Книга вийшла в 1689 р., коли велике російсько-українське військо на чолі з В. Голіциним та І. Мазепою рушило в другий Кримський похід. Автор сподівається на його щасливе завершення.

¹⁴ Найясніші монархи — в той час Росією правило три монархи Іван та Петро Олексійовичі і їхня сестра Софія.

¹⁵ Мається на увазі бій зведеного російсько-українського війська з татарами в Чорній долині неподалік Перекопу навесні 1689 р. Татари спершу подолали слобідські полки, але потім були українським військом відбиті і понесли великі втрати.

¹⁶ Тобто воєнні дії велися на території татар.

¹⁷ Вірш був, очевидно, написаний під час Кримського походу. Російсько-українське військо в Крим не ввійшло, а зупинилося перед Перекопом і тут закінчило компанію.

¹⁸ Див. прим. I до Л. Крщоновича.

¹⁹ Таг — золотоносна річка в Іспанії, тепер Тайо, в поезії виступає як символ золотоносності.

²⁰ Градив — епітет Марса.

²¹ Мається на увазі здатність фрігійського володаря Міда (Міда) перетворювати все, до чого доторкнеться, в золото. Отже, «бридь Міда» — це багатство.

²² Парантен (Перрантес, Перранф) — круте узвишся на Епірі, гористій області в Західній Греції.

²³ Парки — богині долі, яким відповідали грецькі мойри, отже, «меч Парки» — меч долі.

²⁴ Титан — одне із імен бога сонця Гелліоса.

«Вік залізний повсюди розсіює рани» і «Малюнок ясного палацу» перекладено з польської мови за виданням: «Drogich Kamenil spreza», Чернігів, 1693, решта також з польської мови за виданням: «Bogaty wiridarz», Київ, 1705 р.

¹ Стигійський смолоскип — запалений вогнем із пекла смолоскип.

²² Сцїлла (Скілла) — небезпечна скеля, а також потвора, що підстерігала мореплавців.

³ Мнемозина — богиня пам'яті.

⁴ Тобто Аполлону; Латона з Далії — мати Аполлона й Діани.

⁵ Ідейська колона... Іди — гори в Греції, одна з тих гір — Олімп. Отже, Ідайська колона — колона Олімпійського храму.

⁶ Бузирид (Бусирид) — єгипетський цар, убитий за легендою Геркулесом.

⁷ Ереб — бог підземної тьми.

⁸ Юнона — верховна богиня, дружина Юпітера.

⁹ Гіперіон (Гіперон) — батько сонця, місяця, зорі.

¹⁰ Роського Парнасу і сармацьких муз слуго... — тобто пономовний український поет.

¹¹ Пімплейські води — вода з джерела на Олімпі Пімпла.

¹² Агезил з Лакедемони — Агесилай, спартанський цар і полководець (401—361 до н. е.). Лакедомона — Спарта.

¹³ Перла Калекутські... Каллікула — гори в північній Кампанії (середня Італія), одна з найбагатших частин Італії.

¹⁴ Помона — богиня овочів.

¹⁵ Гіарба — можливо, це Гіара (див. прим. 53 до I. Домбровського в книжці I «Марсового поля»).

¹⁶ Адонізейський — належний Адонісу, улюбленцю Венери та Прозерпіни, сину кіпрського царя Кініра. Темпи Тесальські — долина в Фесалії Темпле (Греція) — поетичний образ живописної долини.

¹⁷ Єлісейський сад — райський сад.

¹⁸ Євгеддові винниці — виноградники Вакха.

¹⁹ Гіметт (Гіметт) — гора в Аттіці (Греція), відома медом, прянощами.

²⁰ Гібла — гора в Сіцилії, що славилася медом.

²¹ Тайгета — дочка титана Атланта, одна з плеяд.

²² Пестанських — Кібеллиних; Кібелла — мати-земля; Фосфор — ранішня зоря.

²³ Грядива учень — Марса учень; Гінус — лошак.

²⁴ Семираміда — тут земля Семираміди, Вавилон.

²⁵ Гараманти — народ, який жив на південь од Нумідії (північна Африка).

²⁶ Сарданапал — останній давньоасірійський цар, відомий своєю любов'ю до розкоші, загинув близько 880 р. до н. е.

²⁷ Тобто годі писати про життя Стародавньої Греції.

²⁸ Аверна (Аверн) — озеро в Кампанії (північна Італія), де за легендою був вхід до підземного царства.

²⁹ Григорій Захаржевський-Донець, якому й присвячено панегірика «Багатий сад», був харківський полковник, будівник оборонної лінії на Слобідській Україні. Помер 1691 р.

³⁰ Каміллус Марк Фурій (бл. 447—365 рр. до н. е.) — диктатор Риму, полководець, прозваний другим Ромулом.

³¹ Йдеться про похід польського війська на чолі з королем Яном Казимиром на Лівобережжю України в 1663—1664 рр. Глухів був обложений на початку 1664 р., але поляки зазнали невдачі й повернулись у Польщу.

³² Гесперійські краї — маються на увазі західноукраїнські землі.

³³ Від вандала — тобто від Польщі.

³⁴ Йдеться про мужню оборону м. Салтикової Дівиці місцевим населенням та козаками (січень 1664 р.) від польсько-шляхетських військ.

³⁵ Один із компонентів герба Захаржевського були рожі.

³⁶ Маяк — місто на Сіверському Дінці.

³⁷ Цібелла — Кібелла, див. прим. 22.

³⁸ Доліва — назва герба харківського полковника Г. Захаржевського, якому присвячено книгу «Багатий сад». В герб входили й рожі, див. прим. 35.

³⁹ Сцевола Гай Луцій — римський герой, який з патріотичної самопожертви спалив собі руку на очах у ворогів.

⁴⁰ Марсалисти криваві — прихильники Марса.

⁴¹ Ахіллес — один з головних персонажів «Іліади», герой Троянської війни.

⁴² Геркулес — герой грецьких міфів, відомий численними подвигами, зокрема переміг немейського лева, шкуру якого надягав так, що паша вкривала йому голову.

⁴³ Ганнібал (бл. 248—183 рр. до н. е.) — командуючий карфагенськими військами під час другої Пунічної війни.

⁴⁴ Леонід (? — 480 р. до н. е.) — цар Спарти, захисник Фермопіл проти перського царя Ксеркса.

⁴⁵ Аретуза (Аретуса) — джерело на о. Ортігія в Сіракузах, яке постало від німфи Аретуси, котра втікала від любовних переслідувань бога Алфея. Алфей обернувся у річку, і його води змішалися з джерелом Аретуси.

ПЕТРО ТЕРЛЕЦЬКИЙ

Перекладено з польської мови за виданням: «*Slawa Heroicznych dzieł jasnie wielmożnego j. m. Pana Borysa Petrowicza Szeremety*», без місця видання, 1695.

¹ Шеремет — Шереметьєв Борис Петрович (1652—1719) — російський військовий діяч, один із сподвижників Петра Першого.

² В центрі герба Шереметьєвих зображено два леви: один з яблуком, а другий з мечем.

³ Пактоль — золотоносна ріка в Лідії; Ганг — головна ріка в Індії.

⁴ Шафіри (сапфіри), хризоліт — коштовне каміння. Поет уподібнює поезію до творення коштовного каміння у водах із джерела, що його вибив на Парнасі Пегас — Гіпокрені.

⁵ Аслам-город — одна з турецьких фортець в низів'ї Дніпра, яку було взято під час воєнної кампанії 1695 року.

⁶ Єлісейські поля — в уяві давніх греків — рай.

⁷ Ліцеї — у давніх греків назва місцевості з садками та гімназією біля Афін, що були присвячені Аполлону.

⁸ Емпір — місце проживання богів.

⁹ Ліда — Лідія, країна в Малій Азії.

¹⁰ Консистерія — державна рада в колишній Римській імперії.

¹¹ Полікратес (Поліакрат) — буквально значить «той, що осаджує міста» — прізвисько Деметрія Македонського (337—283 рр. до н. е.).

¹² Беллерофонт — давньогрецький герой, якому боги подарували крилатого коня Пегаса, але той скинув його з себе, коли герой захотів піднятися у небо.

¹³ Йдеться про Константина Великого (274—337 рр. до н. е.) — римського імператора, який оголосив свободу віросповідань. Його пам'ять святкується 21 травня ст. ст.

¹⁴ Талія — муза комедії.

¹⁵ Міюс (Міус) — річка, впадає в Азовське море.

ДМИТРО ТУПТАЛО

[«Про золотий та Залізний віки»] перекладено з книжної української мови за виданням: В. Резанов. Драма українська, т. IV, К., 1927, с. 91—95; решту також з книжної української мови за тим-таки виданням: т. V, К., 1928, с. 236—238.

¹ Авраам — біблійний персонаж, іудейський патріарх. До Авраама — це до XI ст. до н. е.

² Циклопи (Кіклопи) — міфічні однооки велетні. Допомогали Зевсові кувати громи і блискавки. Пізніше працювали в кузні Гефеста. В сучасній мові «циклоп» — синонім до слова «коваль».

³ Бронт — один із циклопів, означає в перекладі «громовий»; Стеро́п — також один із циклопів, означає в перекладі «блискучий».

⁴ Медузи — тобто Горгони, три сестри-страховиська: Стено, Евріало та Медуза. Зображалися крилатими істотами з величезними головами і зміями замість волосся чи на тулубі. Усе, на що падав погляд Медузи, перетворювалось у камінь. Пізніше слово «Медуза» стало одним із імен Афіни.

⁵ Бсгородиця (Свята Діва) вважалася оборонницею в бою. Через це бароковий поет уявляє її огороженим щитами стовпом, і в об'язі скоріше богині війни Беллони, ніж милосердної християнки.

через що дає їй у руки атрибути воїна: пірнач, прапор, шолом, трубу і меч.

⁶ Агаряни — люди мусульманської віри, тут татари й турки.

ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ

Перекладено з польської мови за виданням: «Swiat po części przeiżgzanu», Краків, 1697.

ПИЛИП ОРЛИК

Перекладено з польської мови за виданням: «Hippomenes Sarmacki», Київ, 1698.

¹ Гіппомен — чоловік беотянки Аталанти, обох їх Кібелла перетворила в левів. Тут виступає як синонім до слова «лев». Сарматами в поетичній традиції було прийнято називати поляків та українців, які входили в Річ Посполиту.

² Ерата (Ерато) — одна з дев'яти муз, уособлювала любовну поезію, її зображали з лірою в руках у товаристві Ероса.

³ Бузирис (Бусирид) — див. прим. 6 до І. Орновського.

⁴ Пімпліади — музи із джерела на Олімпі Пімплі.

⁵ Цистерна — підземний резервуар води.

⁶ Містерія — в давніх греків таємничий культ богів, при якому могли бути тільки посвячені, отже, Парнас містерний — Парнас з його божественними поселцями.

⁷ Лятона (Латона) — Аполлонова мати, потомок Лятони — поет.

⁸ Гіменей — покровитель подружжя та шлюбу. Зображався вродливим юнаком із запаленим смолоскипом та гірляндою квітів.

⁹ Орфей — уславлений співець і поет, його спів зачакловував людей, звірів, природу.

¹⁰ Ідейські прикраси — прикраси богів (див. прим. 5 до І. Орновського).

¹¹ Боот — сузір'я Волопаса.

¹² Альцід (Алкід) — синонім Геракла, в цьому контексті — гетьман.

¹³ Йдеться про похід російсько-українського війська на Крим у 1689 р. (див. прим. 13 до С. Яворського).

¹⁴ Йдеться про взяття турецьких фортець Кезикермена й Тавані російсько-українським військом у 1695 р.; тоді ж таки був похід і на Азов.

¹⁵ Лерна — озеро, ріка й болото в Арголіді, де жила багатоголова гідра, вбита Геркулесом.

¹⁶ Трапезунт — місто в Туреччині, тут виступає як синонім Туреччини.

¹⁷ Енцелад (Енкелад) — один із сторуких гігантів, убитий блискавкою Юпітера.

¹⁸ Гарпії — богині вихору, в «Одісеї» їм приписувалося викрадення людей, які пропадали без вісті. Зображали їх крилатими потворами.

¹⁹ Йдеться про турецького султана Ахмета II, який помер 1695 р. Його замінив султан Мустафа II.

²⁰ Горгони — див. прим. 4 до Д. Туптала.

²¹ Тира — місто в Пелопоннесі (Греція).

²² Ляконські Таугети — гори в Лаконії (Спарта).

²³ Маються на увазі любовні стосунки єгипетської цариці Клеопатри (69—30 рр. до н. е.) і римського тріумвіра Антонія (83—30 рр. до н. е.). Сиціон (Сікіон) — місто в Пелопоннесі.

²⁴ Сабата — місто в Етрурії (Італія); Пест — місто в Луканії (Італія); Веста — богиня домашнього вогнища і чистоти сімейного життя; Еліз — місто на Пелопоннесі біля Олімпії — центру олімпійських ігор, отже, тут Еліз — переможець змагань.

²⁵ Тразимени — озеро в Етрурії, де в 217 р. до н. е. Ганнібал розбив військо римлян.

²⁶ Арар — річка в Галлії; Цирус (Кір) — персидський цар (559—529 рр. до н. е.), Мільтіад — прізвище двох тиранів у Херсонесі Фракійському.

²⁷ Див. прим. 44 до І. Орновського.

²⁸ Епамінонд (418—362 рр. до н. е.) — фіванський полководець, переможець лакедемонян.

²⁹ Тапробани — теперішній Цейлон.

³⁰ Канни — село в Апулії (Італія), де в 216 р. до н. е. Ганнібал розбив римлян.

³¹ Гадес — місто в Іспанії.

³² Тесальські кентаври — фантастичні напівкони, напівлюди. «Іліада» визначає їхнє проживання у Фесальських горах.

³³ Гесперійський луп (здобич) — золоті яблука із саду, що його охороняли три дочки Ночі Гесперіди. Здобуття цих яблук — один із Гераклових подвигів.

³⁴ Фарсалия (Фессалия) — область у Північній Греції.

³⁵ Дельфи — місто біля півніжжя Парнасу, місцезнаходження оракула Аполлона.

³⁶ Відомі два Сціпії Корнелії, які брали участь у другій і третій Пунічних війнах, жили в II ст. до н. е.

³⁷ Стигійські Дами — жительки пекла (Персефона, Геката, ерінії тощо).

³⁸ Ауліда — портове місто в Беотії, місце зосередження грецького флоту перед походом у Трою.

³⁹ Аякс — один із вождів греків у Троянській війні.

⁴⁰ Харібда — небезпечний для моряків вир між Італією та Сіцилією, також міфічна потвора, що поглинала кораблі.

⁴¹ Язон (Ясон) — аргонавт, який очолив експедицію греків у Колхиду по золоте руно.

⁴² Йдеться про один із подвигів героя грецької міфології Тезея (Тесея): з Криту від царя Міноса прибули посли, вимагаючи жертв чудовиську Мінотавру. Тесея вирушив на Крит і з допомогою Аріадни, дочки Міноса, вбив страховище.

⁴³ Летеїська дорога — шлях через Лету, річку забуття.

⁴⁴ Ітака — острів в Іонійському морі, батьківщина Одиссея.

⁴⁵ Гектор — герой Троянської війни.

⁴⁶ Метавр — річка в Умбрії (Італія), де в 207 р. до н. е. зазнав поразки Геннібаловий брат Гаструбал.

⁴⁷ Люцина — богиня пологів у римлян, одне із найменувань Юнони, покровительки шлюбів.

⁴⁸ Аврелій — римський полководець в Першій Пунічній війні.

⁴⁹ Евксин — Чорне море.

⁵⁰ Кассандра — дочка троянського царя Пріама, пророкиня. Тут мається на увазі наречена І. Обідовського Ганна Кочубеївна, їхньому шлюбові й присвячено панегірика «Гіппомен Сармацький».

⁵¹ Епіроти — жителі Епіру, гористої області у Греції.

⁵² Меотіс — Азовське море, тут, очевидно, йдеться про Сиваш.

⁵³ Азовські Філіпіки — тут, азовські укріплення.

⁵⁴ Ціммери (Кіммерій) — місто в Кампанії (Італія). Було таке місто і на Боспорі Кіммерійському, очевидно, йдеться про друге.

⁵⁵ Симплегади — два скелясті острівці на Боспорі при вході в Чорне море, які, за переказом, розходилися чи сходилися.

⁵⁶ Бістонські — фракійські.

⁵⁷ Йовиш — Юпітер.

⁵⁸ Нотус — сильний південний вітер з градом та зливами; Аелло — одна з гарпій, крилатих богинь.

⁵⁹ Тихіс (Тихій) — творець шевського ремесла, тут — простолюдин.

⁶⁰ Піррус (Піпп) — епірський цар, який спершу переміг римлян при Гараклеї (280 р. до н. е.), але потім зазнав поразки в 273 р. до н. е. і загинув при облозі Аргоса в 272 р. до н. е.

⁶¹ Див прим. 9, 10 до С. Яворського.

⁶² Родопи — гори на Балканському півострові.

⁶³ Мемфіс — дочка Ніла, з якою одружився син Зевса Епаф і побудував місто Мемфіс.

⁶⁴ Арктура (Арктос) — сузір'я Великої Ведмедиці.

⁶⁵ Пракситель — грецький скульптор, жив у IV ст. до н. е.

⁶⁶ Долопи — Долопія, частина Епіра, країна долопів (Фессалия).

XVIII СТОЛІТТЯ

ЙОСИП ДАШКЕВИЧ

Перекладено з польської мови за виданням: В. Резанов. Драма українська, в. V, Київ, 1928, с. 254—256.

¹ Ермір — очевидно, Ерміс, Гермес — вісник богів, в елліністичну епоху його ототожнювали з єгипетським богом мудрості Тотом.

ФЕОФАН ПРОКОПОВИЧ

Уривок з драми «Володимир» та «Епінікіон» подано в перекладі із старослов'янської мови, а «За Могилою Рябою» без змін за виданням: Українська література XVIII ст., Наукова думка, К., 1983, с. 303—305, 30—35.

¹ Андрій-апостол — брат апостола Петра, один із перших послідовників та учнів Ісуса Христа. За легендою, проповідував християнство жителям Північного Причорномор'я, побував на місці теперішнього Києва і прорік його славне майбутнє. Мав кафедру на Синопі, згодом був розп'ятий. Особливо шанувався на Україні, в Росії та Шотландії.

² Мається на увазі Святополк Окаянний (бл. 980—1019) — великий князь київський, який у міжусобній боротьбі убив братів своїх Бориса та Гліба (у 1015 р.).

³ Йдеться про засновників Києво-Печерського монастиря Антонія та Феодосія.

⁴ Йдеться про київського митрополита Варлаама Ясинського, займав митрополічу кафедру з 1690 по 1707 рр.

⁵ Описується герб тодішнього гетьмана Лівобережної України Івана Мазепи.

⁶ Мається на увазі здобуття Кезикермену та Тавані, див. прим. 14 до П. Орлика.

⁷ Лев якийсь — шведський король Карл XII (1682—1718), який під час Північної війни, що почалася 1700 р. завдав поразки арміям Данії, Польщі, Саксонії; 1708 почав війну з Росією.

⁸ Самсон — біблійний герой, мав, за легендою, велику силу, вступив у змагання з левом і переміг його.

⁹ І. Мазепа був нагороджений орденом Андрія Первозванного.

¹⁰ Кам'яна стіна довкола Києво-Печерського монастиря зведена в 90—х рр. XVII ст.

¹¹ Йдеться про головний храм Києво-Печерського монастиря Успення святої Богородиці.

¹² Переяславська єпископська кафедра існувала ще в часи Київської Русі. Відновлена на початку XVIII ст. Першим її єпископом став ігумен Києво-Михайлівського монастиря З. Корнилович.

¹³ Дім учений виводять — йдеться про будівництво нових учбових корпусів Київської академії, яке розпочалося в 1703 р.

¹⁴ Значні кошти на будівництво академії дав гетьман І. Мазепа, за що його й названо тут «Іваном всеславним».

¹⁵ Йдеться про перемогу російського війська над шведським під Полтавою.

¹⁶ Мається на увазі І. Мазепа, який перейшов на бік Карла XII.

¹⁷ Див. «Діалог Енея з Турном».

¹⁸ Біс'яросний — шведи сповідали протестантську віру, яка протиставляється тут православної.

¹⁹ За грецькою міфологією Фаетона за те, що ледве не спалив землю, керуючи сонячною колісницею, убив Зевс ударом блискавки.

²⁰ Стіни Сіонські — християнство.

²¹ У вірші йдеться про похід Петра I на Прут в 1710—1711 рр. і про битву, яка відбулася неподалік містечка Рябої Могили 9—10 липня 1711 р. Ф. Прокопович був очевидцем цієї битви.

АНОНІМ ВІНЕЦЬ ПЕРЕМОГИ

Перекладено з книжної української мови за виданням: «Вінец побди», Львів, 1709. Твір подається повністю.

¹ Панегірика присвячено О. Меншикову (1673—1729) — російському державному і військовому діячу, одному з воєначальників російського війська в Північній війні 1700—1721 рр.

² Великий Олександр — це Александр Македонський (356—323 рр. до н. е.) — славнозвісний цар і завойовник.

³ Йдеться про шведів.

⁴ Сан О. Меншикова виписано на початку панегірика: «Сіятельному Римської держави князю, його царської пресвітлої величності губернаторові над провінціями Ингрії і Естляндії, генералові над кавалерією, кавалеру й підполковнику регіменту Преображенського, капітану компанії бомбардирської від найчільнішої гвардії його величності, полковнику над першим кінним і двома піхотними полками інгерманландськими».

⁵ Див. прим. 7 до Ф. Прокоповича.

⁶ Л і к у р г — афінський державний діяч, який у 338—326 рр. до н. е. управляв фінансами Афін, славний був з того, що озброїв і прикрасив місто, віддавав суду казнокрадів та зрадників.

⁷ П о м п е й — під цим іменем відомо кілька римських воєноначальників, очевидно, йдеться про Гнея Помпея Великого (106—48 рр. до н. е.) — переможця понтійського царя Мітрідата.

⁸ П о л а т — сильний, могутній. Полленція — богиня сили й могутності.

⁹ Г е д е о н — біблійний персонаж, один із судей ізраїльських, саме ім'я означає «відважний воїн».

¹⁰ Д а н і і л — біблійний персонаж, один із чотирьох великих пророків. Був кинутий у яму, де тримали левів, але чудом урятувався. Тут обігрується: лев — швед, Меншиков був Даниловичем, отже, сином Даниїла.

¹¹ Маються на увазі події після Полтавської битви, коли російська кіннота на чолі з Меншиковим і козацькі війська на чолі із С. Палієм та І. Скоропадським захопили під Переволочною рештки шведського війська. Після того Карл XII і І. Мазепа втекли до турецьких володінь.

¹² Ригу було взято вже після написання вірша, в 1710 р.

ГРИГОРІЙ ГРАБ'ЯНКА

Перекладено з книжної української мови за виданням: «Летопись Григория Граб'янки», Київ, 1854.

¹ Тут маємо уривок якогось вірша про Корсунську битву 1648 р.

² Йдеться про Зборівську битву. Див. прим. 2 до «Думи козацької про війну з козаками під Берестечком».

АНОНІМ

ЕПІТАФІЯ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ

Перекладено з латинської мови за рукописом: «Libri tres de arte roëtica», 1714 р. ЦНБ УРСР, відділ рукописів, шифр. 509 II/1718-I а. 4

ІНОКЕНТІЯ НЕРУНОВИЧ[?]

Перекладено з книжної української мови за виданням: В. Антонович, М. Драгоманов. Исторические песни малорусского народа с объяснениями, т. II, в. I, Київ, 1875, с. 141—166.

¹ Натяк на розправу над сином Б. Хмельницького служок Чаплинського.

² Мається на увазі похід козаків 1614 р., коли сорок чайок переплавли Чорне море і вдарили на Трапезунд і Синоп.

³ Походи козаків на Константинополь відбувалися часто (1615, 1621, 1622, тричі 1624, 1638, 1639).

⁴ Див. «Пісню про Хотин у Волохах», вип I «Марсового поля».

⁵ О ч к о в е — данина з вулика; п о є м щ и з н а — податок поміщикам за право одружитися; р о г о в е — плата за випас худоби; с т а в щ и з н а — орендна плата за ловитву риби в ставу; с у х о м е л ь щ и н а — плата за помол у млині.

⁶ Польське військо, послане проти Б. Хмельницького, розділилося. Поляки й частина реєстрового козацтва на чолі з сином коронного гетьмана С. Потоцького пішли сушею, а решта реєстрових козаків попливли човнами по Дніпру.

⁷ О б и д в а г е т ь м а н и — коронний М. Потоцький і польний М. Калиновський.

⁸ Я. Шемберг (Шамбрак) був комісаром, тобто очолював тих козаків, що йшли суходолом; м о л о д и й П о т о ц ь к и й — див. прим. 6.

⁹ Козацьке військо, що йшло водою, очолювали полковники Кричевський, Вадовський, Гурський, осавули Ілляш та Барабаш. Біля Кам'яного затону військо збунтувалося, позабивало старшину, окрім приятеля Хмельницького Кричевського, майбутнього героя визвольної війни.

¹⁰ Тут повторюються дані літопису С. Величка, що водою спускалися німці (є р е т и к и — протестанти), але це була піхота з козаків, одягнена в німецькі мундири.

¹¹ Перечислюється високорідна польська шляхта, яка потрапила в полон.

¹² Н е б а б а — чернігівський полковник; М. Т и ш а — зв'язельський полковник; П і в к о ж у х а — козацький полковник; Н е ч а ї в у

війні брало участь кілька: Данило — блацлавський полковник; Іван — козацький полковник; Матвій — наказний полковник.

¹³ Викуп був порівняно невеликий: кільканадцять поставів сукна і 220 тис. золотих, що пішло на плату татарам.

¹⁴ А к в і л о н и — північні, тобто холодні вітри.

¹⁵ А л ц і о н а (Алкїона) — одна із Плеяд, семи сестер, які з'являлись у травні і сповіщали про сприятливу для мореплавства погоду.

¹⁶ Перечислюються музичні інструменти: т и м п а н и — барабани; к и м в а л и — литаври; о р г а н — невеликий клавішний духовий інструмент; п с а л т и р — рід арфи; г у с л і — струнний інструмент.

¹⁷ П е т р о Д р у г и й — російський цар Петро Олексійович (1715—1730), внук Петра Першого, вступив на престол у 1727 р.

¹⁸ Петро Другий вступив на престол дванадцятирічним.

¹⁹ Д а н и л о — гетьман Данило Апостол (1654—1734). У 1722 р. після смерті І. Скоропадського гетьманство на Україні було скасоване, його відновили в 1727 р. — цій події й присвячено «Милість божу». Однак влада Д. Апостола вже була обмежена і перебувала під контролем царських урядників. Автор висловлює надію, що гетьман правитиме повноправно.

²⁰ Київська академія перед 1728 р. перебувала в занепаді, але з приходом у Київ митрополита Рафаїла Заборовського (1727) й справді почався новий період її розквіту; навіть саму академію почали називати Києво-Могиляно-Заборовська.

ЗАХАР ДЗЮБАРЕВИЧ

Перекладено з книжної української мови за виданням: В. Перетц. Историко-литературные исследования и материалы», т. I, ч. I, СПб, 1900.

¹ Псальма описує похід російського війська, підкріпленого допоміжним донським та українським, що відбувся в 1722 р. і завершився взяттям Дербента та інших міст. Терківська — від р. Терек; бербениська — від м. Дербент.

² К у м и к и — район р. Куми в Прикаспійських степах.

³ Тобто з Астрахані військо посадили на кораблі, щоб переправити до Дербента.

АНОНІМ [СОЮЗ МАРСА І БЕЛЛОНИ]

Перекладено із старослов'янської мови за виданням: В. Резанов, Драма українська, т. III, К., 1926, с. 374—378, 385—387.

¹ Сцена алегорична: під Беллоною треба розуміти Росію, а під Марсом — Україну. Під Бунтом — непокірних гетьманів, зокрема і І. Мазепу.

ГНАТ БУЗАНОВСЬКИЙ

Перекладено з латинської мови за рукописом: «Congeries praeeptorum rhetoricoium», 1729, який зберігається в ЦНБ АН УРСР, відділ рукописів, шифр 519 П/1711-1.

МИХАЙЛО КОЗАЧИНСЬКИЙ

Перекладено із старослов'янської мови за виданням: «Хрестоматія давньої української літератури». Упорядкував О. Білецький. Радянська школа, 1967, с. 435—436.

¹ Під горами Чорними... — в 1702 р. чорногорці вирізали на своїй землі всіх магометан. У 1706 р. турки рушили на помсту, але були розбиті й відступили.

² Те м и ш а р (Темишвар) — місто в Угорщині, де була міцна фортеця. У 1716 р. принц Євгеній Савойський звільнив це місто від турків. На боці Австрії в цих війнах активну участь брали серби; Белград — у 1717 р. турків було вибито з Белграда тим-таки Є. Савойським; В а р а д и н (Вараждин) — головне місто Вараждинського комітату в Хорвато-Славонії, Б у д и м (Буда), головне місто Угорщини, було звільнене в тій-таки австро-турецькій війні 1716—1717 рр. при співучасті сербів.

³ В Соломонових приповідках, гл. III, в 13—18 сказано: «Блажен той чоловік, що придбав собі мудрість, і чоловік, що вмів добитися до знання... Вона [мудрість] — деревом життя для тих, хто її здобуде, і щасна доля тих, хто її держиться».

АНОНІМ
ІБАТАЛІЯ ПІД СОЛОДКІВЦЯМИ

Подано без змін за виданням: ЗНТШ, т. 133, Львів, 1922, с. 171—172. Про битву під Солодківцями див. ще С. Дівовича «Розмова Велико-росії з Малоросією».

¹ Битва під Солодківцями — битва російсько-українського війська проти прихильників польського короля Станіслава Лещинського в 1733 р. Солодківці — це с. Солобківці Хмельницької області.

² Події відбувалися на Призбручанщині (Поділля): Гусятин тепер у Тернопільській області; Сатанів і згаданий далі Городок — Хмельницької області; Кам'янець — це Кам'янець-Подільський; Дзеньків — це Зіньків Хмельницької області.

АНОНІМ
ПІСНЯ ХОТІНСЬКА

Подано в модернізації за виданням: ЗНТШ, т. 133, Львів, 1922, с. 170—171.

¹ Тут описується Хотинська битва 1739 р. Короля в Польщі не стало в 1733 р., коли помер Август II, на його місце вибрано С. Лещинського, а коли того прогнали, — Августа III (1733).

² Російські війська очолював фельдмаршал Бургард Крістоф Мініх (1683—1767). Див. про ці події ще «Епінікіон» С. Вітинського.

³ Буцнівська чудотворна — вірш, як і «Пісня про ікону Клокочівську» належить до тих, що писались у честь тієї чи іншої ікони — підвид бароккової поезії. Буцнівці — містечко на Поділлі (Летичівщина).

⁴ Шептицький Афанасій — львівський єпископ у 1716—1746 рр.

СТЕФАН ВІТИНСЬКИЙ

Перекладено зі старослов'янської мови за рукописною копією книги «Епінікіон», що зберігається в ЦНБ АН УРСР, шифр Д. С. п. 264, а. 75—79. В творі описано російсько-турецьку війну 1735—1739 рр.

17 серпня 1739 р. російське військо зустрілося біля м. Ставучани, поблизу Хотина з 90-тисячним турецьким і розбило його.

¹ Фельдмаршал славний — Б. Мініх, див. прим. 2 до «Пісні Хотинської».

² Святий Град — Єрусалим.

ТИХІН АЛЕКСАНДРОВИЧ

Перекладено з польської мови за рукописом: «Praecepta de arte Poëtica 1743-1744», що зберігається в Державній бібліотеці СРСР ім. Леніна, відділ рукописів, фонд 344 № 2139, а. 76 зв.

АНОНІМ
ДІАЛОГ ЕНЕЯ З ТУРНОСОМ

Перекладено з книжної української мови за виданням: М. Марковський. Найдавніший список «Енеїди» І. П. Котляревського і деякі думки про генезу цього твору», Київ, 1927, с. 103—107.

¹ Твір, використовуючи мотиви «Енеїди» Вергілія, дає цілком самостійну історію про змагання Тура з Енеєм. Герої «Енеїди» трактовані довільно, сам Еней — образ негативний.

² Ромул — син бога Марса, міфічний засновник і перший цар Риму; Юлій — родоначальник Юліїв, син Енея Асканія-Іула; Нумасут — це Нума Помпілій (515—672 рр. до н. е.) — другий цар Риму.

³ Август (63—14 рр. до н. е.) — римський імператор. Анахронізм: Еней вважається засновником Риму, а історія, описана тут, відбувається ніби після Августа.

⁴ Аеній — це той-таки Еней. В автора цілком сплутано хронологію викладу подій. Латин — син Фавна, володар латинів, на його дочці Лавінії був одружений Еней. Турн у подальшому викладі чомусь вважає це вигадкою Енея.

⁵ Сільвій Другий — очевидно, Сільвій Еней, наступник сина Енея та Лавінії Сільвія, правитель Альба-Лонгу.

⁶ Тібр — головна ріка в Центральній Італії, на лівому її березі збудовано Рим. Те, що Тібр оббігає Італію, поїть Сіцилію й Африку.

можна пояснити тільки тим, що Тібр — це символ Римської Імперії або ж Середземного моря.

⁷ Л а в і н і я — дочка царя Латина, спершу наречена Тура, а потім Енеєва дружина: момент у нашому творі не відбитий.

⁸ П р і а м — останній володар Трої; Е к у б а (Гекуба) — жінка Пріамова, після падіння Трої, втративши чоловіка й дітей, кинулась у море. В нашому творі Екуба — чоловічого роду і гине від руки Пірга. Це в автора тенденція: підняти жіночі образи на чоловічі (див. далі Кассандра — сенатор, а не пророкиня), що, може, зумовлено було чоловічим складом виконавців діалогу.

⁹ А н т е н о р — знатний троянець, який стояв за припинення війни (а не Еней, як у творі). Вважається засновником Падуї.

¹⁰ П і р г (Піrr) — син Ахілла, воював у кінці війни під Троєю, вбив Пріама, його внука Астіанакта і дочку Поліксену. Поліксену Піrr убив, однак не відразу, її принесли в жертву Ахіллу вже в Греції, про смерть Екуби див. прим. 8.

¹¹ Т р о і л ь (Троїл) — наймолодший син Пріама, убитий Ахіл

¹² К а с с а н д р а - с е н а т о р — Кассандра була дочкою Пріама, пророкинею.

¹³ Г е л е н а (Єлена) — дочка Зевса і Ляди, дружина володаря Спарти Менелая, викрадення її Парісом стало причиною Троянської війни.

¹⁴ П о л і т — син Пріама, славився швидкістю в бігу, убитий Пірром.

¹⁵ Н е у з г о д ж е н н я у в и к л а д і: Антенор оповідає, що Поліксену вбив Пірг. Інакше каже Кассандра; про загибель Гекуби див. прим. 8, 10.

¹⁶ К н я з ь А в с т р і я н с ь к и й — має бути, очевидно, Авзонський — італійський. Австрії тоді ще не було, як і князів.

¹⁷ К о н к у р е н т — тут: примирювач.

¹⁸ Автор не використовує тут історії про смерть Турна від Енея — це не вкладається в рамки його миролюбного твору.

АНОНІМ З ПІСЕННИКА І. ЮГАСЕВИЧА

Перекладено з книжної української мови за виданням: А. Ю. Яворський. «Матеріали для історичної пісенної літератури в Подкарпатській Русі», Прага, 1934, с. 267—268.

⁴ К о н с т а н т и н — римський імператор у 306—337 рр., що переніс столицю з Рима до Константинополя. За його правління християнство визнано державною релігією, отже, фраза «Будьмо Константиною... вірні до загину» значить: «Будьмо вірні християнству».

СЕМЕН ДІВОВИЧ

Перекладено з мови, наближеної до російської із численними українськими за виданням: «Киевская старина», 1882, кн. I.

¹ Л я н ц к о р о н с ь к и й П р е с л а в (?—1531) — польсько-український військовий діяч, служив у війську князя Островського, організував із запорожцями походи на Білгород (1516) та Очаків (1528).

² Х м е л ь н и ц ь к и й - В е н ж и к був козацьким ватажком у I пол. XVI ст. Битва під Заславем (у С. Дівовича помилково Заглавем) відбулася за одними даними 1514, за другими 1534.

³ С в і р г о в с ь к и й І в а н (Сверчовський) — подільський шляхтич, ходив з козаками в 1574 р. в Молдавію.

⁴ Г е т ь м а н Б о г д а н к о — князь Богдан Ружинський, який на чолі 3 тисяч козаків ходив на татар.

⁵ С т е ф а н Б а т о р і й довершив організацію реєстрових козаків.

⁶ Г е т ь м а н Ш а х — Шах Яків — козацький ватажок, побратим І. Підкови, ходив у Молдавію, брав участь у повстанні проти польської шляхти.

⁷ Т р я с и л о (Тарас Федорович) — запорозький гетьман, який уславився перемогою над польсько-шляхетським військом під Переяславом у 1630 р. В одному з походів розгромив турецький флот.

⁸ Н а л и в а й к о Северин гетьманом не був, а тільки козацьким ватажком, очолив козацьке повстання 1594—1596 рр., яке закінчилося поразкою козаків. Страчений у Варшаві в 1597 р.

⁹ Н е я с н о, від якого часу рахувати десять років; можливо, натякається на повстання Павлюка (1637) і Острянина (1638).

¹⁰ Й д е т ь с я про антишляхетську боротьбу 30—40-х рр. XVII ст., очолену К. Півторакожухом. Тут згадується момент, коли козаки заманили в степи військо Конецпольського, і воно там померзло.

¹¹ Й д е т ь с я про битву під Жовтими Водами (1648). Її опис тут фантастичний.

¹² Коронний гетьман М. Потоцький участі в битві під Жовтими Водами не брав, а тільки його син Стефан.

¹³ Військо Хмельницького начислювало під Пилявцями 100 тисяч козаків і невеликий (600 чол.) загін татар. Шляхетського війська було 140 тисяч, втрати шляхти тут значно перебільшені.

¹⁴ Битва під Збаражем відбулася 1649 р., тобто наступного року.

¹⁵ Це сталося перед Збаразькою битвою, а не в час бою.

¹⁶ Б е р е с т е ц ь к а битва відбулася в 1651, а не в 1648 р.— автор усі основні козацькі битви звів у один рік. Маючи намір лише оспівувати козаків, він не згадує, що козаки зазнали тут поразки.

¹⁷ Під Білою Церквою боїв не було; сюди зібралися рештки козацького війська, і було тут підписано важкий для України Білоцерківський договір (1651).

¹⁸ Тут можна пізнати тільки відгомін справжніх подій. Ідеться про війну на північних кордонах України в 1649 р., змагання козацького полковника Голоти і литовсько-польського війська Воловича. Воловича тоді не вбили.

¹⁹ Можливо, йдеться про Зборовський договір (1649), але він не був «тривалий» і не задовольняв козаків, як і Білоцерківський.

²⁰ Йдеться про шлюб сина Б. Хмельницького Тимоша й Домни Розанди, дочки молдавського господаря Лупула. З польським гетьманом М. Калиновським козаки зустрілися під горою Батіг на Поділлі (1652).

²¹ Поле Батозької битви було поблизу річок Південного Бугу та Собу. Шляхта топилась у Південному Бузі.

²² Жванецька битва відбулася восени 1653 р. Шляхту побили, але через зраду хана довершити розгрому не вдалося. Було тоді укладено Жванецьку угоду.

²³ Епізод з «Енеїди» Вергілія.

²⁴ Од слів «Піде скоріше сонце...» до слів «Ніж ми до вас вернемось...» — переспів одного з віршів Овідія.

²⁵ Н е п о т К о р н е л і й (бл. 100—25 рр. н. е.) — римський історик.

²⁶ П о л і б і й (200—120 рр. до н. е.) — грецький історик.

²⁷ Це сталося в 1664 р., однак Білої Церкви І. Брюховецький не взяв.

²⁸ Д м и т р а ш к о (Думитрашко-Райч) Родіон (?—1705) — ко-

зацький полковник, виходець із Сербії, з 1667 р. переяславський полковник.

²⁹ Див. поему О. Бучинського-Яскольда «Чигирин».

³⁰ Описуються кримські походи 1687 і 1689 рр.

³¹ Мається на увазі т. зв. Вічний мир 1686 р.

³² І. Палій був у полоні не в Мальбурзі, а під Кам'яним Бродом (Житомирщина), в таборі коронного гетьмана. Пробувши там рік, навесні 1689 р. він утік.

³³ Можливо, йдеться про єзуїтів і польський загін, які намагалися захопити Фастів у той рік, коли Палій був у полоні. Повернувшись із полону, Палій розправився з єзуїтами.

³⁴ Р у с т и ч (Рушиць) Данило — польський полковник. Описуються події 1702 р. під час облоги козаками Бердичева.

³⁵ Йдеться про похід проти татар в 1690 р. З Лівобережжя на допомогу Палієві пішли полки охотницький, компанійський і по тисячі козаків з полків лубенського й переяславського.

³⁶ Кази-Кермен і Мурабек-Кермен здобуто в 1695 р.

³⁷ Азов було здобуто в липні 1696 р.

³⁸ Ч а л и й Я к і в — кошовий Запорозької Січі в 1696 р.

³⁹ Г а л а г а н Г н а т (?—1748) — полковник чигиринський (1709—1710) і прилуцький (1714—1739).

⁴⁰ Л а с с і П е т р о П е т р о в и ч (1678—1751) — російський генерал-фельдмаршал. В іншому місці поеми С. Дівович переказує похвальні слова Лассі про козаків.

МАКСИМ ПЛИСКА

Перекладено з книжної української мови за рукописом Державної бібліотеки ім. В. І. Леніна, відділ рукописів, шифр: Тихонравов, фонд 299 №552, а. 197—198 зв.

¹ Тут маємо антиісторичну традицію, запозичену нашими літописцями від польських, виводити козаків від народів різних етнічних коренів, які населяли Східну Європу.

² Б о л г а р и — маються на увазі приволзькі та приазовські болгари.

АНОНІМ
[СПАЛЕННЯ КТИТОРА ДАНИЛА КУШНІРА]

Подано без змін за виданням: «Киевская старина», 1886 № 1, с. 205.

¹ У вірші описано події т. зв. Коліївщини.

² В і л ь ш а н а — містечко на Звенигородщині.

³ Йдеться про ігумена Мотронінського монастиря Мельхіседека Значно-Яворського (бл. 1716—1809), який був зв'язаний з коляями, зокрема із М. Залізником.

⁴ Т е л е п е н ц і з В е р б и н ц я м и — села на Смілянщині.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

Перекладено з книжної української мови за виданням: Г. Сковорода «Повне зібрання творів у двох томах», т. I, Київ, Наукова думка, 1973, с. 91.

ІВАН

Перекладено з книжної української мови за рукописом ЦНБ АН УРСР в Києві, шифр: VIII. 216 (199), а. 109—116.

¹ Етимологія козари-кози-козаки фантастична. Козак від тюрксько-го «кайс-ак» — вільна птиця, вільна людина.

² Т о т и л а — Аттіла (? — 453) — вождь гунів, робив спустошливі набіги на Візантію і Західну Європу. В 452 р. вдерся в Італію. Папа Лев I відкупився від Аттіли, після чого завойовник повернувся в Паннонію, де й помер.

³ Непевні відомості: слов'яни не володіли ні Римом, ні Африкою.

⁴ Імператор Священної Римської імперії за династичними уявленнями вважався найвищим серед правителів Європи.

⁵ Кримське ханство стало васалом Туреччини 1478 р.

⁶ Порогів запорожцям ніякі королі не давали — це була вільна земля, куди тікав люд од соціального й національного визиску на королівських землях.

⁷ Ж и г м у д ІІ Август (1520—1572) уперше взяв на службу 300

козаків, завівши на них реєстр. Це він наказав збудувати укріплення на о. Мала Хортиця, щоб припинити втечу селян на Запорозжя.

⁸ Епізод, описаний в літописі С. Величка. Напад татар і турків на Січ відбувся в 1675 р.

⁹ Тобто С. Потоцького.

¹⁰ Йдеться про польських гетьманів М. Потоцького й М. Калиновського.

¹¹ Примусили козаків прийняти Зборовський мир татари, які повелися в цій ситуації по-зрадницькому.

¹² Див. прим. 20 до С. Дівовича.

¹³ А в г у с т а А н н а — російська цариця Анна Іоаннівна (1693—1740). Далі описується російсько-турецька війна 1735—1739 рр.

¹⁴ П е р е к о п у з я л и російські війська Мініха 22 травня 1735 р., дійшли до Бахчисарая; в 1737 р. генерал Лассі увійшов у західну частину Криму. О ч а к і в у з я т о 2 червня 1737 р.

¹⁵ Тут зашифровано ім'я автора, яке розшифрував український вчений Ю. Тиховський (Киевская старина 1898 № 6). Іоани у давньоєврейській мові означає «благодать божа». Цифрові значення літер цього імені І — 10, О — 70, А — 1, Н — 50, Н — 50 — у сумі складають число 181.

АНОНІМ

ВІРША ПРО РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКУ ВІЙНУ 1787—1791 РР.

Перекладено з мови, наближеної до російської, за виданням: ЗНТШ, т. 64, Львів, 1905 с. 8—9.

¹ У вірші описано початки російсько-турецької війни 1787 р.

АНОНІМ

НАПИС НА ПОРТРЕТІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Перекладено з мови, наближеної до російської, за виданням: «История Русов или Малой России. Сочинение. Г. Конисского, архиепископа Белорусского», Москва, 1846, с. 142.

¹ П о м п е й — Гней Помпей Великий, див. прим. 7 до «Вінця перемоги»; Г а й Ю л і й Ц е з а р (100—44 рр. до н. е.) — римський політик і полководець.

Промову Готфріда до Коломана перекладено з латинської мови за рукописом: «Opera roëtica, quibus Elegiaci, Heroici, Saphici et jambici versus continentur a Ioanne Falkowsky elaborati, anno 1778», що зберігається в ЦНБ АН УРСР, фонд ДА 699(62) С, а. 13-14 зв. Вірш «Незручності малі...» перекладено з мови, наближеної до російської за рукописом ЦНБ АН УРСР № 693(489).

¹ Готфрід Бульонський (бл. 1060—1100) — герцог Нижньої Лотарингії, один із керівників Першого хрестового походу (1096—1099), правитель (1099) Єрусалимського королівства; Коломан — угорський король в 1095—1114 рр.

² Негідники — тобто мусульмани.

³ Учасники хрестового походу на своєму шляху грабили населення, руйнували міста й села. Населення виступало проти них із зброєю в руках — цей епізод і покладено в основу вірша І. Фальківського.

АНОНІМ
МАТИ СИНА ГОДУВАЛА...

Перекладено з книжної української мови за виданням: «На верховині». Збірник творів письменників дорадянського Закарпаття. Ужгород, 1984, с. 46—48.

АНОНІМ
ПІСНЯ ПРО МАРНИЙ СВІТ

Перекладено з книжної української мови за виданням: А. Ю. Яворський. Матеріали для історії старинної песенної літератури в Подкарпатській Русі, Прага, 1934, с. 269.

ПЕТРО СЕМЕНЧЕНКО

Перекладено з мови наближеної до російської за рукописом, що зберігається в ЦНБ м. Києва, шифр 697 (490 с), а. 24. 30.

«Пісню тріумфу» перекладено з угорської мови, а решту з латинської за виданням: «Науковий збірник української культури у Свиднику», т. 10, 1982, с. 110—232.

¹ Кіпріда — синонім богині кохання Венери, назва походить од о. Кіпр, де, за міфом, народилася богиня.

² Горгонська вода — ім'я однієї з Горгон (сестер-страховиськ) Медузи прикладалося до Афіни, отже, горгонська вода — вода Афіни, вода мудрості й мистецтва.

³ Пієриди — музи.

⁴ Галльська війна 1809 р. — франко-австрійська війна, йшлося про відновлення самостійності Угорщини; Австрія зазнала в цій війні поразки.

ЗМІСТ

Друга половина XVII століття

АНОНІМ

[Про Жовтоводинську битву], 1648^a 7

АНОНІМ

Пісня про пана Миколая Потоцького, коронного гетьмана, і про Хмельницького, року божого 1648 9

АНОНІМ

Дума козацька про війну з козаками під Берестечком над рікою Стиром... Змодернізував Валерій Шевчук 14

АНОНІМНІ ВІРШІ

Переклав Валерій Шевчук
Говорить Польща про колишню хоробрість свою... 20
Про гордих і гнівливих ляхів... 22
Про Велику Росію, і про змагання з ляхами, і про місто Київ 24
«Веселії слуги в густій купині...» 26

ЛАЗАР БАРАНОВИЧ

Меч згори спадає — в крові потопає. *Переклав Валерій Шевчук* 27
Світ стрясають грози на людській сльози. *Переклав Валерій Шевчук* 28
Та ознака в Україні, що земля її в руїні. *Переклав Валерій Шевчук* 29
Ця війна світ розладна. *Переклав Валерій Шевчук* 29
У миру нема миру. *Переклав Валерій Шевчук* 29
Татарин плюндрує, як у себе кочує. *Переклав Валерій Шевчук* 30
Світ на всі боки палає широко. *Переклав Валерій Шевчук* 30
Українцю скажеш: «Хлопе!» Відповідь почувеш: «Хоплю!»
Переклав Валерій Шевчук 34

Вірші, де не вказано перекладача, подано в оригіналі.

Щоби козацький човен на турків плинув знову. *Переклав Валерій Шевчук* 35
У світі так ведеться, що лихо сміється. *Переклав Валерій Шевчук* 35
Монастир наш Марс доймає, люті біди учиняє. *Переклав Володимир Кречотень* 36
Якими бували Русь і поляки. *Переклав Володимир Кречотень* 37
Про мир. *Переклав Ростислав Радишевський* 38
На 1680 рік. *Переклав Ростислав Радишевський* 39
Марс господар 1680 року. *Переклав Ростислав Радишевський* 40
«От і мстяться луни...» *Переклав Валерій Шевчук* 41
«Учини над турком, Пане...» *Переклав Валерій Шевчук* 41
Турка зіб'ємо при Христовім знаку... *Переклав Валерій Шевчук*. 42
«Часи плывуть і тихі літа йдуть незримо...» *Переклав Валерій Шевчук* 43
«Я і ти — ми завжди в бої...» *Переклав Валерій Шевчук* 43
Епітафіон гетьманові Івану Брюховецькому. *Переклав Валерій Шевчук* 44

АНОНІМ

[Військова нарада в цесаря Римського]. *Переклав Валерій Шевчук* 45

ОЛЕКСАНДР БУЧИНСЬКИЙ-ЯСКОЛЬД

Чигирин, прикордонне місто у тяжкій турецькій облозі...
Переклав Валерій Шевчук 50

АНОНІМ

«На Русі першим князем був Київ...» *Переклав Валерій Шевчук* 62

АНОНІМ

«Злий татарине, пекельний сине...» *Переклав Валерій Шевчук* 67

АНОНІМ

Короткий опис Сіркових діянь. *Переклав Валерій Шевчук* 69

КЛИМЕНТІЯ ЗІНОВІВ

Переклав Олександр Шугай

Про довбишів, що в бубни бубнять і про тринбачів, що в труби трублять і в сурми сурмлять	84
Про рогівників, що роги козакам роблять...	85
Про порохівників	86
Про сагайдачників, що сагайдаки... роблять козацькіі	86
Про шабельників	89
Про стрільників, що стріли козацькіі роблять і про козаків...	89
Про військові лихоліття і про часи тихомірні	90
Про людей православних, що військову службу справляють, а саме — про козаків	91
Про християн, що впадають у неволі бусурманські	92

АНОНІМНІ ВІРШІ-ПІСНІ
З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА
ДОМЕНІКА РУДНИЦЬКОГО

«Ах, Українонько, бідна годинюнько тепер твоя...»	93
Дума козацька	94
«Українонько, матухно моя...»	97
«Гей на горі жінці жнуть...»	98
«Ой вшах нового мосту...»	101

ЛАВРЕНТІЯ КРИЦОНОВИЧ

«Нащо, Беллоно, мечем впоясалась...» Переклав Валерій Шевчук	102
--	-----

АНОНІМ

Пісня про ікону Клокочівську. Переклав Юрій Шкробинець.	104
---	-----

ІОСИП ШУМЛЯНСЬКИЙ

Дума з 1686 року. Переклав Валерій Шевчук	108
---	-----

АНДРІЙ ГАРАСИМОВИЧ

Плач Малої Росії. Переклав Валерій Шевчук	112
---	-----

АНОНІМ

Воєнна пісня про Будин. Переклав Юрій Шкробинець	116
--	-----

АНОНІМНІ ВІРШІ-ПІСНІ
З РУКОПИСУ КОНДРАЦЬКОГО...

[Дума про Дмитра Корецького]	120
[Дума про козака-нетягу]	123
[Сатира на короля Яна Собеського]	125

АНОНІМ

Пісня Київська 1662 року. Переклав Валерій Шевчук	128
---	-----

АНОНІМ

«Ей, Іване, поповичу-гетьмане!..» Переклав Валерій Шевчук	131
---	-----

СТЕФАН ЯВОРСЬКИЙ

Переклав Валерій Шевчук

«Нащо, Лешку, в далекі ідеш ти заводи...»	133
«Куди, Місяцю, роги ти сунеш, скажений...»	135
«Сатурнів хочеш злотий вік хвалити...»	137

ІВАН ОРНОВСЬКИЙ

Переклав Валерій Шевчук

«Вік залізний повсюди розсіює рани...»	140
Малюнок ясного палацу	143
«Годі вже пером, музо, ходи по затопах...»	145
«Але час вже пристати човну, наморився...»	147
Канцон Геліконських муз	147

ПЕТРО ТЕРЛЕЦЬКИЙ

Переклав Ростислав Радишевський

[Вірш на герб]	149
«Жорстким колись Батием гори потопталась...»	149
«Гей, Марсе, доблесті...»	152
«В житті грот лише єдина підпора...»	153

ДМИТРО ТУПТАЛО

Переклав Валерій Шевчук

[Про Золотий та Залізний віки]	159
[Монолог Ворожнечі чи Заздрості]	164
Стовп, огорожений щитами	166

ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ

Посполите рушення. <i>Переклав Валерій Шевчук</i>	168
---	-----

ПИЛИП ОРЛИК

Переклав Валерій Шевчук

Тріумфальний гімн роксоланських муз	169
Парагон	172

XVIII століття — початок XIX століття

ЙОСИП ДАШКЕВИЧ

Про геній святої Катерини. <i>Переклав Валерій Шевчук</i>	181
---	-----

ФЕОФАН ПРОКОПОВИЧ

Хор. Андрій-апостол з янголами. <i>Переклав Валерій Шевчук</i>	184
Епінікіон. <i>Переклав Микола Сулима</i>	188
За Могилою Рябою	193

АНОНІМ

Вінець перемоги

<i>Переклав Валерій Шевчук</i>	195
--	-----

ГРИГОРІЙ ГРАБ'ЯНКА

<i>Переклав Валерій Шевчук</i>	201
Вірші на малоросійський герб	202
«...Які прийшли, щоби Хмельницького піймати...»	202
«Був малий, та на ранок великим буяє...»	202

«Побіда над ляхом далась Україні...»	202
«Змів король був стан, але не фортуна...»	203
«Поглянь, яка хоробра і непереможна...»	203
Похвала віршами Хмельницькому від народу малоросійського	203

АНОНІМ

Епітафія Богдану Хмельницькому. <i>Переклав Віталій Маслюк</i>	205
--	-----

ІНОКЕНТІЙ НЕРУНОВИЧ [?]]

«Милість божа». <i>Переклав Валерій Шевчук</i>	206
--	-----

ЗАХАР ДЗЮБАРЕВИЧ

Псальма. <i>Переклав Валерій Шевчук</i>	232
---	-----

АНОНІМ

Переклав Валерій Шевчук

[Союз Марса і Беллони]	234
[Доброустрій, Одностунність і Ворожнеча у світі]	239

ГНАТ БУЗАНОВСЬКИЙ

Вірш про Богдана Хмельницького. <i>Переклав Віталій Маслюк</i>	243
--	-----

МИХАЙЛО КОЗАЧИНСЬКИЙ

Марс величається, що науки в Сербії непотрібні. <i>Переклав Валерій Шевчук</i>	245
--	-----

АНОНІМ

[Баталія під Солодківцями]	248
--------------------------------------	-----

АНОНІМ

Пісня Хотінська. <i>Змодернізував Валерій Шевчук</i>	250
--	-----

СТЕФАН ВІТИНСЬКИЙ

Епінікіон. <i>Переклав Валерій Шевчук</i>	252
---	-----

ТИХІН АЛЕКСАНДРОВИЧ

Епітафія Данилові Апостолу, гетьману України. *Переклав Віталій Маслюк* 257

АНОНІМ

Діалог Енея з Турнусом. *Переклав Валерій Шевчук* 258

АНОНІМ

Переклав Юрій Шкробинець
Пісня про страшні літа 269
Пісня про марний світ 271

СЕМЕН ДІВОВИЧ

Із поеми «Розмова Великої Росії з Малою Росією». *Переклав Валерій Шевчук* 272

МАКСИМ ПЛИСКА

Сказання про Малу Росію і про біди, які в ній були.
Переклав Валерій Шевчук 297

АНОНІМ

[Спалення ктитора Данила Кушніра] 300

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

De Libertate. *Переклав Валерій Шевчук* 301

ІВАН

Героїчні вірші... *Переклав Володимир Кречотень* 302

АНОНІМ

Вірша про російсько-турецьку війну 1787—1791 років.
Переклав Валерій Шевчук 315

АНОНІМ

Напис на портреті Богдана Хмельницького. *Переклав Валерій Шевчук* 317

ІРИНЕЯ ФАЛЬКІВСЬКИЙ

Промова Готфріда до Коломана... *Переклав Віталій Маслюк* . . . 318
«Незручності малі не варто зневажати...» *Переклав Валерій Шевчук* 321

АНОНІМ

Мати сина годувала. *Переклав Юрій Шкробинець* 322

АНОНІМ

Пісня про марний світ. *Переклав Юрій Шкробинець* 326

ПЕТРО СЕМЕНЧЕНКО

[Війна]. *Переклав Валерій Шевчук* 327

ВАСИЛЬ ДОВГОВИЧ

Бонапарт і Олександр Російський. *Переклав Віталій Маслюк* . . . 328
Панегірик учителю Іванові Станкевичу на день народження...
Переклав Віталій Маслюк 329
Роздумуючи над занепадом працелюбності та людським кровопролит-
тям з приводу Галльської війни... *Переклав Віталій Маслюк* . . . 332
Пісня тріумфу. *Переклав Юрій Шкробинець* 333
Примітки 334

М 28 **Марсове поле.**—Кн. 2:
Героїчна поезія на Україні. Друга половина
XVII — поч. XIX ст. / Упоряд., біогр. довід. та
приміт. В. О. Шевчука; Худож. В. О. Гордійчук.—
К.: Молодь, 1989.— 384 с.: іл.
ISBN 5—7720—0430—1 (кн. 2)
ISBN 5—7720—0019—5

Це друга книжка своєрідної тритомної антології давньої української поетичної творчості, де впорядкована вітчизняна героїчна поезія. У творах другої половини XVII — початку XIX століть, які насажені високим почуттям патріотизму, оспівується боротьба народу проти чужоземних загарбників, яскраво зображуються битви, герої.

М 4702640102—117
M228(04)—89

БЗ.39.37.88.

ББК 84Ук1—5я43

Литературно-художественное издание

МАРСОВОЕ ПОЛЕ

Книга вторая

Героическая поэзия на Украине

Вторая половина XVII — начала XIX веков

Составление, биографические справки и примечания

Шевчука Валерия Александровича

Художник

Гордійчук Валентин Александрович

Киев, издательство ЦК ЛКСМУ «Молодь»

На украинском языке

Художне оформлення В. С. Мітченка

Художній редактор *К. О. Рязанов*

Технічний редактор *С. Г. Орлова*

Коректори *З. М. Клещенко, А. В. Свириденко*

ИБ № 4415

Здано до набору 21.02.89. Підписано до друку 14.11.89. Формат 70x100¹/₃₂. Папір крейдований. Гарнітура академічна. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 15,48. Умовн. фарбовідб. 41,38. Обл.-вид. арк. 16,34. Тираж 5000 пр. Зам. № 9—101. Ціна 3 крб. 10 к.

Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». Поліграфкомбінат ЦК ЛКСМ України «Молодь» ордена Трудового Червоного Прапора видавничо-поліграфічного об'єднання ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия».

Адреса видавництва та поліграфкомбінату: 252119, Київ-119, вул. Пархоменко, 38—44.